

6

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

6

Валентина Архипова
Світлана Січкач
Світлана Шило

НОВА
УКРАЇНСЬКА
ШКОЛА

Валентина Архипова

Світлана Січкарь

Світлана Шило

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

підручник для **6** класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
МПП «Букрек»
2023

УДК 821.161.2.09(075)

А 87

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 р. № 254)*

Зареєстровано в Каталозі надання грифів навчальній літературі та
навчальним програмам за № 3.0073-2023

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник розроблено відповідно до Модельної навчальної програми
«Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти
(автори: Архипова В. П., Січкарь С. І., Шило С. Б.)

Архипова В. П., Січкарь С. І., Шило С. Б.

**А 87 Українська література: підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти. Чернівці:
МПП «Букрек», 2023. 248 с.: іл.**

ISBN 978-966-997-152-4

УДК 821.161.2.09(075)

ISBN 978-966-997-152-4

© Архипова В. П., Січкарь С. І.,
Шило С. Б., 2023

© МПП «Букрек», 2023

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

*Слова Павла Чубинського
Музика Михайла Вербицького*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Любий шестикласнику, люба шестикласнице!

Сподіваємося, ти розгортаєш цей підручник у доброму настрої і з приємними передчуттями, адже на тебе чекає неймовірна подорож Країною Слова.

Цього року ти більше дізнаєшся про традиції, звичаї, обряди українців. Намагатимешся досягнути історію і характер нашого народу. Надійним помічником у цьому стане підручник.

За допомогою **обрядових пісень** він розповість про вірування українців, наші давні традиції, особливості відзначення дат календарного року. Наступна зупинка в мандрівці — **літературні пісні**. Ти, ймовірно, їх знаєш і чув / чула безліч разів. А ми розповімо ще і їхню історію.

Ти побачиш, наскільки різноманітною може бути **поезія**: вона описує світ дитинства, родинні цінності, природу й гармонію. Думаємо, тобі теж захочеться спробувати засобами художнього слова висловити свої почуття й емоції, бо ж вони таки виникнуть.

Ти прочитаєш **історичні повісті** про козацьку хоробрість, ознайомишся із жанром **поєми**. Одним із найцікавіших відкриттів стануть **пригодницькі повісті** сучасних письменників. Унікальний досвід головних героїв буде корисним і для тебе. Ми подбали, щоб навчання було пізнавальним і захопливим. А для цього створили багато найрізноманітніших завдань. Не загубитися в них допоможуть умовні позначки.

Умовні позначки:

Пригадую вивчене

Я знаю, що...

Працюю над текстом

Працюю творчо

Виконую домашнє завдання

Працюю над проєктом

Працюємо разом

Мистецька скринька

На початку кожного уроку ти побачиш слово дня. Воно пов'язане з темою заняття чи твором, який будеш читати. У кінці уроку спробуй пояснити, як слово перегукується з темою. Швидше зорієнтуватися в матеріалі підручника тобі допоможуть інші рубрики:

- ➔ **ЛАЙФГАК**
- ➔ **ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ**
- ➔ **НОВЕ Й ЦІКАВЕ**

Нехай подорож Країною Слова буде цікавою, духовно збагатить тебе, допоможе розвинути власні здібності й наповнить гордістю за наш талановитий народ!

Авторки

Роль і місце пісні в житті українців

Етнічний — той, що стосується народу, його культури.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Ти, безперечно, знаєш, що українці — талановитий народ. У нас є всесвітньо відомі письменники й письменниці, художники й художниці, архітектори й архітекторки і багато інших митців та мисткинь. Серед них, звісно ж, композитори й композиторки, співаки й співачки, музиканти й музикантки. Українські пісні й музика популярні в усьому світі.

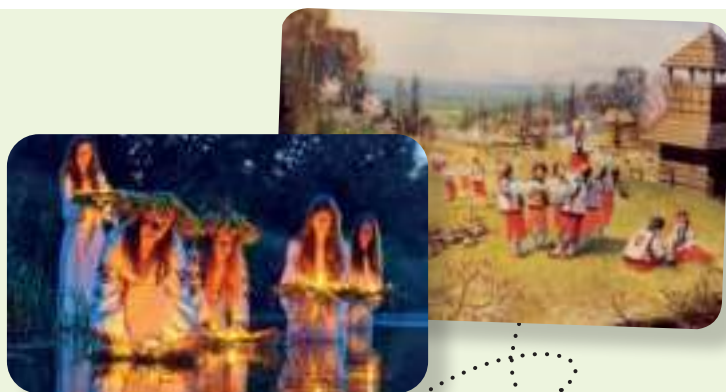
Усна народна творчість, або фольклор — це твори, які написали в давнину й усно передавали з покоління в покоління.

Але з чого ж усе починалося? Саме так — із **народних пісень**.

■ Мотиви народних пісень сьогодні часто використовують сучасні виконавці й виконавиці. Які композиції на основі народних пісень ти знаєш?

А чи знаєш ти, що першим народним пісням понад тисячу років? Усього народних пісень у нас **більше трьохсот**

ПІСНЯ

тисяч — такого не має ніхто у світі! Це неоціненний скарб нашого народу. Протягом століть предки вкладали мудрість, знання, життєві поради в пісню. Вона підносила настрій, надихала у праці, розраджувала в горі. Народна пісня є частиною духовного життя українців, адже вона здатна виховати добрих, чуйних, чесних, хоробрих, сповнених патріотизму й прагнення до волі людей.

Народна пісня — це невеликий усний віршований твір, який співають. Це один із видів усної колективної творчості. Автор народної пісні невідомий.

- Скориставшись хмарою слів, назви основні особливості народних пісень і запиши їх у зошит. Дві-три ознаки прокоментуй. Поміркуй, чому слова відтворено на зображенні пташки.

Олександр Антонюк.
«Бандурист»

ПІСНЯ

Найдавніші серед народних пісень — обрядові. Вони виникли ще в первісному суспільстві. Наші предки не вміли пояснювати різні явища навколишнього світу, а тому вірили, що дощ, грім, вітер, сонце та інші сили природи є живими істотами (богами), від яких залежали життя й добробут. Люди вважали, що за допомогою певних **обрядів**, під час яких використовували й пісні, вони можуть вплинути на вищі сили.

Обряди — це символічні дії, пов'язані з найважливішими подіями в житті людей або календарними святами.

Обрядові пісні — це пісні, що виконують під час обрядів.

■ Пригадай і назви імена язичницьких богів, яких шанували наші предки.

- Син Сварога, божество сонця, достатку, опікун людей, громади й народу.

- Бог небесного вогню, батько Сонця. Покровитель ковальства й ковалів, опікун ремесла, шлюбу й родинного щастя. Він винайшов плуг і жорна, навчив людей молоти зерно й пекти хліб.

- Бог наймогутніших сил неба і землі, грому й блискавки. Творець земних урожаїв, покровитель хліборобства. Він також бог-воїн, справедливий і суворий месник, покровитель війська.

- Стародавнє божество — володар вітрів. Його атрибути — лук і стріли.

- Бог зими.

- Бог сонця й весни.

- Божество достатку, багатства, торгівлі, опікун купців, охоронець худоби, також покровитель поезії, співу й музики.

Довідка: Велес, Ярило, Дажбог, Коляда, Перун, Сварог

Календарно-обрядові пісні — це пісні, що виконують під час обрядів, пов'язаних із календарними святами, сезонними господарськими роботами.

Усе життя давніх українців було пов'язане з хліборобською працею. Від урожаю залежав добробут і навіть доля людей. Отож особливо помітною рисою календарно-обрядової поезії є опис праці — оранки, сіяння, жнив, а також догляду за худобою. Усі ці події обов'язково супроводжувались піснями, танцями, хороводами.

Календарно-обрядові пісні поділяють на цикли: **весняний**, **літній** і **зимовий**. Кожен цикл має свої різновиди пісень.

Доторкнутися до цих традицій, підхопити пісню — значить продовжити рід, продовжити власне життя.

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

ЛІТНІЙ ЦИКЛ

купальські
русальні
жниварські

ЗИМОВИЙ ЦИКЛ

колядки
щедрівки

ВЕСНЯНИЙ ЦИКЛ

гаївки
гагілки
пісні-ігри

- Послухай українську народну пісню «Розійдися, туманочку» у виконанні **Марії Нікуліної**. До якого циклу пісень, на твою думку, вона належить? Це сумна пісня чи весела? Як думаєш, у давнину пісню виконували так само?

1. Найдавнішими народними піснями є:
 - ➔ гаївки;
 - ➔ обрядові;
 - ➔ колядки.
2. Перун — це бог:
 - ➔ небесного вогню;
 - ➔ грому й блискавки;
 - ➔ вітрів.
3. Календарно-обрядові пісні поділяють на:
 - ➔ три цикли;
 - ➔ чотири цикли;
 - ➔ п'ять циклів.

4. Як думаєш, чому календарно-обрядові пісні є найдавнішим жанром фольклору?
5. Хто є автором обрядових пісень?
6. Чому вони мають багато варіантів?
7. Склади сенкан до слова **пісня**.

Сенкан — це віршик, що складається з п'яти рядків.

Школа.
Гамірна й весела.
Навчає, надихає, допомагає.
Тут я маю справжніх друзів.
Дім.

1. Перший рядок — тема (іменник).
2. Другий — опис теми (два прикметники).
3. Третій — називає дію, пов'язану з темою, складається з трьох дієслів.
4. Четвертий рядок — фраза, переважно з чотирьох слів, висловлює ставлення до теми, почуття.
5. Останній рядок — одне слово, синонім до теми (висновок).

8. Чи є в тебе улюблена пісня? Яка? Розкажи про неї.

9. З'ясуй, які обряди існують у твоїй місцевості. Із якими подіями вони пов'язані? Які народні пісні їх супроводжують?

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Українську фольклорну скарбницю збагатив відомий письменник Іван Франко. Як учений, етнограф і фольклорист, він усе життя з палким інтересом ставився до народної творчості, був її збирачем і видавцем.

Франкова мати, Марія Кульчицька, любила співати і знала багато пісень. Коли Іванові Франкові виповнилося десять років, він почав записувати материні пісенні скарби, а також розпитував людей з рідного села Нагуєвичі, і так до 1868 року занотував цілий зошит.

Іван Франко був переповнений піснями — народними і власними, жив ними, вони були його єством, любов'ю, турботою, багатством і зброєю. Протягом усього життя митця супроводжували пісні: то він слухав і співав, записував і досліджував, то творив власні поезії, називаючи їх, як і Шевченко, піснями та думами, несучи в них своєму народові «огонь в одежі слова», «правдиву іскру Прометея». До речі, Іван Франко любив співати, мав приємний баритоновий голос.

Творчий доробок Івана Франка, написаний українською, німецькою, польською, болгарською мовами, налічує кілька тисяч творів у 100 томах. Третина цих робіт пов'язана з дослідженням народної творчості.

РОЗДІЛ 1.

ПІСЕННІ СКАРБИ РІДНОГО КРАЮ

Картини Ярослава Чижевського

Тема 1.

ЧАРІВНА МЕЛОДІЯ СЛОВА

Ти дізнаєшся про:

- ➔ пісні літнього циклу
- ➔ пісні зимового циклу
- ➔ пісні весняного циклу
- ➔ народні колискові пісні
- ➔ пісні літературного походження

Пісні літнього циклу. Русальні пісні

Демонологія — міфічні уявлення про злих духів, демонів.

▼ Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Літній цикл розпочинався в кінці весни. Проте закінчувався ще до календарної осені — на початку серпня. Хоч, звісно, ці межі умовні.

До пісень літнього циклу належать **русальні**, **купальські** й **жниварські**. У них оспівували природу, сонце, закликали хороший врожай. Розпочинали цикл русальні пісні.

Русальні пісні — це обрядові пісні, які виконували під час русального тижня. Вони величали русалок і вшановували рослинність.

■ Що тобі відомо про русалок?

✓ **ЛАЙФГАК**

Про що йдеться в обрядових піснях літнього циклу?

РУСАЛЬНІ

Люди вірили, що під час русального тижня, який припадав на кінець травня — початок червня, русалки можуть виходити з води, блукати полями й лісами, заманювати людей. Вважали, що вони можуть спіймати людину й залоскотати.

Українці також уважали, що русалки впливають на погоду: вони можуть накликати зливи й вітер, які шкодять дозріванню урожаю.

За допомогою пісень і обрядів люди «проводили» русалок, тобто віднаджували їх.

■ Прочитай виразно русальні пісні.

..... У РЖІ НА МЕЖІ

У ржі на межі, на кривій березі
Там сиділа русалка.
Просила русалка у дівочок сорочки:
— Ви дівочки, подружки,
Да дайте мені сорочки,
Хоча **худенькую**, да аби біленькую,
Хоч не біленькую, да тоненькую!

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

У ржі — у житті.
Худенька — *тут*:
скромна.

- Які художні засоби використано у пісні?
- Навіщо, на твою думку, русалка попросила в дівчат сорочку?

..... ОЙ БІЖИТЬ, БІЖИТЬ МАЛА ДІВЧИНА

Ой біжить, біжить мала дівчина,
А за нею русалочка:
— Послухай мене, красная панно,
Загадаю лиш три загадочки.
Як угадаєш — до батька пуцу.
Не вгадаєш — з собою візьму.
Ой що росте та без кореня,
Ой що біжить та без повода,
Ой що цвіте та без цвіточок? —
Камінь росте без кореня,
Вода біжить без повода,
Папороть цвіте без цвіту.
Панночка загадочок не вгадала —
Русалочка панночку залоскотала.

Ана́фора — єдинопочаток, повторення однакових слів, словосполучень чи речень на початку віршових рядків або строф.

- Знайди приклади анафори у пісні.
- Які загадки загадала русалка дівчині?

..... ПРОВЕДУ Я РУСАЛОЧКИ ДО БОРУ

Проведу я русалочки до бору,
Сама вернуся додому!
Проводили русалочки, проводили,
Щоб до нас вже русалочки не ходили,
Да нашого житечка не ламали,
Да наших дівочок не лоскотали,
Бо наше житечко в колосочку,
А наші дівочки у віночку.

- Що означає *проводити русалок*?
- Пригадай, у яких ще надприродних істот вірили наші предки.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Русальні пісні виконують тільки дівчата, хоча героями цих пісень є й парубки.

Русального тижня в полі, в лісі дівчата плели собі вінки, вірили, що тоді русалки їх не зачіпатимуть і не лоскотатимуть. Коли ж дівчата поверталися додому, то кожна мала кинути вінок у садок чи на город. Вірили, що це допоможе збільшити врожай.

Водночас русальні пісні сповнені жалю та співчуття до русалок.

Жінки вивішували на деревах сорочки або шматки полотна як своєрідне жертвоприношення. Сорочка була символом тіла, якого не мали русалки.

1. Русальний тиждень припадав на:
 - ➔ травень-червень;
 - ➔ липень-серпень;
 - ➔ червень-липень.
2. Люди боялися русалок, тому що вони могли:
 - ➔ зачарувати співом;
 - ➔ залоскотати;
 - ➔ заговорити.
3. На Зелені свята виконували обряди:
 - ➔ стрибання через вогонь;
 - ➔ плетіння вінка;
 - ➔ приготування 12 страв.

4. Якими ти уявляєш русалок?
5. Якої шкоди вони могли завдати людині?
6. Що означає для дівчини плетіння вінка? Із чого дівчата його плели?
7. Що потрібно було зробити, щоб задобрити русалку?
8. Як би ти поведився / поведилася, зустрівши русалку?

9. Поміркуй, чому з часом люди перестали вірити в русалок чи мавок.

10. Прослухай українську народну пісню «*Веду русалку*» у виконанні *Ніни Матвієнко*. Знайди приклади анафори. Випиши в зошит.

Купальські пісні

Міфічний, — той, який стосується міфів; вигаданий, фантастичний.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

✓ ЛАЙФГАК

Про що йдеться в обрядових піснях літнього циклу?

КУПАЛЬСЬКІ

У день літнього сонцестояння, який припадав на 23–24 червня, наші предки вшановували міфічного бога Купала, або Купайла. Люди вірили, що цей бог даруватиме їм добрий урожай, злагоду, продовження роду. Під час обрядів цього свята українці плели віночки й пускали їх по воді, ходили шукати цвіт папороті, виготовляли опудало, яке символізувало злих духів, і потім спалювали його. Ти безумовно чув/чула про давню розвагу — стрибати через вогнище. Вона теж пов'язана зі святом Купала. Обряд перестрибування через вогонь символізував очищення. І, звісно, усі ці обряди супроводжувалися піснями. Купальські пісні — найдавніші серед обрядових.

Купальські пісні — обрядові пісні, які виконували під час свята Купала.

■ Прочитай виразно купальські пісні.

..... ЗАПЛЕТУ ВІНОЧОК

Заплету віночок,
Заплету шовковий
На щастя, на долю,
На чорнії брови.
Ой пуцу віночок
На биструю воду
На щастя, на долю,
На милого роду.
Ой, поплинь, віночку,
Прудко за водою
На щастя, на долю
Милову зо мною.

..... ОЙ ВІНКУ МІЙ, ВІНКУ

Ой вінку мій, вінку, **хрещатий** барвінку!
А я тебе плела вчора до вечора.
Виси, мій віночку, на злотім кілочку,
На злотім кілочку, шовковім шнурочку.
А матінка взяла, миленькому дала.
Якби-м була знала, ще б краще 'го вбрала,
Злотом взолотила, м'ятою обвила.

..... КУПАЙЛО, КУПАЙЛО

— Купайло, Купайло,
Де ти зимувало?
— Зимувало в лісі,
Ночувало в **стрісі**;
Зимувало в пір'ячку,
Літувало в зіллячку.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Хрещатий — той, що має листя у формі хрестика.

Стріха — нижній край солом'яної покрівлі хати.

Рефрэн — повторення групи слів чи віршованих рядків наприкінці кожної строфи.

- Знайди звертання в купальських піснях. Яка їхня роль?
- У якій купальській пісні є рефрен? Зачитай його.

- Що, на твою думку, у пісні «*Купайло, Купайло*» виражає позитивне ставлення до міфічного персонажа?

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Свято Купала символізує весілля бога літнього сонцестояння Купайла з богинею води Даною. Саме тому обряди цього дня були пов'язані з водою і сонцем. Уважалося, що сонце на Купайла має особливу життєдайну силу. А після сходу сонця вода набуває чудодійних властивостей, оскільки воно в цій воді викупалося.

За народним звичаєм, цього дня молодь зі співами і жартами прямує до річки, розкладає вогнища й танцює навколо них. Головними на цьому дійстві були Купало й Марена. Дівчата виготовляли Купало з вербової гілки, прикрашали його квітами та стрічками. Опудало Марени робили з соломи і одягали в жіночу сорочку. Потім водили навколо нього хороводи, співали купальські пісні. Досхочу натанцювавшись навколо Купала й Марени, молодь урочисто їх спалювала.

Увечері цього дня дівчата пускали по річці власноруч сплетені з дванадцяти трав вінки зі свічками. Так вони ворожили, чи вийдуть цього року заміж. У який бік попливе віночок — там і милий живе. Якщо вінок не дістався нікому, а просто вода прибила його до берега, значить, рано ще цій дівчині про заміжжя думати.

Багато дивного відбувається цієї чарівної ночі. Кажуть у народі, що рівно опівночі розквітає вогненна квітка папороті. Уважається, що той/та, хто цю квітку побачить, знайде старовинний скарб, а той/та, хто її зірве, почне розуміти мову тварин і птахів.

- Прослухай пісню «*Заплету віночок*» у виконанні гурту «*Джерело*». Яке враження вона на тебе справила? Чи такою ти уявляв/уявляла мелодію цієї пісні?

1. День літнього сонцестояння припадав:
 - ➔ на 23–24 червня;
 - ➔ на 23–24 липня;
 - ➔ на 23–24 серпня.
2. Слова «*На щастя, на долю*» у пісні «*Заплету віночок*» — це:
 - ➔ анафора;
 - ➔ рефрен;
 - ➔ метафора.
3. Купальські пісні належать до пісень:
 - ➔ зимового циклу;
 - ➔ весняного циклу;
 - ➔ літнього циклу.

4. Від якого слова, на твою думку, походить назва «*Купайло*»? Що вона означає?
5. Як думаєш, чому люди досі виконують певні обряди на свято Купайла?
6. Вивчи напам'ять одну з пісень.

7. Досліди, яке християнське свято сьогодні збігається в часі з днем ушанування язичницького бога Купала.

8. Чи є у твоєму населеному пункті або поблизу річка? Як вона називається? Куди вона впадає? Підготуй про це презентацію в довільній формі.

Жниварські пісні

Велича́ти — прославляти, вихваляти, ушановувати когось, співаючи на його честь пісню.

▼ Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

✓ ЛАЙФГАК

Про що йдеться в обрядових піснях літнього циклу?

ЖНИВАРСЬКІ

Жниварські, або обжинкові, пісні пов'язані зі збором урожаю. Це особливий період для хліборобів. Час жнив умовно поділяли на три етапи: **зажинки** (початок жнив), власне **жнива**, **обжинки** (кінець жнив). Для кожного етапу були свої пісні.

Жниварські пісні — це величальні пісні, які виконували під час жнив, щоб висловити вдячність природі за врожай і прославити працю хліборобів.

■ Прочитай виразно жниварські пісні.

..... МАЯЛО ЖИТЕЧКО, МАЯЛО

Маяло житечко, маяло,
Як у полі стояло,
А тепер не буде маяти,
А буде в **стодолі** лежати.

Зінаїда Серебрякова.
«Жнива»

До межі, женчики, до межі,
Бо мої пиріжечки у діжі.
До краю, женчики, до краю,
То я вам пиріжечка покраю.
Котився віночок по полю,
Просився у женчиків додому:
— Возьміте мене, женчики, з собою
Та занесіть мене до господаря в стодолу,
Бо я вже в чистім полі набувся,
Буйного вітречку начувся.
Од ясного сонечка нагрівся,
А дрібного дощичку напився;
Нехай же я у стодолі одпочину,
Поки вивезуть знову на ниву.

..... ТАМ У ПОЛІ КРИНИЧЕНЬКА

Там у полі криниченька,
Навколо пшениченька.
Там женчики жали,
Золоті серпи мали,
Срібнії **юрочки**,

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Маяти — коливатися від вітру.

Стодо́ла — приміщення для зберігання снопів сіна.

Юро́чки — невеликі загострені палички для в'язання снопів.

- Символом чого, на твою думку, є вінок у пісні «*Маяло житечко, маяло*»?
- Від чийого імені говориться у пісні?
- Який мотив жнивварської пісні «*Там у полі криниченька*»?
- Чому в пісні серпики та юрочки називають *золотими, срібними*?

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Хліб — невід'ємна частина людського життя, тому до нього ставляться з великою пошаною. Недарма в народі кажуть: хліб — усьому голова. Але щоб хліб із поля потрапив до столу, потрібно багато працювати. Люди, які вирощують хліб, мають золоті руки. Їхня любов до землі, їхня праця заслуговують на безмежну шану.

У давні часи, коли ще не було сільськогосподарської техніки, люди збирали врожай власноруч: жінки жали пшеницю чи жито серпами, а чоловіки — косами.

Жнива, або збирання врожаю, — це вінець праці хлібороба. Перший сніп (його називали дідухом) урочисто несли додому, ставили на по́куті й тримали до Різдва.

З останніх колосків, що залишилися на полі після завершення жнив, люди плели довгу китицю — виготовляли Спасову бороду. За народними віруваннями, якщо хлопці пролізуть через Спасову бороду, то будуть багаті.

Тетяна Голембієвська. «Свято урожаю»

1. Перший сніп на жнива називався:

- ➔ Спасова борода;
- ➔ дідух;
- ➔ Марена.

2. Знайди приклади епітетів і персоніфікації у жнивварських піснях. Яка їхня роль?

3. Яку із пісень літнього циклу ти вивчив / вивчила б напам'ять? Чим вона тобі сподобалась?

4. Як думаєш, важкою чи легкою є хліборобська праця?

5. Обміркуйте з однокласником/однокласницею, чого допомагає досягти в житті любов до праці. Запишіть кілька переконливих порад.

6. Чому, на твою думку, хліб треба поважати й цінувати?

7. Пригадай і назви прислів'я про значення хліба в житті людини. Як думаєш, чому вони виникли?

8. Досліди інформацію про те, як хліб із поля потрапляє до столу. Люди яких професій над цим працюють?

9. Чи знаєш ти, що хліб — символ гостинності й самобутності українців? А ще його вважають символом життя. А які символи-обереги ти знаєш? Прочитай текст у вигляді інфографіки, доповни подану інформацію власними дослідженнями про символи-обереги українців.

Інфографіка — це спосіб передачі великого обсягу інформації за допомогою простих і зрозумілих образів, символів чи елементів.

ВІНОК

символ
життя, щастя,
кохання

КАЛИНА

символ
рідної землі,
отчого краю,
батьківської
хати

**ЛЯЛЬКА-
МОТАНКА**

символ
жіночої
мудрості,
української
духовності

ЛЕЛЕКА

символ
вірності,
щастя,
добробуту,
родинного
затишку

РУШНИК

символ
вірності,
любви,
родинного
тепла

ВИШИВАНКА

символ
здоров'я,
краси,
щасливої
долі, родинної
пам'яті

Пісні зимового циклу

Саундтре́к — музичний супровід, створений для фільму, мультфільму, мюзиклу чи гри.

▼ Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

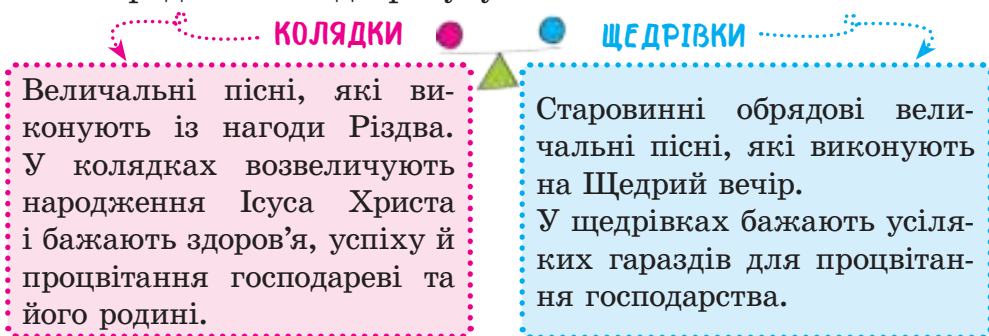
✓ ЛАЙФГАК

Про що йдеться в обрядових піснях зимового циклу?

Обрядові пісні зимового циклу співали під час зимових свят. До таких пісень належать, зокрема, **колядки** і **щедрівки**.

Колядувати починали на Святвечір, перед Різдвом. Цілі ватаги молоді з різдвяною зіркою ходили селами і містечками. Колядники виконували обрядові пісні, у яких зичили господарям щастя і здоров'я, достатку, доброго врожаю.

Щедрівки співали на Щедрий вечір — перед Новим роком. Виконували їх з елементами театрального дійства. Традиційним персонажем такої гри була Коза — своєрідний символ родючості й добробуту.

■ Скориставшись схемою, назви і прокоментуй головні ознаки пісень зимового циклу.

Розпочиналися зимові обрядові дійства у грудні. Одне з перших і найбільших зимових свят — це день Святого

Миколая. Миколай приходить до слухняних дітей з подарунками, а нечемним кладе різочку під подушку. Звертаючись до святого Миколая, люди просять здоров'я, заступництва й підтримки.

■ Прочитай виразно колядки і щедрівки.

ОЙ ХТО, ХТО МИКОЛАЯ ЛЮБИТЬ

Ой хто, хто Миколая любить,
Ой хто, хто Миколаю служить, —
Тому, святий Миколай,
На всякий час помагай,
Миколай!

Ой хто, хто спішить в твої двори,
Того ти на землі й на морі
Все хорониш від напасті,
Не дозволиш в гріхи впасти,
Миколай!

Твій покрів нам оборона,
Від усіх бід охорона.
Не дай марно нам пропасти,
Ворогам у руки впасти,
Миколай!

■ Чи доводилося тобі колядувати або щедрувати? Які колядки чи щедрівки ти виконував/виконувала? Що ти відчував/відчувала під час співу?

НОВА РАДІСТЬ СТАЛА

Нова радість стала, яка не бувала:
Над вертепом зізда ясна світлом засіяла.
Де Христос родився, з Діви воплотився.
Як чоловік пеленами убого повився.
Ангели співають, славу й честь звіщають,
На небесі і на землі мир проповідують.
Давид виграє, в гуслі ударяє,
Чудно, дивно і предивно Бога вихваляє.
І ми теж співаймо, Христа прославляймо.
Із Марії рожденного смиренно благаймо:
— Просим тебе, Царю, небесний Владарю,

Даруй літа щасливії сего дому господарю.
 Даруй господарю, даруй господині,
 Даруй літа щасливії нашій славній Україні.

- Послухай колядку «Добрий вечір тобі, пане господарю» у виконанні гурту «Піккардійська терція». Якими емоціями наповнило тебе це оригінальне виконання?

..... ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ, ПАНЕ ГОСПОДАРЮ

Добрий вечір тобі, пане господарю,
 Радуйся!
 Ой радуйся, земле, Син Божий народився.
 Застеляйте столи та все килимами,
 Радуйся!
 Ой радуйся, земле, Син Божий народився.
 Та кладіть калачі з ярої пшениці,
 Радуйся!
 Ой радуйся, земле, Син Божий народився.
 Бо прийдуть до тебе три празники в гості,
 Радуйся!
 Ой радуйся, земле, Син Божий народився.
 Ой перший же празник — то Різдво Христове,
 Радуйся!
 Ой радуйся, земле, Син Божий народився.
 А другий же празник — Василя Святого,
 Радуйся!
 Ой радуйся, земле, Син Божий народився.
 А третій же празник — Святе Водохреща,
 Радуйся!
 Ой радуйся, земле, Син Божий народився.
 А що перший празник зішле тобі віку,
 Радуйся!
 Ой радуйся, земле, Син Божий народився.
 А що другий празник зішле тобі щастя,
 Радуйся!
 Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

А що третій празник зішле всім нам долю,
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

..... ЩЕДРИК, ЩЕДРИК, ЩЕДРІВОЧКА

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:
— Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару.

Там овечки покотились,
А баранці народились.
А ягнички-клаповушки
Скачуть собі кругом грушки.
А баранці-круторіжки
Скачуть собі край доріжки.

- За допомогою яких художніх засобів досягається піднесений настрій колядок і щедрівок? Випиши в зошит приклади цих тропів.
- Із якою метою в піснях використано анафори й рефре-ни? Знайди в тексті підтвердження.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

За переказами, у Лади, матері богів у слов'янській міфології, була дочка, яку звали Маланкою (Меланкою). Коли князь-Місяць був на полюванні, змії викрав Маланку і сховав у підземному царстві. Звільнив її богатир Василь, який потім одружився з нею. Тому вечір у свято Маланки також називають Василевим. Обрядові дії, які виконували в цей день, називалися «водіння Маланки». Найкрасивішу дівчину, причепурену квітами, із зорею на чолі, у супроводі дівчат із деревцем водили від хати до хати, бажаючи добробуту й удачі господареві та його родині. До маланкування залучали Василя, одягненого, як селянин-орач із серпом у руці, діда Змія з довгою зеленою чи білою бородою і короля, одягненого, як мисливець.

Наступного дня після Щедрого вечора, рано-вранці відбувалося таке дійство: хлопці і чоловіки ходили від оселі до оселі й засівали господарів та їхнє обійстя пшеницею чи житом. При цьому вони проказували засівну пісню, у якій звучали слова привітання зі святами й побажання достатку, благополуччя і щастя всій родині.

ЗАСІВНА

Сію, сію, посіваю,
З Новим роком вас вітаю!
Щоб родило на землі,
Щоб був хліб на столі.
Щоб водилися пернаті
І без чубка, і чубаті.

Щоб не знали ви біди,
Нехай прийдуть гаразди.
Щоб капуста головчата,
А петрушка корінчата,
Часник — як бик,
Цибуля — як зозуля.

Пшениця — як рукавиця.
Щоб була з дітей утіха,
А грошей — півтора міха.
Щоб ви міряли гроші мискою,
А дітей — колискою.
Щоб у кожній кутині
Було по дитині.
Хай дасть нивка по сто кіп,
По сто тисяч один сніп.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Віншувати — вітати.

Віншую вас з Новим роком.
Новим роком, довгим віком,
Щоб ви дочекали відтепер за рік
До ста літ!

- Пригадай, що таке **гіпербола**. Знайди приклади гіперболи в пісні «Засівна». З якою метою їх використано?
- Чи знаєш ти, що саундтреком до одного з найпопулярніших різдвяних фільмів «Сам удома» стала мелодія українського композитора **Миколи Леонтовича** «Щедрик»? Автор створив відому хорову обробку народної щедрівки ще на початку минулого століття. А невдовзі після гастролей Української хорової капели під керівництвом Олександра Кошиця Європою та Америкою мелодія здобула світове визнання. Сьогодні це одна з найпопулярніших різдвяних композицій в усьому світі.

Постер — «20th Century Studios»

1. Вертеп — це:
 - ➔ народне свято;
 - ➔ народна пісня;
 - ➔ ляльковий театр.
2. Пісні, які співали наступного дня після Щедрого вечора, називаються:
 - ➔ щедрівки;
 - ➔ колядки;
 - ➔ засівні.
3. Яке зі свят не згадано в пісні *«Добрий вечір тобі, пане господарю!»*?
 - ➔ свято Василя;
 - ➔ Водохреща;
 - ➔ свято Миколая.

4. Скориставшись різними джерелами, підготуй розповідь для однокласників/однокласниць про святого Миколая. Намалюй ілюстрації до своєї розповіді.
5. Як думаєш, чому колядки й щедрівки є величальними піснями? Які побажання звучать у цих піснях?
6. Напиши допис для соцмереж про свої враження від пісень зимового циклу. Добери або намалюй ілюстрацію до нього. Прокоментуй аналогічні пости однокласників і однокласниць.
7. Вивчи напам'ять одну з пісень.
8. Який подарунок ти попросиш у Миколая цього року? Чи змінилися твої вподобання порівняно з минулими роками? Що на це вплинуло?

9. Які побажання ви висловлюєте людям, яких вітаєте із різдвяними чи новорічними святами? Як думаєте, вони здійснюються? Чому ви так вважаєте?

10. Що людині потрібно для того, щоб збулася її мрія? Виклади свої міркування, склавши 5–6 речень.

11. Уяви, що ти є режисером/режисеркою фільму за мотивами народних обрядів українців. Придумай назву свого фільму. Добери народні пісні, які виконуватимуть герої цього фільму. Намалюй 1–2 костюми для персонажів. Прокоментуй їх.

Пісні весняного циклу

Леліяти — плекати, піклуватися, ставитися з любов'ю.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Наші предки сприймали прихід весни як боротьбу двох сил — холоду й тепла. Люди хотіли допомогти весні здолати холод, щоб швидше прийшли погожі дні й настав новий рік, який розпочинався весною. Для цього вони спалювали солом'яне опудало, водили хороводи і, звісно ж, співали пісень.

Веснянки — це календарно-обрядові пісні весняного циклу, які закликають весну, прославляють її прихід та оспівують природу.

У різних регіонах України вони називаються по-різному: гаївками, гагілками, маївками, рогульками, ягілками.

■ Skorиставшись схемою, прокоментуй основні мотиви веснянок.

Символом весни є ластівка, яка прилітає на її початку. Вона приносить ключі, якими замикає зиму й відмикає весну-літо.

✓ **ЛАЙФГАК**

Як закликати весну?

**1 Розпочинали обряд
закликання весни піснею:**

Благослови, мати,
Весну закликати!
Весну закликати,
Зиму проводжати!

**2 Потім треба було
звернутися до сонечка:**

Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко.
На весняні квіточки,
На маленькі діточки!

3 Коли вийшло сонечко, то сніги розтанули, і настала пора орати ниву та засівати її зерном:

Орел поле поорав, поорав,
орел поле, лелю полелю, поорав
та пшениці насіяв,
крилечками заволочив,
дрібен дощик примочив.
Роди, Боже, на врожай,
нашим дівкам на коровай!

4 Звісно, потім треба покликати дощ, щоб зійшло і проросло зерно на полі:

Іди, іди, дощику,
зварю тобі борщику!
Мені кашка, тобі борщ,
щоб ішов добрий дощ!

■ Прочитай виразно веснянки.

..... ОЙ ВЕСНА, ВЕСНА — ДНЕМ КРАСНА

— Ой весна, весна — днем красна,
Що ж ти, весно, принесла?
— Принесла я вам літечко,
Ще й рожевую квіточку,
Хай вродиться житечко,
Ще й озимая пшениця
І усякая пашниця.
— Ой весна, весна, ти красна,
Що ж ти, весно красна, нам принесла?
— Принесла я вам літечко,
Ще й запашненьке зіллячко,
Ще й зеленую травицю
І холодную водицю.
Принесла я вам ягнятко,
Ще й маленькеє телятко.

- Про що йдеться у пісні?
- Чому люди радіють приходу весни?

ОЙ КУВАЛА ЗОЗУЛЕНЬКА

Ой кувала зозуленька,
Сівши на лелії,
Співай, співай, товаришко,
Минає неділя.
Ой кувала зозуленька,
Сівши на барвінок,
Співай, співай, товаришко,
Минув понеділок.
Ой кувала зозуленька
Та й кувала сорок,

Співай, співай, товаришко,
Минає вівторок.
Ой кувала зозуленька,
Сіла на віконце,
Співай, співай, товаришко,
Бо заходить сонце.
Співай, співай, товаришко,
Бо вже не будемо,
Та не знаєм, товаришко,
Чи нарік діждемо.

- Про що просить ліричний герой веснянки?
- Які пестливі слова використано в пісні?

Часто весняні пісні супроводжувалися танцями й іграми. Один із найпопулярніших — «кривий танець», який разом із піснею має багато варіантів.

«Кривий танець» — символ пробудження життєвої енергії. Виконуючи його, дівчата вітали весну й запрошували її швидше вступати у свої права. Тримаючись одна за одну, дівчата йшли за провідницею, яка водила «кривий танець», і повторювали пісню про цей шлях.

КРИВИЙ ТАНЕЦЬ

А в кривого танцю
Та не виведу кінця,
Треба його та виводити,
Кінця, ладу ізнаходити.
Треба ж його вести
Та віночок плести.

Веду, веду та не виведу,
Плету, плету та не виплету.
Ой вінку ж мій, вінку,
Хрещатий барвінку,
Ой я ж тебе плела
Ще учора звечора,
Повісила тебе

На золотім кілочку,
На золотім кілочку,
На шовковім шнурочку.

Моя матінка ішла
Та той віночок зняла,
Та той віночок зняла,
Та нелюбому дала.

Ой якби я була знала,
Була б його розірвала.
Була б його розірвала
Та й у грязь утоптала
Червоними чобітками,
Золотими та підківками.

- Розглянь роботи *Тетяни Зеленченко* із циклу «*Український рік*». Чим вони незвичні? Спробуй описати стиль художниці. Добери до кожної роботи назву з переліку: «*Святий Миколай*», «*Жнива (Бог Велес)*», «*Меланка (Новий рік)*», «*Дідух*», «*Трійця*», «*Водохреща*», «*Свято Купала*», «*Ряжені й ангел*».
- Яке свято не згадували раніше? Що тобі про нього відомо?

1. Веснянками називаються закличні пісні, що співають під час:
 - початку жнив;
 - свята Івана Купала;
 - весняних обрядів.
2. Із яким птахом пов'язували прихід весни?
 - ластівка;
 - зозуля;
 - сорока.

3. Установи відповідність:

1. Хай вродиться житечко,
Ще й озимая пшениця

А «Ой кувала
зозуленька»

2. Співай, співай, товаришко,
Бо заходить сонце

Б «Кривий танець»

3. Ой вінку ж мій, вінку,
Хрещатий барвінку

В «Ой весна, весна —
днем красна»

4. У цих рядках пісні використано:

— Принесла я вам літечко,
Ще й запашненьке зіллячко,
Ще й зеленую травицю
І холодную водицю.

- епітети;
- порівняння;
- гіперболи.

5. Що символізував «кривий танець»?
6. Яким настроєм пройняті веснянки?
7. Поміркуй, чому веснянки називають закличними піснями.
8. Які відомі тобі художні засоби використано в цих піснях?
9. Продовж речення «Для мене весна...».

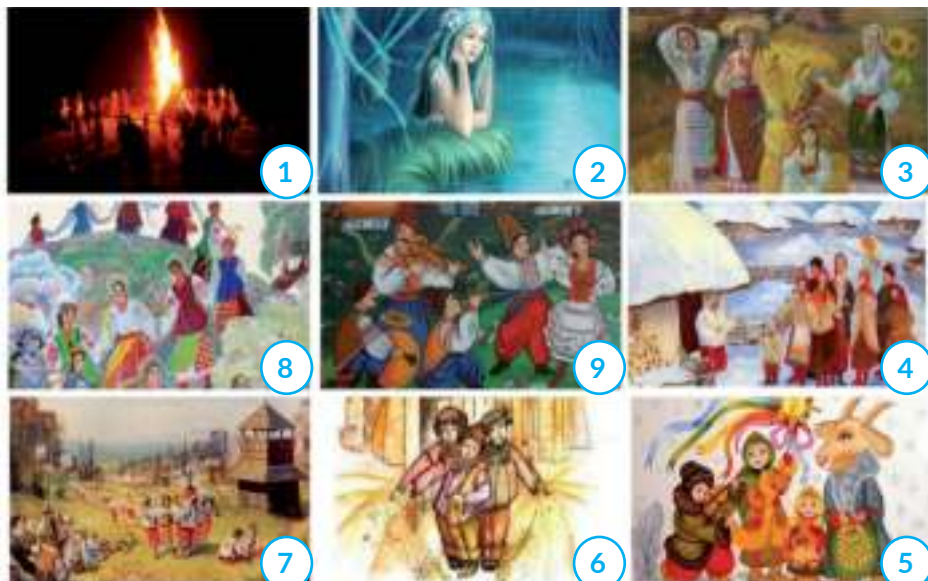
10. Випиши в зошит рефрени, які використано у веснянках. Яка їхня роль у цих піснях?

11. Намалюй ілюстрації до веснянок, розкажи, якими кольорами ти зобразив / зобразила прихід весни.

12. Розгадайте кроссєнс «Українські народні пісні». За ключовими словами визначте різновиди українських народних пісень літнього, зимового й весняного циклів. Прослідкуйте зв'язки між зображеннями не тільки за номерами, а й по діагоналі, вертикалі та нахрест. За бажанням доберіть асоціації.

1. Щастя-доля, віночок, вогнище.
2. Русалка, сорочка, панночка.
3. Дідух, жнець, юрочок.
4. Миколай, Ісус, господар.
5. Ластівочка, баранці, ягнички.
6. Пшениця, жито, овочі.
7. Ягнятко, телятко, зозулька.
8. Барвінок, шнурочок, віночок.
9. Радість, смуток, мотив.

Кроссєнс — це асоціативний ланцюжок, що складається із зображень, кожне з яких пов'язане з попереднім і наступним; розкриває певне поняття, явище або факт із різних сторін.

Народні колискові пісні

Погідний — тихий, спокійний; пере-
носн. — безтурботний, урівноважений.

Вислови припущен-
ня, як слово пов'язане
з темою.

✓ ЛАЙФГАК

Як співати колискові?

Коліскові пісні співають, щоб заколихати, приспати дити-
ну. А щоб її сон був спокійним і мирним, колискові співають
тихо, у розміреному ритмі, монотонно, як медитацію.

Коліскові пісні — народні пісні, які виконують
для того, щоб заколисати (приспати) дитину.

У колискових багато ніж-
них слів і пестливих звер-
тань. А також замовлянь,
повторів, вигуків, як-от:

«люлі-люлі», «гойда-гойда».

Такі пісні іноді не мають
рими, адже, співаючи їх
дитині, люди часто імпро-
візували.

Героями колискових є тва-
рини (кіт), рослини (рута, м'ята),
чарівні істоти (Сон, Дрімота). Та
головним атрибутом ко-
лискових пісень є лю-
бов, із якою найрідніша
людина виспівує ди-
тинці світ-
лу долю.

ОЙ ТИ, КОТЕ, КОТОЧОК

Ой ти, коте, коточок!
Не ходи рано в садочок,
Не полохай дівочок,
Нехай зів'ють віночок
Із рутоньки, із м'ятоньки,
З хрещатого барвіночку,
З запашного василечку.
Ой спи, дитя, до обіду,
Покіль мати з міста прийде

Да принесе три квіточки:
Ой первою зросливаю,
А другу сонливаю,
А третю щасливаю,
Ой щоб спало, щастя знало,
Ой щоб росло, не боліло,
На серденько не кволіло.
Сонки-дрімки в колисоньку,
Добрий розум в головоньку,

А рісточки у кісточки,
Здоров'ячко у сердечко,
А в роточок говорушки,

А в ніженьки ходусеньки,
А в рученьки ладусеньки.

- Визнач основну думку колискової.
- Поміркуй, чому в пісні йдеться саме про ката.

..... ОЙ НУ, ЛЮЛІ, ДИТЯ, СПАТЬ

Ой ну, люлі, дитя, спать!
Пішла мати жито жать
Та й вижала три квітки:
Що первую сонливу,
А другу дрімливу,
А третю щасливу.
Ой щоб воно спало,

Щастя-долю мало
І добрую годину
На малую дитину.
Ой щоб воно спало
І спати хотіло,
Як квіт, червоніло.

- Символом чого є три квітки?
- Як колиска пов'язана з усною народною творчістю?

- Прослухай українську народну колискову «*Котику сіренький*» у виконанні акторки й співачки *Софії Лешишак*. Про яких чарівних істот ідеться у пісні? Як би ти описав/описала таке виконання? Чи є, на твою думку, важливим те, якою мовою співати дитині колискову?

<https://qrs.ly/wfejwja>

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Чи знаєш ти, який вигляд мали дитячі колиски в давнину? Колись виготовляли їх із дерева або лози. Формою колиска була як овал з пласким дном або схожа на скриню. Кріпили її до сволюка на гаку чотирма мотузками, які символізували сторони світу. Сволок — це брус, на якому трималася стеля.

Перш ніж покласти немовля в колыску, мати клала туди ляльку-мотанку, яка ставала захисницею дитини, а також була символом зв'язку з усім родом. А ще наші предки вважали, що дитинку треба класти головою на схід, та ще й на матрацик, зроблений із пшеничної соломи (для дівчаток) або житньої (для хлопчиків). Під подушку клали запашні й цілющі трави — материнку, чебрець, м'яту, безсмертник. Велике значення мала і вишивка на подушці та простирадлах, бо була не лише прикрасою, а й оберегом для немовляти.

1. Що мати мала принести з міста?
 - ➔ три персні;
 - ➔ три квітки;
 - ➔ три колиски.
2. Якої рослини не було у віночку?
 - ➔ рути;
 - ➔ полину;
 - ➔ м'яти.
3. Третя квітка з колискової «Ой ну, люлі, дитя, спать» мала дарувати дитині:
 - ➔ щастя;
 - ➔ успіх;
 - ➔ сон.

4. Поміркуй, якою може бути мелодія колискової пісні: *лагідною, бадьорою, спокійною, запальною, сумною, жартівливою, ніжною, суворою, радісною, приємною, мрійливою*. Прокоментуй свій вибір.
5. Визнач основну думку колискових пісень.
6. Знайди приклади анафори в колискових піснях.
7. Яка роль епітетів у колискових? Випиши їх у зошит.
8. Випиши слова зі зменшено-пестливим значенням. Чому їх так багато в цих піснях?

9. Чим колискові пісні відрізняються від календарно-обрядових, а що в них спільного?

10. Намалюй ілюстрації до колискових пісень. Які образи й символи ти використаєш? Які кольори переважатимуть на твоїх ілюстраціях?

Пісні літературного походження

Відва́га — відсутність страху
в людини перед небезпекою.

Вислови припущення, як сло-
во пов'язане з темою.

Є пісні, популярні серед українців так само, як і народні, наприклад, «Ой у лузі червона калина» чи «Ніч яка місячна». Проте ми можемо навіть не здогадуватися, що такі пісні мають автора. Їх ми називаємо піснями літературного походження.

Літературна пісня — це пісня, слова до якої написала конкретна людина.

Серед пісень літературного походження є гімни. **Гімн** — це урочиста пісня. Його може мати держава, місто, школа, університет, політична партія, громадська організація, футбольний клуб.

Офіційним Гімном України є пісня «Ще не вмерла України і слава, і воля...». Основою гімну став вірш «Ще не вмерла Україна». Написав його поет Павло Чубинський 1862 року, а на музику поклав композитор Михайло Вербицький. Сьогодні існує кілька редакцій вірша.

На початку ХХ століття пісня стала гімном Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки. А Гімном незалежної України її обрали 2003 року. Відтоді пісня «Ще не вмерла України і слава, і воля...» є державним символом нашої країни.

Оскільки Україна — держава вільних людей, то і в нашому Гімні співають про свободу. Гімн України знає і шанує кожен свідомий громадянин.

- Як думаєш, чому літературні пісні стають народними?
- Послухай офіційне виконання Гімну України. Прочитай оригінальний вірш.

..... **ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА**

Ще не вмерла Україна,
І слава, і воля!
Ще нам, браття-молодці,
Усміхнеться доля!
Згинуть наші вороги,
Як роса на сонці;
Запануєм, браття, й ми
У своїй сторонці.

Приспів:

Душу, тіло ми положим
За свою свободу
І покажем, що ми браття
Козацького роду.
Гей-гей, браття миле, нумо
Братися за діло!
Гей-гей пора встати,
Пора волю добувати!

Наливайко, Залізник
І Тарас Трясило
Кличуть нас із-за могил
На святеє діло.
Ізгадаймо славну смерть
Лицарства-козацтва,

- Як змінилося твоє ставлення до державної символіки України з огляду на сучасні події? Що ти відчуваєш зараз, коли звучить Державний Гімн України?
- Завдяки чому, на думку автора, українці — непереможний народ? А як думаєш ти?

*Слова Павла Чубинського
Музика Михайла Вербицького*

Щоб не втратить марне нам
Свого юнацтва.

Приспів.

Ой, Богдане, Богдане,
Славний наш гетьмане!
Нащо віддав Україну
Москалям поганим?!
Щоб вернути її честь,
Ляжем головами,
Назовемся України
Вірними синами!

Приспів.

Наші браття-слав'яне
Вже за зброю взялись;
Не діжде ніхто, щоб ми
Позаду зістались.
Поеднаймося разом всі,
Братчики-слав'яне:
Нехай гинуть вороги,
Най воля настане!

Приспів.

Духовним гімном України вважають твір Олександра Кониського «Боже великий, єдиний». Музику для нього написав видатний український композитор Микола Лисенко.

Нині цей твір відомий як «Молитва», він є символом духовності й патріотизму українців.

- Послухай пісню «Молитва» у виконанні Михайла Хоми (DZIDZIO) разом з Молодіжним симфонічним оркестром України під керівництвом диригентки Оксани Линів. Прочитай вірш.

..... МОЛИТВА

*Слова Олександра Кониського
Музика Миколи Лисенка*

Боже великий, єдиний,
Нам Україну храни,
Волі і світла промінням
Ти її осіни.

Молимося, Боже єдиний:
Нам Україну храни,
Всі свої ласки й щедроти
Ти на люд наш зверни!

Світлом науки і знання
Нас, дітей, просвіти,
В чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зрости.

Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світа!
Щастя дай, Боже, народу
І многая, многая літа!

- Прокоментуй, як назва твору відповідає змістові й мелодії цієї пісні.
- Визнач головну думку «Молитви».
- Як ти розумієш слово *духовність*? У чому вона проявляється?
- Поміркуй, чому пісню «Молитва» вважають духовним гімном України.

Найвідомішою серед стрілецьких пісень є **маршова пісня «Ой у лузі червона калина похилилася»**. Під час визвольних змагань цю пісню виконували як гімн. Музику до неї вважають народною. Ідея написати слова виникла у Степана Чарнецького. Він і створив перші строфи. Пісня одразу стала популярною! Тоді Григорій Трух вирішив написати її продовження.

- Послухай пісню «Ой у лузі червона калина» у виконанні військового оркестру Повітряних Сил Збройних Сил України і хору. Прочитай вірш.

... ОЙ У ЛУЗІ ЧЕРВОНА КАЛИНА ПОХИЛИЛАСЯ ...

*Слова Степана Чарнецького,
Григорія Труха*

Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Не хилися, червона калино, маєш білий цвіт.
Не журися, славна Україно, маєш добрий рід.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Марширують наші добровольці у кривавий тан,
Визволяти братів-українців з московських кайдан.
А ми наших братів-українців визволимо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Ой у полі ярої пшениці золотистий лан,
Розпочали стрільці українські з москалями тан,
А ми тую ярую пшеницю ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
То прославить по всій Україні січових стрільців!
А ми тую стрілецьку славу збережемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

- Яким настроєм пройнята пісня?
- Що означає символ калини?
- Знайди приклади персоніфікації в тексті й випиши в зошит.
- Зачитай приклади анафори й рефрену в пісні.
- Що означає слово «розвеселити» в тексті? Добери до нього синоніми.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Січові стрільці як товариство з'явилися перед Першою світовою війною на Галичині. Щоб стати січовиком, потрібно було пройти спеціальні курси, на яких навчали військової справи й загальних теоретичних знань. У січовики йшли студенти, гімназисти, молоді інтелігенти. Так згодом виник престижний Легіон українських січових стрільців. Це були українські вояки з високим почуттям патріотизму й обов'язку боронити рідну землю. У Легіоні було чимало високоосвічених поетів, музикантів. Звідси й такі популярні стрілецькі пісні.

Марія Приймаченко. «Наша армія, наші хранителі»

Пісня «Як тебе не любити, Києве мій» Дмитра Луценка є своєрідною візитівкою та символом столиці України. Вона набула великої популярності не тільки серед киян. Її знають і люблять усі українці. Недаремно пісню називають неофіційним гімном Києва.

■ Послухай пісню «Як тебе не любити, Києве мій» у виконанні [Олександра Пономарьова](#).

■ Прочитай вірш.

..... ЯК ТЕБЕ НЕ ЛЮБИТИ, КИЄВЕ МІЙ

Слова Дмитра Луценка
Музика Ігоря Шамо

Грає море зелене, тихий день догора.
Дорогими для мене стали схили Дніпра,
Де колишуться віти закоханих мрій...
Як тебе не любити, Києве мій!

В очі дивляться канни, серце в них переллю.
Хай розкажуть коханій, як я вірно люблю.
Буду мріяти й жити на крилах надій...
Як тебе не любити, Києве мій!

Спить натомлене місто мирним, лагідним сном.
Ген вогні, як намисто, розцвіли над Дніпром.
Вечорів оксамити, мов щастя прибій...
Як тебе не любити, Києве мій!

- Якими почуттями пройнята пісня?
- Назви художні засоби, що ілюструють ці почуття.
- Розглянь карту знань. Що ти дізнався / дізналася про авторів пісні?

- Знайди в інтернеті історію створення пісні *«Як тебе не любити, Києве мій»*. Яка подія надихнула поета Дмитра Луценка до написання знаменитих рядків пісні?
- Ти, безперечно, часто використовуєш стікери, коли спілкуєшся в інтернеті. Створи свою підбірку стікерів на патріотичну тематику. Намагайся передати власні почуття, які виникали під час прослуховування патріотичних пісень.

1. Літературна пісня відрізняється від народної:
 - ➔ особливим сюжетом;
 - ➔ авторським текстом;
 - ➔ наявністю мелодії.
2. Слова Гімну України написав:
 - ➔ Михайло Вербицький;
 - ➔ Павло Чубинський;
 - ➔ Олександр Кониський.
3. Пісня «*Ой у лузі червона калина похилилася*» належить до:
 - ➔ козацьких пісень;
 - ➔ стрілецьких пісень;
 - ➔ народних пісень.

4. Чому Україну порівнюють із калиною? Що ти знаєш про цей символ української ідентичності?
5. Як ти розумієш слово *любов*? Добери асоціації.
6. Хто такі січові стрільці? Яка їхня місія?
7. Якою ідеєю проінята пісня «*Ой у лузі червона калина похилилася*»?
8. Пригадай, хто такий ліричний герой вірша. Визнач, яким постає ліричний герой вірша «*Ще не вмерла Україна*». Що для нього є найважливішим у житті?

9. Що для тебе означає любити свою Батьківщину?
10. Склади асоціативний куц або сенкан до слова *nampiom*.

11. Склади у довільній формі твір на тему «*Україна – країна вільних людей*».

12. Знайди інформацію про історію створення і тернистий шлях пісні «*Ще не вмерла Україна...*», яка зараз стала для всіх свідомих українців / українок символом свободи й незалежності.

13. Обери з вивчених пісень художні образи, які припали тобі до душі, і намалюй їх. Створи колаж малюнків пісенної тематики й презентуй його однокласникам / однокласницям. Які знання з теми ти застосуєш, щоб малюнки вийшли змістовними й цікавими?

РОЗДІЛ 2.

ПОЕТИЧНИЙ ДИВОСВІТ

Картина Івана Марчука

Тема 2.

ЧУТТЯ ГАРМОНІЇ У СЛОВІ

Ти дізнаєшся про:

- ➔ тематичне
розмаїття поезії
- ➔ віршовану мову
- ➔ стопу
- ➔ віршовий розмір

Тематичне розмаїття поезії

Вільнодумець — людина
вільних поглядів.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Пригадай, що тобі вже відомо про Тараса Шевченка. Які його твори й картини ти знаєш?

Думками (думами) поети інколи називають вірші, які за змістом схожі на народні пісні. Так робив і один з найвідоміших українських поетів Тарас Шевченко. У його творчості є кілька віршів із такою назвою.

Поезію «Тече вода в синє море» Тарас Шевченко написав 1838 року. А назвав її «Думка», коли готував до публікації у збірці «Кобзар» 1860 року.

У вірші поет використовує образи з народних пісень і розкриває мотиви пошуку щастя й долі молодим козаком, самотності на чужині тощо.

- Прочитай виразно вірш *Тараса Шевченка «Думка»*. Вислови власні припущення щодо назви твору.

ДУМКА

Тече вода в синє море,
Та не витікає,
Шука козак свою долю,
А долі немає.

Пішов козак світ за очі;
Грає синє море,
Грає серце козацькеє,
А думка говорить:

«Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люде —
Тяжко з ними жити!»

Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити».
Сидить козак на тім боці,
Грає синє море.
Думав, доля зустрінеться —

Спіткалося горе.
А журавлі летять собі
Додому ключами.
Плаче козак — шляхи биті
Заросли тернами.

- Як думаєш, чому в поезії переважає сумний настрій?
- Знайди в тексті характерні для народних пісень епітети, повтори, метафори. Поясни значення образу журавлів у вірші.
- Що означає метафора «шляхи биті/Заросли тернами»?

Ти вже, мабуть, помітив / помітила, що Тарас Шевченко багато писав про свободу. Митець вважав її найвищою людською цінністю. Сьогодні для нас, українців, свобода теж є найдорожчим і найважливішим у житті. Саме тому слова генія такі близькі нам і зараз.

Одними з перших борців за волю в Україні були козаки. Саме тому у творчості Тарас Шевченко згадує добу козаччини, яка показала нестримне прагнення свободи українців, нашу відвагу та шляхетність. Козацьке лицарство Тарас Шевченко оспівав у поемі «Іван Підкова».

- Пригадай, що тобі відомо про козаків. Які їхні риси вдачі ти можеш назвати?
- Розглянь інфографіку. Доповни інформацію про козаків відомими тобі цікавими фактами.

- Намалюй власні ілюстрації та добери світлини відомих козацьких ватажків.

■ Прочитай виразно поему *Тараса Шевченка «Іван Підкова»*.

ІВАН ПІДКОВА

Поема

I

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося — осталися
Могили на полі.
Високії ті могили,
Де лягло спочити

Козацькеє біле тіло,
В **китайку** повите.
Високії ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук ко́су несе в ро́су,
За ними співає.

Наталія Павлусенко.
«Іван Підкова»

Було колись — в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед-горілку
Поставце́м кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо! Може, серце
Хоч трохи спочине.

II

Чорна хмара з-за **Лима́ну**
Небо, сонце криє,
Синє море звірюкою
То стогне, то виє.
Дніпра гирло затопило.
«Ануге, хлоп'ята,
На **байдаки**! Море грає —
Ходім погуляти!»
Висипали запорожці —
Лиман човни вкрили.

«Грай же, море!» — заспівали,
Запінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба.
Серце мліє, а козакам
Того тільки й треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає...
А попереду отаман
Веде, куди знає.

Походжає вздовж байдака́,
 Гасне люлька в роті;
 Поглядає сюди-туди —
 Де-то бути роботі?
 Закрутивши чорні уси,
 За ухо чуприну,
 Підняв шапку — човни стали.
 «Нехай ворог гине!
 Не в **Синю́пу**, отамани,
 Панове-молодці,
 А у Царград, до султана,
 Поїдемо в гості!»
 «Добре, батьку отамане!» —
 Кругом заревіло.
 «Спасибі вам!» —
 Надів шапку.
 Знову закипіло
 Синє море; вздовж байдака́
 Знову походжає
 Пан-отаман та на хвилю
 Мовчки поглядає.

- Про які події ти довідався / довідалась із тексту поеми?
- Якою є основна думка твору?
- Хто є ліричним героєм вірша?
 Яким ти його уявляєш? Назви
 риси його вдачі.

- Переглянь український мультфільм *«Украдений місяць. Кум»* режисерки *Ольги Захарової*. Хто такі козаки-характерники? Чи легко їм, на твою думку, жити звичним життям? Розкажи на прикладі головного героя мультфільма.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Кита́йка — червона матерія, якою козаки покривали тіло вбитого товариша.

Поставе́ць — келих.

Лима́н — місце, де Дніпро впадає в Чорне море.

Байдаки́ — човни, на яких запорожці плавали Дніпром і Чорним морем у Туреччину.

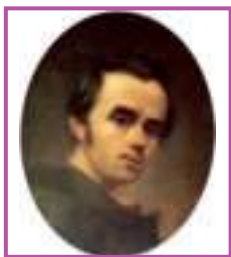
Рибалка — тут: птах, який живиться рибою.

Синю́п — місто в Туреччині на березі Чорного моря.

Постер — «МАГІКА ФІЛМ»

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Тарас Шевченко (1814–1861)

<https://cutt.ly/RwqY4rGc>

Прочитай біографію письменника. Опрацюй матеріал, представлений на «дошці». Визнач, які відомості про Тараса Шевченка ти вже знаєш, а що для тебе є новим.

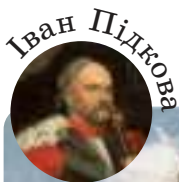
Тарас Шевченко — видатний український художник, геніальний поет, прозаїк, драматург, гравер, актор, лідер думок.

Хоч народився він у кріпацькій сім'ї, проте вже з підліткового віку жив у великих містах — Вільнюсі, Санкт-Петербурзі, Києві. У 24 роки його викупили з кріпацтва і він одразу ж почав вести активне культурне та громадське життя, спілкувався з найвідомішими митцями.

Свого часу Тарас Шевченко був популярним серед мистецьких еліт. Сьогодні ж для нас він є символом незламності та боротьби за свободу, про який знає увесь світ.

Усе життя Тарас Шевченко прагнув незалежності України та волі для всього українського народу, за що неодноразово потрапляв у в'язницю і відбув жорстоке заслання. Разом з тим він був звичайною людиною: любив рибалити, їсти борщ і пити каву з вершками.

Ми шануємо Тараса Шевченка як визначного письменника та художника, який завдяки своєму таланту досяг небачених висот.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

«Живу, учусь, нікому не кланяюся і нікого не боюся, окрім Бога, — велике щастя бути вольним чоловіком».

«Перебендя»
«Катерина»
«Тополя»
«Думка»
«До Основ'яненка»
«Іван Підкова»
«Тарасова ніч»

■ Склади візитівку письменника. Поміркуй, що можна на ній розмістити, щоб подати найголовніше про Кобзаря.

1. Тарас Шевченко відомий під псевдонімом:
 - ➔ Кобзар;
 - ➔ Лірник;
 - ➔ Бандурист.
2. Вірш «Думка» — це:
 - ➔ поезія-роздум;
 - ➔ поезія-гімн;
 - ➔ поезія в прозі.
3. У реченні «Кругом хвилі, як ті гори: ні землі, ні неба» вжито:
 - ➔ епітет;
 - ➔ порівняння;
 - ➔ метафору.

4. Чому ліричний герой поезії «Думка» не відчувається щасливим?
5. Чи відчуваєш ти щасливим/щасливою? У чому твоя «формула щастя»?

6. Якими деталями вірш «Думка» переграє з долею поета?

7. Які обставини, на твою думку, можуть змусити людину покинути рідний край?
8. Що ти знаєш про козацького ватажка Івана Підкову? Як думаєш, за що поважали його козаки?
9. Знайди образи-символи, що передають піднесений, героїчний настрій поеми «Іван Підкова».

10. Вивчи напам'ять вірш або поему (фрагмент).

Шляхетний — той, який володіє високими моральними якостями, благородний.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Мотив — це почуття ліричного героя, викликані побаченням або пережитим.

- Виразно прочитай вірші *Лесі Українки*. Що ти вже знаєш про поетесу?

МРІЇ

(Уривок)

У дитячі любі роки,
Коли так душа бажала
Надзвичайного, дивного,
Я любила вік лицарства.

Тільки дивно, що не принци,
Таємницею укриті,
Не вродливі королівни
Розум мій очарували.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Сперечник — суперник.

Я дивилась на малюнках
Не на гордих переможців,
Що, **сперечника** зваливши,
Промовляють люто: «Здайся!».

Погляд мій спускався нижче,
На того, хто розпростертий,
До землі прибитий списом,
Говорив: «Убий, не здамся!».

- Що тобі відомо про лицарів? Які риси їм притаманні?
- Хто в лицарському поєдинку привертав увагу поетеси? Назви риси його вдачі.
- Прокоментуй останню строфу поезії. Хто, на твою думку, справжній переможець у такому поєдинку?

ЯК ДИТИНОЮ, БУВАЛО...

Як дитиною, бувало,
Упаду собі на лихо,
То хоч в серце біль доходив,
Я собі вставала тихо.

«Що, болить?» — мене питали,
Але я не признавалась —
Я була малою горда, —
Щоб не плакати, я сміялась.

А тепер, коли для мене
Жартом злим кінчиться **драма**
І от-от зірватись має
Гостра, зловна **епігра́ма**, —

Безпощадній зброї сміху
Я боюся піддаватись
І, забувши давню гордість,
Плачу я, щоб не сміятись.

- Визнач основний мотив вірша.
- Як думаєш, Леся Українка написала цей вірш про себе?
- Чому, на твою думку, почуття ліричної героїні змінилися, коли вона подорослішала?

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Дра́ма — тут: подія, що приносить страждання.
Епігра́ма — це актуальний сатиричний вірш проти якоїсь особи або негативного суспільного явища; *тут*: зле, до-тепне зауваження.

ТИША МОРСЬКА

В час гарячий, полудневий
Виглядаю у віконце:
Ясне небо, ясне море,
Ясні хмарки, ясне сонце.

Певно, се країна світла
Та злотистої блакиті,
Певно, тут не чули зроду,
Що бува негода в світі!

Тиша в морі... ледве-ледве
Колихає море хвилі;
Не колишуться од вітру
На човнах вітрила білі.

З тихим плескотом на берег
Рине хвилечка перлиста;
Править хтось малим човенцем,
В'ється стежечка злотиста.

Править хтось малим човенцем,
Стиха весла підіймає,
І здається, що з весельця
Щире золото спадає.

Як би я тепер хотіла
У мале човенце сісти
І далеко на схід сонця
Золотим шляхом поплисти!

Попливла б я на схід сонця,
А від сходу до заходу,
Тим шляхом, що проложило
Ясне сонце через воду.

Не страшні для мене вітри,
Ні підводні каміння, —
Я про них би й не згадала
В краю вічного проміння.

- Що заворожило ліричну героїню вірша? Що б вона хотіла зробити? Символом чого є таке бажання?
- Знайди в тексті приклади епітетів, визнач їхню роль.
- Як ти розумієш останню строфу поезії?

СПІВЕЦЬ

Пишно займались багрянії зорі
 Колись навесні,
 Любо лилися в пташиному хорі
 Пісні голосні;

Грала промінням, ясним самоцвітом
 Порання роса,
 І усміхалась весняним привітом
 Натури краса.

Гордо палала троянда розкішна,
 Найкраща з квіток, —
 Барвою й пахом вродливиця пишна
 Краси́ла садок.

А соловейко троянді вродливій
 Так любо співав,
 Голосом дивним співець чарівливий
 Садки розвивав;

Слав до вечірньої зорі прощання,
 Що гасла вгорі,
 Ще ж голосніше співав на вітання
 Поранній зорі...

Віктор Зарецький.
 «Сад у розквіті»

Вже пролетів, немов пташка зальотна,
 Весняний той час, —
 Осінь холодная, осінь **вільго́тна**
 Панує у нас.

Тихо спускається нічка осіння, —
 Година сумна;
 Місяць холоднее кїда проміння;
 Здалека луна.

Пугача віщого крик — гук єдиний.
 Діброва німа.

Де ж соловейко? Де ж спів солов'їний?
Ох, де ж він? — Нема!

В вирій полинув, де вічная весна,
Натхненний співець.
Вічно красує там рожка чудесна,
Там теплий вітрець;

Глухо і сумно кругом на просторі.
Мій гаю сумний!
Кинув співець тебе в тузі та в горі,
Тебе й край рідний.

Тиша така тепер всюди панує.
Лиш в листі сухім
Вітер зітха, мов **дріада** сумує,
Із жалем глухим.

Чом я не маю огнистого слова,
Палкого, чому?
Може б, та щира, гарячая мова
Зломила зиму!

Віктор Зарецький.
«Осінь. Ранок в саду»

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Вільгóтний — вологий.
Дріада — німфа, по-
кровителька дерев.

І розлягалась би завжди по гаю
Ясна-голосна
Пісня, й розквітла б у рідному краю
Новая весна.

Та хоч би й крила мені солов'їні,
І воля своя, —
Я б не лишила тебе в самотині,
Країно моя!

- Визнач основний мотив вірша. Як думаєш, із якою метою написаний твір? Він сумний чи веселий?
- Поміркуй, чому в деяких словах вірша позначено наголос.
- Назви ліричні образи поезії. Символами чого вони є? Якими художніми засобами їх змалювала поетеса? Заповни табличку, запропоновану нижче.

ОБРАЗИ ПОЕЗІЇ	ХУДОЖНІ ЗАСОБИ

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Добрим другом Лесі Українки був видатний український учений, письменник, перекладач Іван Франко. Друзі багато спілкувалися, листувалися й часто бачилися. А коли Франко приїжджав у гості до Косачів, вони з Лесею ходили разом рибалити.

Письменник назвав Лесею Українку «єдиним мужчиною в нашому письменстві», тобто серед українських авторів. Але це не означає, що Леся була схожою на чоловіка. Франко таким чином відзначив, що письменниця — надзвичайно сильна духом і вольова жінка. А сама Леся Українка про Франка казала, що «і нігтя його не варта». Проте сміливо сперечалася з ним, якщо мала про щось іншу думку. На те й потрібні друзі: щоб бути і підтримкою, і справедливим критиком.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Леся Українка (1871–1913)

Геніальна українська письменниця, перекладачка, інтелектуалка, громадська діячка.

Народилася Лариса Косач на Волині в заможній і відомій родині українських інтелігентів Косачів-Драгоманових.

Коли її рідну тітку несправедливо заарештували, Леся написала про це свого першого вірша. Їй тоді було лише 9 років! У 14 почала перекладати. А в 19 стала авторкою підручника «Стародавня історія східних народів».

Леся чудово малювала, грала на фортепіано, знала більше 10 мов. Чимало творів світових класиків літератури вона переклала українською вперше. Так, Леся Українка була однією з найосвіченіших людей свого часу.

Родина Лесі, як і сама письменниця, була знайома й товаришувала з найвидатнішими українськими митцями, якот: учений і письменник Іван Франко, композитор Микола Лисенко, історик Володимир Антонович, театральний діяч Михайло Старицький та багато інших.

Леся любила подорожувати. Їздила як Україною, так і світом: Австрія, Італія, Грузія, Єгипет, Кавказ. Була вільною духом і не залежала від чужої думки. Навіть одягалася, як заманеться. У часи, коли жила письменниця, носити вишиту сорочку було не заведено, адже вважали, що це одяг селян. Леся, хоч і була дворянкою, вишиванку носила і вдало її поєднувала з модним тоді вбранням.

А ще Леся вже тоді зрозуміла, що українці — культурно більш розвинений народ, ніж наші східні сусіди.

Українську літературу письменниця бачила модною і європейською. І сама писала про українців як інтелігентів, людей високих моральних якостей, освічених та сучасних. Людей, які творять історію та культуру України.

Якби Леся жила в наш час, вона, безперечно, була б відомою і популярною. І не стежила б сліпо за трендами, а творила б їх сама.

- Розглянь інфографіку. Якою ти уявляєш Лесю Українку? Як думаєш, що сприяло тому, щоб Лариса Петрівна Косач стала видатною поетесою?

- Послухай пісню *Круть «Леся»* на вірш Лесі Українки. Як думаєш, змінюється сприйняття тексту, коли читати його як вірш чи слухати як пісню?

1. Доповни речення.
 - Справжнє ім'я Лесі — ...
 - Перший твір Леся Українка написала у ...
 - У дитинстві Леся захоплювалася ...
 - Поезія «*Тиша морська*» навіює ліричній героїні ...
 - Образи троянди й солов'я в поезії «Співець» символізують ...

2. Як поезія «*Мрії*» перегукується із сучасними українськими реаліями? Хто сьогодні є втіленням лицарських чеснот?
3. Як думаєш, що означає слово *шляхетність*? Чи притаманна ця риса тобі? У чому вона проявляється?

4. Як ви розумієте вислів *зброя сміху*? Чи володієте цією «зброєю»? Як думаєте, чим вона небезпечна?

5. Поміркуй, гордість — це шляхетна риса чи, навпаки, підступна й небезпечна. Прокоментуй свої міркування.
6. Намалюй власні ілюстрації до поезії «*Тиша морська*». Які кольори переважатимуть на них?
7. Прокоментуй останню строфу поезії «*Соловей*». Про які почуття ліричної героїні йдеться?
8. Як думаєш, любов до рідного краю — це вроджена риса чи її треба плекати в людині? Обґрунтуй свої міркування у вільному есе.
9. Вивчи напам'ять один вірш Лесі Українки.

10. Досліди, які пташки селяться у твоїй місцевості. Створи мультимедійну презентацію, розмісти в ній власні аудіо- й відеоматеріали, що ілюструватимуть звуки, спів та поведінку цих пернатих друзів.

Віршована мова. Стопа. Віршовий розмір

Розмірений — такий, що здійснюється в певному ритмі, темпі.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Чи задумувався/задумувалася ти над тим, чому вірші нам читати набагато легше, ніж прозу? Уся справа в **ритмі**. Саме він створює ефект упорядкованості у вірші. Іноді навіть **рими** для цього не потрібно.

Як відстань ми вимірюємо, наприклад, у метрах, так і ритм можемо поміряти за допомогою умовної одиниці — **віршового розміру**. Сьогодні ти дізнаєшся про два віршові розміри: **ямб** і **хорей**.

Розпочати варто з понять **склад**, **наголос** і **стопа**. Що ж це таке?

Стопа — це повторювана ритмічна частина вірша, що об'єднує кілька складів. **Склади** бувають **наголошеними** й **ненаголошеними**. Завдяки їхньому чергуванню і досягають ритмічності.

Наголошені склади позначають рискою з наголосом. Ось так: **—**. А ненаголошені — дужкою. Ось так: **∪**.

Коли поєднується один наголошений і один ненаголошений склад — то це *двоскладова стопа*, тому що має два склади.

У рядку може бути й допоміжна стопа — *піріхій*. Він не впливає на визначення віршового розміру і складається з двох ненаголошених складів (∪ ∪). У кінці рядка стопа може бути неповною.

Двоскладових стоп є дві: **хорей** та **ямб**.

Хорей (**— ∪**) — двоскладова стопа з наголосом на першому складі.

Зно́в/вес/на́, і/зно́в/на/ді́ї

В се́р/ці/хво́рім/о/жи/ва́ють. (Леся Українка)

— ∪ | — ∪ | — ∪ | — ∪
— ∪ | — ∪ | ∪ ∪ | — ∪

У вірші чотири рази повторюється двоскладова стопа з одного наголошеного й одного ненаголошеного складів. Також у рядках є стопа з двох ненаголошених складів — пірихій. Отож віршовий розмір — чотиристопний хорей із пірихієм.

Ямб (◡ ◡́) — двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

Са/до́к/виш/не́/вий/ко́/ло/ха́/ти,
Хру/щі́/над/ви́ш/ня/ми/гу/ду́ть. (Тарас Шевченко)

◡ ◡́ | ◡ ◡́ | ◡ ◡́ | ◡ ◡́ | ◡
◡ ◡́ | ◡ ◡́ | ◡ ◡ | ◡ ◡́

У вірші чотири рази повторюється двоскладова стопа з одного ненаголошеного й одного наголошеного складів. Також у рядках є стопа з двох ненаголошених складів — пірихій. Отож віршовий розмір — чотиристопний ямб із пірихієм.

✓ ЛАЙФГАК

Як визначити віршовий розмір?

КРОК 1 Потрібно розставити у вірші наголоси.

Запа́хла о́сінь в'я́лим тю́тюно́м,
Та я́блука́ми, та то́нкі́м тумáном...
(Максим Рильський)

КРОК 2 Намалювати схему. Наголошені й ненаголошені склади позначити: ◡́ або ◡.

КРОК 3 Знайти два елементи, які повторюються, і поставити між ними риску, тобто поділити на стопи.

◡ ◡́ | ◡ ◡́ | ◡ ◡́ | ◡ ◡ | ◡ ◡́ |
◡ ◡́ | ◡ ◡ | ◡ ◡́ | ◡ ◡́ | ◡ ◡́ | ◡

КРОК 4 Полічити кількість стоп.

Отож цей вірш написаний ямбом, бо в ньому п'ять разів повторюється двоскладова стопа з одного

ненаголошеного та одного наголошеного складів. Також у рядках є стопи з двох ненаголошених складів — пірихій. Отже, віршовий розмір — п'ятистопний ямб із пірихієм.

Зверни увагу! Найпростіше визначати віршовий розмір у піснях, адже вони покладені на музику й дуже ритмічні. Але варто пам'ятати, що у всіх віршованих текстах може бути й логічний наголос, який не збігається з літературним.

.....

- Спробуй визначити віршові розміри поданих нижче текстів.

Піднялися крила
Сонних вітряків,
І черешню білу
Вітер розбудив (*Максим Рильський*).

Стефанія мамо, мамо Стефанія.
Розквітає поле, а вона сивіє (*Kalush Orchestra*).

Мені казали, це неможливо
Бути простою й, разом з тим, бути щасливою (*Jerry Heil*).

- Визнач віршовий розмір своєї улюбленої української пісні.

Зазімки — початок зими, перший сніг.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

■ Прочитай виразно вірш *Станіслава Чернілевського* «Теплота родинного інтиму».

ТЕПЛОТА РОДИННОГО ІНТИМУ

Теплота родинного інтиму.
Ще на шибках досвіток не скрес.
Встала мати. Мотузочком диму
Хату прив'язала до небес.

Весело і з ляском серед печі
Полум'я гуляє по гіл्लю.
Ковдрою закутуючи плечі,
Мати не пита, чому не сплю.

Вже однак зникає гіркотина,
Не катує серце печія.
Знову я — малесенька дитина,
Мати знає більше, аніж я.

Матері розказувать не треба,
Як душа світліє перед днем
В хаті, що прив'язана до неба
Світанковим маминим вогнем.

Леся Українка.
«Мати і дитина»

- Яке враження справив на тебе вірш «Теплота родинно-го інтиму»?
- Як ти розумієш його назву?
- Визнач основний мотив поезії.
- Як почувається ліричний герой у рідній домівці?
- Прокоментуй вислів «Знову я — малесенька дитина...»
- Що для тебе означає слово *дім*? Чи є в тебе улюблене місце у твоєму домі? Опиши його.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Робота української художниці Марії Суслової посіла друге місце на міжнародному конкурсі поштових марок PostEurop. Організатори конкурсу позиціонують нову поштову марку як символ, що об'єднує всі європейські країни. Темою конкурсу для 2023 року саме за пропозицією Укрпошти є «МИР — найвища цінність людства».

Марія Суслова. Ескіз марки на конкурс PostEurop

- Прочитай виразно вірш *Станіслава Чернілевського* «Забула внучка в баби черевички...».

ЗАБУЛА ВНУЧКА В БАБИ ЧЕРЕВИЧКИ...

Забула внучка в баби черевички...
Дитячим сміхом бризнувши в зело,
За повелінням вікової звички
Перекотилось літо за село.

Махнуло рученя у бензовозі —
І курява вляглась після коліс.
А бабка все стояла на дорозі,
Хустинкою торкаючись до сліз.

І вийшли в небо зорі-жаровички,
І тихо бабка посеред села
Малесенькі дитячі черевички
У спорожнілу хату занесла.

Лягла собі. І світло не світила.
Торкнулась черевичків перед сном —
І осінь їй тихенько опустила
Горіховий листок перед вікном.

- Визнач мотив поезії «Забула внучка в баби черевички...».
- Що свідчить про велику любов бабусі до своєї внучки?
- Знайди приклади метафор у поезії та поясни їхнє значення.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Станіслав Чернілевський (народився 1950 року)

<https://cutt.ly/RwqY4rGc>

- Переглянь відеоурок. Добери цікаву інформацію про життя і творчість Станіслава Чернілевського для віртуальної дошки Padlet, скориставшись матеріалами відеоуроку та іншими джерелами.

Дуже дорогим для кожного з нас є місце, де народився. Так і для відомого поета Станіслава Чернілевського найріднішою була Вінниччина, бо там промайнуло його незабутнє дитинство. «Я народився поміж двох річок — невеличкою річкою Жван з її мілинами та глибинами й могутнім і тихим Дністром з його вирами та потужною течією. Може, через те я так люблю водночас і найтонші, найдрібніші порухи й великі, могутні рухи. Береги Дністра, де я жив, були райськи благодатними: там росли груші, яблука, сливи, абрикоси, виноград. Там були баштани... Є одне дитинство на все життя. Воно завжди — щастя. Може, єдине щастя в житті. Найдорожче. Як мати». Усе життя поет був переконаний, що найдорожча на світі — мама, найцінніше в житті — теплота і щирість родинних стосунків.

- Прокоментуй розповідь поета про місце, де він народився. Чому він називає рідні місця благодатними?

1. Вірш *С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму»* побудовано як:
 - ➔ роздум про зв'язок матері з дитиною;
 - ➔ спогад про дитинство й материнську любов;
 - ➔ монолог про красу рідної природи;
 - ➔ спогад про стару оселю.
2. У вірші *С. Чернілевського «Забула внучка в баби черевички...»* вжито художні засоби, окрім:
 - ➔ епітетів;
 - ➔ метафор;
 - ➔ зменшено-пестливих слів;
 - ➔ гіпербол.

3. Знайди у вірші *«Теплота родинного інтиму»* метафори та поясни їхнє значення.
4. З якою метою автор у поезії *«Забула внучка в баби черевички...»* вживає слова зі зменшено-пестливим значенням?
5. Символом чого є черевички, які залишила внучка?
6. Склади сенкан до слова *бабуся*.

7. Продовжте асоціативний ряд: *родина* ➔ *затишок* ➔ *любов* ➔ ...
8. Визнач віршовий розмір поезії *«Забула внучка в баби черевички...»*.

9. Як думаєш, що людині потрібно для того, щоб жити в злагоді й затишку? Напиши про це твір у довільній формі.

10. Досліди інформацію про різні покоління своєї родини. Створи власне родове дерево, скориставшись допомогою рідних. За можливості додай фото.

Чудернацький — дивний, вигадливий, екзотичний.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

■ Прочитай виразно вірш Ірини Жиленко «Жар-птиця».

ЖАР-ПТИЦЯ

Сусідка моя — чарівниця —
 годувала надвечір родзинками
 у клітці золоту Жар-птицю
 з очима-намистинками.
 І як воно трапилось — хто його зна, —
 та тільки дверцят не замкнула вона.
 Рвонулась на волю чудесна Жар-птиця,
 і враз освітілась
 казково столиця.
 Летіла все вище, так гарно, так вільно,
 як в найзолотішім, найкращім мультфільмі.
 Дорослим і дітям
 яснішали лиця:
 «Як хороше жити
 під сонцем Жар-птиці!».
 І тільки ота трьохсотлітня ґава,
 яка себе називала Павою
 (старезна, без ока, та ще й кульгава),
 знайшла Жар-птицю непристойно яскравою.

Тамара Вакуленко.
 «Жар-птиця»

І вся вороняча орава
 зчинила люту стрекотняву:
 «Вона яскра-яскра-яскр-р-рава!
 Таку чужу нескромну птицю
 тримать годиться
 тільки в клітці!».

Вже третій день — нема Жар-птиці.
 І людям посмутніли лиця.
 О, не сумуйте. Її нема,
 бо — розумієте? — зима.
 Жар-птиця ж — птаха екзотична,

південна, до снігів незвична.
 Ну от і простудилась трішки.
 Лежить вона терпляче в ліжку,
 п'є молоко, клює родзинки,
 чита «Барвінок» і «Мурзилку».
 Пішли на лад у неї справи.
 І скоро знов злетить вона
 на злість лихим, кульгавим ґавам,
 на новорічну радість нам!

- Які почуття викликала поезія? Опиши їх.
- Знайди в тексті епітети, якими поетеса описує жар-птицю. Запиши їх у зошит.
- Зачитай риторичні оклики. Яка їхня роль?
- Як ти прокоментуєш поведінку ґави?

<https://cutt.ly/cwqY6Fgk>

- Переглянь відеоурок [Юлії Гаврилюк](#) і пригадай, що тобі відомо з уроків мистецтва у 5 класі про петриківський розпис. Спробуй створити власну «малювочку», скориставшись підказками цього уроку.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Ти вже, мабуть, чув/чула про химерних істот із картин української художниці Марії Приймаченко. Особливо народна художниця любила малювати жар-птицю, що колись їй наснилася... Роботи мисткині не втрачають популярності, і їх часто використовують у масовій культурі. А 2022 року Фонд родини Марії Приймаченко спільно з двома брендами одягу — 91LAB та RITO — створили колекцію. Обличчям її стала правнучка художниці Анастасія Приймаченко.

Фото Дениса Манохи

- Як думаєш, слушно використовувати теми картин відомих художників в одязі, побуті, техніці тощо?

- Прочитай виразно вірш Ірини Жиленко «Підкова».

ПІДКОВА

Була зима. Ішов зелений сніг.
За ним — рожевий. Потім — фіалковий.
І раптом **протрюхикав** на коні
Дідусь Мороз. І загубив підкову.

Та не просту. А золоту. Таким,
на місяць схожим, серпиком лежала, —
аж розгубились в небі літаки,
кричали: «Мама!» —
й крильцями дрижали.
А я знайшла. Сказала їй: — Світи
тут, на вікні. Щоб все мені збулося! —
Зійшлися і роззявили роти
сімсот роззяв. Стоять вони і досі...

Круг них світився то зелений сніг,
то голубий, то ніжно-фіалковий.
Вони стояли вперто, день при дні, —
зачарувала їх моя підкова.

Що ж, покладу підкову в чемодан,
куплю я шубу. А тоді поїду
в Лапландію. Хоч трішки і шкода,
вже так і будуть — віддам підкову Діду.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Трюхикати — нешвидко бігти (про коня);
їхати верхи на коні.

Оце і все. А сніг звичайним став.
Легкий і рівний, пада, пада, пада...
Роти закрили всі сімсот роззяв.
І розійшлись... І полягали спати.

- Які деталі підказують, що у вірші йдеться про зиму? Назви їх.
- Чим тобі подобається зима?

- Знайди в тексті епітети, що змальовують сніг. А насправді сніг має такі кольори?
- Символом чого є підкова у вірші?
- Чому, на твою думку, героїня поезії вирішила віддати підкову?

- Прочитай виразно вірш *Ірини Жиленко «Гном у буфеті»*.

ГНОМ У БУФЕТІ

Ти знаєш, у нашому домі,
в старому буфеті, давно
живе мій добрий знайомий —
старенький буфетний гном.

Він знав ще дідуся хлоп'ям,
а маму — малим дівчатком,
гукав пустунам: «Ай-яй!»,
Слухняним давав шоколадки.

Замкнувши буфет на гачок,
золотить на свята сервізи.
Багріє його ковпачок
за склом серед вазочок різних.

Він любить какао пить,
смоктати м'ятні гостинці.
Так довго і солодко спить
в старій музикальній скриньці.

Навчився він чемних манер
в одної маркізи з фарфору.
Сказала маркіза: — Тепер
дружити із вами не сором.

Ви просто — **франто́м**, хоча
втягніть у петлицю троянду.
І прошу до мене на чай
Разом з цвіркуном-музикантом.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Франто́м, франт —
той, хто модно вдяга-
ється; чепурун.

Століття, і друге, і третє, —
прислухайся! — чуєш? — завжди
клопочеться гном у буфеті,
бормоче, зітха, шарудить.

І тупа, і плямка в куточку,
і дзвонить в буфетні шибки.
І в довгі засніжені ночі
нашіптує дітям казки.

- Що ти довідався / довідалася про гнома? А що тобі ще про них відомо?
- Опиши гнома, про якого йдеться у поезії.
- Чи можна його назвати добрим? Чому?

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Ірина Жиленко (1941–2013)

Письменниця народилася й жила в Києві. Яка вона, Ірина Жиленко? Невисокого зросту, з очима, веселими й печальними водночас, здивована дівчинка і зріла мудра жінка в одній іпостасі, зі школярською стрижкою, в якій поблискує сивина. А ще — емоційна й іронічна, усміхнена й печальна, наївна й прозірлива, проста й оптимістична, як сама Поезія — такою знали її люди.

Дитячі роки дівчинки припали на грізний воєнний і повоєнний часи, коли довелося і вчитися, і працювати одночасно. Закінчила вечірню школу робітничої молоді, потім — філологічний факультет Київського університету. Працювала вихователькою в дитячому садку, згодом — у редакціях газет і журналів.

Перша книжка Ірини Жиленко — «Буковинські балади», потім були «Автопортрет у червоному», «Вікно в сад», «Останній вуличний шарманщик» та інші.

Писати для дітей, вважала письменниця, — велика честь, бо для неї дитина — це чудо, а дитинство — святкова казка.

1. У кого з героїв твору І. Жиленко були очі-намистинки?
→ Гнома («Гном у буфеті»);
→ Гави («Жар-птиця»);
→ Жар-птиці («Жар-птиця»).
2. Герой якого твору любить *«какао пить, смоктати м'ятні гостинці»*?
→ Гном («Гном у буфеті»);
→ бабуся («Забула внучка в баби черевички...»);
→ гава («Жар-птиця»).

3. Що символізує жар-птиця?
4. Чим незадоволена «вороняча орава»?
5. Що б ти порадив / порадила «ґавам» і «воронам»?
6. Прокоментуй вислів *підкова на щастя*.
7. Знайди приклади персоніфікації у вірші *«Підкова»*.
8. Підготуй кілька порад для героїні цього вірша, яка поїде в Лапландію.

9. Що потрібно зробити, на твою думку, щоб мрія здійснилася? Склади розповідь (6–8 речень) і прочитай її однокласникам / однокласницям.

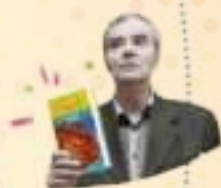
10. Пофантазуйте, яку історію може розповісти буфет. Розкажіть її одне одному.
11. Чи є у твоєму домі речі, які пам'ятають найстаршого члена сім'ї маленьким?

12. Створи власне продовження розповіді про жар-птицю після її одужання за допомогою будь-якого засобу візуалізації (малюнок, комікс, пластилін, інсценізація, буктрейлер).

РОЗДІЛ 3.

ЖИВИЛЬНІ ДЖЕРЕЛА МУДРИХ КНИГ

ТЕМА 3.

ІЗ ВИДИМОГО ПІЗНАВАЙ НЕВИДИМЕ

Ти дізнаєшся про:

- ➔ історичні повісті
- ➔ ліро-епічні твори
- ➔ пригодницькі повісті
- ➔ фантастичні твори

Повісті на історичну тематику

Шпаркий — меткий, спритний, хвацький.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Пригадай, які повісті ти вже вивчав / вивчала.

Повість — розповідний художній твір, у якому змальовано життя одного чи кількох героїв протягом тривалого часу. Повість має розгорнутий сюжет, містить багато подій, пов'язаних із життям головних героїв. Також у повісті більше, ніж в оповіданні, другорядних персонажів, характеристика яких є повнішою.

Пригодницька повість — це твір, зміст якого наповнено великою кількістю пригод і незвичайних подій.

- Прочитай уривки повісті *Володимира Рутківського «Джури козака Швайки»*. Що тобі відомо про козаків?
- Спрогнозуй, чому повість має саме таку назву.

- Дізнайся з різних джерел, які «випробування» пройшла книга *«Джури козака Швайки»*, перш ніж стати такою популярною. Як думаєш, обкладинка цієї книги посприяла цьому?

Обкладинка видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»

..... ДЖУРИ КОЗАКА ШВАЙКИ

*Повість
(Скорочено)*

**Частина I
ВТЕЧА З РІДНОГО ДОМУ**

СМЕРТЬ ГАФУРА-АГИ

— Лети, Вітрику, — знеможено прохрипів вершник. —
Тепер або пан, або пропав...

Кошлатий кінь скошив на вершника налите безмежною втомою око. З вудил зривалися клапті рожевої піни. Вже котрий день майже без відпочинку скаче Вітрик. Аж з-за самісінької Ворскли, відтоді, як господар відволік на себе увагу великого сторожового загону татар-ногайців. Тоді, правда, у нього був ще один кінь, такий самий кошлатий і швидкий. Та вчора пополудні наздогнала його татарська стріла... Тоді ж було поранено й господаря.

— Давай, Вітрику, — з зусиллям шепотів вершник. — Давай, друже...

Йому було зле. Пекучий біль забивав свідомість. Час від часу вершника хилило то в один, то в інший бік. Та все ж він знаходив у собі сили підводитись і навіть озиратися назад, хоча перед очима стояв такий туман, що годі було щось розгледіти. Ліва вершникова рука безсило звисала уздовж тіла. Одежа набрякла від крові.

Вершник міцно стулив повіки і знову розімкнув їх. Стало начебто трохи видніше. Ліворуч простягалися неозорі дніпровські плавні. Будь-якої пори там можна було заховатися. Будь-якої, окрім цієї. Нещодавно розтанули сніги і грузька чорна багнюка закрила підступи до очеретів.

Праворуч тягнувся неозорий степ, рудий від торішньої трави і рівний, мов стіл. Від пильного татарського ока в ньому й миша не сховається. Тож залишилася єдина надія — на вірного Вітрика. Але ж чи довго витримає він таку гонитву?

Щоправда, незабаром мають з'явитися перші присульські байраки. Але навряд чи й вони зможуть надати безпечний сховок. Не тому, що малі, а тому, що слідів з собою не забереш. А по свіжих слідах клятї ординці будь-кого розшукають. З-під землі витягнуть.

Проте іншого виходу немає. Треба спробувати.

— До Барвінка, Вітрику, — вичавив з себе вершник. — Деся тут я наказав йому зачекати... До Барвінка!

У відповідь Вітрик хитнув головою. До Барвінка — то означало забратися в такі нетрі, де й розвернутися важко. Проте можна було бодай хвилю перепочити...

А ногайці були зовсім поруч. Широкою підковою оточували вони самотнього втікача. Ті, що з боків, — були юні, легші

воїни. Вони мали відволікати увагу втікача, як мисливські пси відволікають оточеного ведмедя.

Посередині летів сам Гафур-ага, дебелий, сивуватий татарин зі шрамом через щоку. Він не зводив з утікача пильного погляду. Стріляти в нього він заборонив ще зранку: і так було ясно — нікуди цей невірний не втече.

Час від часу на уста Гафур-аги набігала зловтішна посмішка. Надто вже впікся цей **уруський** розбійник, цей невловний козак ординцям, аби здобути його мертвим. Ні, він потрібен був живий, аби шкіру з нього здерти, посадити на палю посеред улусу — хай усі побачать, що чекає на того, хто завдає лиха ординській державі!

А цей завдав лиха чи не найбільше. Звідкілясь дізнавався про час та напрямок татарського набігу на уруські села і попереджав своїх гяурів. З усіх уруських вивідників був чи не найвсюдисущіший і найневловиміший. То його сліди зринали біля дніпровського острова Хортиці, Очакова, а то й у самій Кафі — серці непереможного Криму. Скільки разів на нього влаштовували засідки і ставили пастки, скільки кінних загонів розсипалося через нього по неосяжних ординських степах — і все на марне. Вислизав він, як хитрий змії. Прокрадався, неначе вовк. Або перевертень, що приймав будь-яку подобу.

А чом би й ні? У них, невірних, усе може бути. А ворожбитів та перевертнів більше, ніж будь-де. Він, Гафур-ага, ще позаминулому року пересвідчився в цьому. Спинилися вони тоді зі своїм славетним родичем Саїд-мурзою перепочити у вибалку, оточеному старими могилами. Посеред ночі прокинувся Гафур-ага, повів оком туди сюди і завмер: на вершині однієї з могил замість татарського сторожа чітко вимальовувалася під місяцем постать вовка. Великого, завбільшки з теля. Не встиг Гафур-ага протерти очі — як вовка мов лизень злизав. А замість нього промайнула і так само швидко щезла постать уруса. Кинулися охоронці до могили — а від того й сліду не лишилося. Лише вартовий, дужий яничар, усе ще сіпався, спливаючи кров'ю. І не стрілою була пробита його горлянка, не ножом — а розпанахана могутніми вовчими іклами!...

А втікача, за яким оце зараз женеться він, Гафур-ага, зовуть Швайкою. Мовляв, штрикає ординців, мов швайка. Про це надійний чоловік з урусів доніс. Він же і вказав, якою приблизно дорогою мав повертатися цей Швайка від Перекопу до свого повелителя, перяславського старости...

Похитнувся, захрипів знеможений кінь. Пронизливо вереснув Гафур-ага, на ходу перескочив на іншого і знову погнав услід за втікачем. Добрячий кінь у цього урус-а! Вже третіх міняють татари — а наздогнати не можуть. Коли усе ж полонять цього Швайку (в чому Гафур-ага вже не мав ані найменшого сумніву), то коня його забере собі. Звісно, на такому перед турецьким султаном не погарцюєш, проте в поході про кращого годі й мріяти.

А Швайку таки спіймають. Бо вчора ще поранено його було, і крові, либонь, не один кухоль втратив. От лише б устигнути схопити Швайку до заходу сонця — і вся слава належатиме йому, Гафур-азі!

Зненацька втікачів кінь почав забирати убік, майже назустріч правому крилу. Гафур-ага вражено закліпав очима: здурів той Швайка, чи що? Сам у полон напрошується. Та ні, скидалося на те, що невірний уже не в змозі правити конем — он як схилив голову на кінську гриву, то й підвести її не може.

Проте на відстані польоту татарської стріли кінь Швайки знову вирівняв свій біг. І лише тепер розуміє Гафур-ага, у чому річ: попереду забовваніла діброва.

— Не випускайте його! — заволав він до свого правого крила. — Обходьте!

Зрозуміли агу. Заходили канчуки по змилених кінських крупах. З останніх сил рвонули татарські бахматки вперед.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Джу́ра (чура) — зброе-носець, помічник у козацької старшини.

Шва́йка — шило у вигляді металевої вигнутої голки для проколювання отворів, дірок.

Уру́ські села (*та-тар.*) — українські села.

Нога́йці, ординці — татари.

Пла́вні — заболочені, порослі рослинами низькі береги річок, які затоплюються під час повені.

Проте кінь Швайки, діставшись діброви, щез за першими деревами.

— Обходьте діброву! Не випускайте його! — знову заволав Гафур-ага до свого правого крила, а сам кинувся по сліду. Гарні сліди, чіткі. Таких лишень сліпий не розгледить. Попереду аги летіли двійко випробуваних охоронців — Мустем і Мустафа. Ці вже знають, що робити, не випустять невірного. Згинуть, та не випустять. А втім, чому вони мають гинути? Того Швайку зараз можна взяти голими руками, як безпомічну перепілку. І це зробить він, Гафур-ага. Сам, своїми руками...

Різно вихопився Гафур-ага вперед. Обігнав Мустема, обійшов Мустафу. Попереду один закрут лісової стежини, другий... Гафур-ага низько прихилив голову до кінської гриви, аби вберегтися від гілок. Десь неподалік ніби форкнув кінь. Гафур-ага посміхнувся: не інакше, як того гяура Швайки. Рука сама потяглася до аркана. Ще через мить до нього долинув тихий, переривчастий свист.

І це було останнє, що почув Гафур-ага.

Мустем, і Мустафа, і всі, хто мчали слідом за ними, зненацька побачили, як звівся дибки й розпачливо заіржав кінь їхнього повелителя. Тієї ж миті сіра блискавка вилетіла з кущів і впилася в зашийок Гафура-аги.

І знову щезла, наче її й не було.

Розширеними від жаху очима дивилися татари на свого конаючого агу, на величезні вовчі сліди, що чітко відкарбувалися на багнистому чорноземі. Вони чули, що невірні можуть перетворюватися на вовків. Але щоб у них на очах уруський вовкулака розтерзав безстрашного старого воїна!

Такого на їхній пам'яті ще не було.

Хтось із татар нажахано зойкнув і почав розвертати коня. Подалі, подалі від цього місця, де за деревами причаївся потворний перевертень і от-от запустить в горлянку свої страхітливі вовчі ікла!

За першим втікачем з голосним вереском сипонула решта. А за хвилю годі вже було зрозуміти, де у татарів ліве крило, а де праве.

А коли кінський тупіт розтанув у березневому надвечір'ї, з протилежного боку діброви вийшов знеможений Вітрик. Він

прошкував до старого воронівського городища, що зводилось віддалік над стрімким урвищем.

На Вітрикові, прихиливши голову до розкошленої гриви, лежав непритомний Швайка.

■ Володимир Рутківський є й автором роману *«Сто-рожова застава»*, за мотивами якого було створено український пригодницький фільм-фентезі з однойменною назвою. Фільм розповідає про сучасного школяра Вітька, який че-

Постер — «Кінороб»

- рез загадковий портал часу потрапляє в минуле — на тисячу років назад.
- Переглянь цей фільм (за бажанням).
 - Чи хотів би / хотіла б ти потрапити в минуле, як головний герой цього фільму?
 - Як думаєш, чи впливають вчинки людини на її майбутнє?
 - Що потрібно робити, щоб не шкодувати про минуле?

ПРОВОДИ КОЗАКІВ

Санько стояв посеред двору і обурено сопів носом. Знову мати загадала йому стерегти курчат!

Всі воронівські хлопці, мабуть, уже подалися до річки. Хто просто купається, хто ловить раків під берегом, а хто взяв камінь і з очеретиною в роті сидить під водою — вдає, ніби ховається від татарського набігу.

А Грицик, найліпший Саньків товариш, пасе за селом панські телиці. Себто лежить горілиць на траві і свистить до неба. Чи розшукує на узліссі грушки-гнилички.

А він, Санько, мов мала дитина, мусить пасти курчат.

— Щоб вам добра не було, — стиха, аби не почувла мати, буркотів Санько. — Шуліка б вас схопив!

Хоча йому й загадано оберігати курчат саме від шулік.

Щоправда, Санько здогадується, що справа тут не в курчатах. З того часу, як у березні пішла чутка про новий татарський напад, мама геть втратила спокій. Хоча не за себе вона боїться. Минулого року билася поруч з воронівськими

чоловіками. Кажуть, що порішила тоді аж трьох татар-нападників.

А за сина, бач, їй лячно. Санько на власні вуха чув, як мама казала про це сусідкам. Їй ввижається, що татари прийдуть тільки заради нього.

А він, Санько, не такий вже й малий. Йому взимку виповнилося дванадцять років. Тож якось сам себе оборонить. Шаблюкою володіє не гірше від інших хлопців (звісно, дерев'яною). І на коні, кажуть, непогано тримається. Тільки Грицик і може його обігнати.

А ще Санько вміє те, про що ніхто й не здогадується. Він уміє подумки віддавати накази й прохання.

«Шуліка!» — подумки вигукнув Санько, і в ту ж мить стривожено завоккала квочка, а курчатка, мов пухнасті кульки, стрімголов покотилися до неї.

Та що там курчата! На тому тижні Санько подумки попрохав маму не шмагати його лозиною. Та краще б цього не робив, бо мама відкинула лозиняку і налупила його долонею. А рука в неї важка, краще б уже лозиною це зробила.

Про це Санькове вміння навіть Грицик не знав. Та якби й знав, то не повірив би. Подумаєш — приклалася долонею замість лозини! Та й з курчатами теж: навіть їх лякати подумки, коли можна просто кишнути?

Ледь Санько згадав про Грицика, як з-за тину з'явилася його нестрижена голова.

— Ти чому вдома сидиш? — запитав Грицик. — Хіба не знаєш, що наші йдуть козакувати?

— Козакувати?!

Санькові ноги самі собою метнулися до воріт, і відразу з сіней пролунав мамин голос:

— А куди це ти розігнався?

Крізь стіни вона бачить, чи що?

— Мамо, там же хлопці ідуть козакувати! — благально почав Санько. — Я ж тільки подивлюся — й назад! Ну, мамо...

— А курчата?

— Так вони... ти поки що вдома побудеш, еге ж? Шуліки ж побачать, що курчата не самі. А я швидко, мамо...

— От же реп'ях, — зітхнула мати. — Ну, гаразд, можеш збігати. Тільки ж дивися, щоб я тебе вночі не шукала!

Та Санько вже нічого не чув.

У Воронівці так повелося здавна: як тільки висівали в землю зерно, найметкіші хлопці збивалися у ватагу і йшли у дніпровські плавні полювати на звіра чи ловити рибу. Раніше це називалося здобичництвом. А тепер, хоча хлопці займаються все тим же, чомусь називається козакуванням. А чому саме — ніхто вже й не скаже.

Щоправда, Саньків далекий родич і сусіда сухорукий дід Кібчик інколи казав таке:

— По-татарському козак — це вільна людина, якій і сам чорт не брат. Хоче — звіра полює, хоче — візьметься за шаблюку і йде на ногойця. А нинішні... — тут дід Кібчик презирливо спльовував на землю, — швидше від кози пішли. Обгризає геть усе в плавнях, а з очеретів і носа не висовує. Щоб, бува, якийсь татарин його не побачив.

Хто його знає, може, й мав рацію дід Кібчик. Бо козакував майже все своє життя. Кажуть, ніби аж до самого моря добирався. Таке хіба що одному козакові Швайці нині під силу. Проте того Швайку ніхто у Воронівці не бачив, а дід — ось він, поруч живе.

Про діда Санькові розповів Грицик. І взагалі, Санька інколи аж злість бере: це ж він — дідів родич, а якийсь Грицик про діда знав куди більше. І не тільки про діда, а геть про всіх.

У Воронівці переконані, що з Грицика ніколи не буде гарного пастуха. Бо все йому треба кудись бігти, щось розізнавати. І якби не страшний бугай Петрик, який слухається лише Грицика — нізащо б йому не бути пастушком.

— А як же череда? — запитав Санько, ледь встигаючи за товаришем. — Хто її пасе?

Та Грицикові не до череди. Від Санькового запитання він відмахнувся, як від надокучливої мухи:

— Та Петрик же сам і пасе... О! Бачиш — ще стоять. А я боявся, що вже запізнився.

Внизу, під зруйнованими валами старого городища звивалася річечка Іржавиця. Одразу за городищем вона вливалася

в болото, розчинялася в ньому на десятки плес та протічків — і вже ген, аж на обрії, впадала в неозорі дніпровські плавні.

Зараз біля берега застигло кілька човнів плоскодонок. Біля човнів зібрався чималенький гурт воронівців. Посередині ніяково переминалися з ноги на ногу ті, хто намірявся цього року козакувати. Тут і Левко Заярний, колишній сільський пастух, і Лесь Одуд, у якого волосся стирчить, як одудів гребінь, і Володко Кривопичко, якому колись кінь звернув щелепу набік, та так звернув, що нікому не вдалося вправити її назад. Тут і Тиміш Перепічка, мати якого випікає найсмачніші у Воронівці коржі, і Марко Кожушний, і ще кілька хлопців з далеких кутків, про яких Санько майже нічого не знає.

Гричик одразу ж пірнув у гурт, пробився до Левка і смикнув його за рукав.

— Левку, слухай... ти ж казав, що візьмеш і мене!

Левко винувато відвів погляд убік.

— Та то я не подумав. Ну, куди я тебе візьму такого малого?

Очі у Гричика наповнилися слізьми. Проте він не відступав.

— Я чув, що в козаків є такі... ну, хлопці, як я. Ті, що коня доглянуть, зброю почистять і взагалі...

— Так я ж іще не козак! Я тільки збираюся ним бути. І коня в мене ще немає, сам знаєш. От зароблю на нього, тоді поговоримо.

Гричик тільки зітхнув. Коли це ще буде?

Неподалік від них ридала мати Тиміша Перепічки. У Тиміша від того плачу уже вся сорочка на грудях змокріла.

— Ой, синку, на кого ж ти мене покидаєш? — розпачливо примовляла мати. — Я ж не переживу, коли щось станеться з тобою...

Після цих слів, мов по команді, заголосили й інші матері. Бо ж козакування — то справа дуже небезпечна. Он як пішли минулого року п'ятеро хлопців з сусідньої Михайлівки, то й досі не вернулися. Чи то буря застала їх посеред Дніпра, чи татари захопили в полон. Та краще б вони загинули, бо татарський полон куди жахливіший...

— Ну чого б я ото так рюмсав? — врешті обурився дід Кібчик. — Хлопці в дорогу зібралися, а ви їх виряджаєте, наче на кладовище. Ет, баби, одне слово! Ану, хлопці, відійдемо вбік. Треба трохи погомоніти...

Коли майбутні козаки вирвалися з материнських обіймів і з'юрилися навколо діда, він сказав:

— Ви от що, хлопці... Пливіть водою, а до берега поменше приставайте. Бо, кажуть, татарви цього літа більше, ніж сарани. Зрозуміли мене?

— Зрозуміли, — за всіх відказав Левко Заярний.

— Ми тільки на островах будемо зупинятися, — запевнив діда Тиміш Перепічка.

— Еге ж, тільки там, — підтримав його Володко Кривопичко.

— І правильно зробите. А як дістанетеся Кам'яного острова, то шукайте Байлемового Василя. Не забули такого?

— Та ні, — запевнив діда Левко Заярний, що був сусідом Байлемів. А сам Василь уже другий рік не повертається до Воронівки. Так і зимує десь у дніпровських плавнях. Сподобалося, мабуть, йому там.

— А коли Василя не буде? — запитав Лесь Одуд.

— Це ж чому? — здивувався дід Кібчик.

— Ну... мало що могло статися.

— Там він. Нікуди не дінеться. Тож коли розшукаєте, пристаньте до нього. Скажіть, що я так велів. Зрозуміли?

Слова ці дід Кібчик промовляв тихо, і чули його лише майбутні козаки, всюдисущий Грицик та ще дідів онук Демко Дурна Сила. Дурною Силою його називали не тому, що в Демковій голові бракувало якоїсь клепки. Ні, Демко був хлопець, як і всі. І не набагато старший від Санька з Грициком. Лише на три роки. От тільки сила у нього була якась дурна. Як стисне комусь руку, то у того аж пальці злипаються. А одного разу дядьки засперечалися, хто з них зможе витягти з баюри навантаженого воза. Тягли, тягли — ні в кого не виходило. А Демко підійшов, уперся в землю, смикнув за дишло — і відлетів кроків на п'ять. Разом з дишлом. А віз так і залишився в баюрі. Аж доки його не витягла тітка Мокрина, Санькова мати.

— Діду, я теж піду з хлопцями, — занидів Дурна Сила.

— Цить! — grimнув на нього дід і замахнувся здоровою рукою. — Молоко на губах ще не висохло! — і знову повернувся до майбутніх козаків: — Пливить уже, хлопці. А то так і до ранку не рушите.

Хлопці забралися до човнів і відштовхнулися тичками від берега. Воронівці дивилися їм услід, аж поки останній човен не щез в очеретах. Тоді повільно розійшлися по домівках. Дядьки обережно підтримували матерів, що аж заходилися від плачу.

Хтозна, чи судилося їм ще побачити своїх дітей?

Один лише Санько був переконаний, що з хлопцями нічого лихого не станеться. А звідкіля йшла та певність — і сам не знав.

Грицик і Санько поверталися разом із дідом Кібчиком. Панський пастушок з повагою позирав на старого. Ще б пак — не кожного діда так слухаються дорослі хлопці! Що не накаже — те й зроблять. От би наказав Левкові Заярному, щоб той взяв з собою і його, Грицика! Або комусь іншому, хто теж піде козакувати. Бо все одно Грицикові у Воронівці нічого робити. Ні хати, ні матері з батьком не лишилося. Ще з позаминулої осені, коли зненацька наскочили татари...

Але що для цього треба зробити? Прохання і сльози не допоможуть — дід тонкосльозих не любить. От якби якось йому сподобатися! Тоді, може, і наказав би комусь дід: візьми з собою і цього хлопця! Гарний хлопець: око зірке і шаблю вміє тримати...

Хоча щодо шаблі, то дід, може й не скаже, мало ще сили в Грицикових руках. А от щодо зіркового ока... А чом би й справді не переконати діда, що в нього, Грицика, найзіркіші у Воронівці очі? Он учора вони побачили таке, що і в страшному сні не наснитися... Він навіть Санькові цього ще не казав. А дідові скаже. Грицик ще раз зиркнув на діда і запитав:

— Діду, а знаєте, що я хочу сказати?

— Як хочеш, то скажи, — байдуже відказав дід. Видно, його думки блукали десь далеко звідсіля.

— А сміятися не будете?

— Коли пальця покажеш, то, може, й засміюсь...

— Ні... — зніяковів Грицик. — Скажіть, а нечиста сила у Воронівці є?

Дід Кібчик кинув на нього здивований погляд.

— Як тобі сказати... Поки що її не бачили.

— А я бачив! — зраділо вигукнув Грицик. — У мене, діду, знаєте, яке зірке око! Ні в кого такого немає.

— То й де ж ти ту силу бачив?

— Внизу, на старих згарищах. Коли звідси йти до сторожового дуба. Знаєте Сидіркове подвір'я?

Дід Кібчик зненацька зупинився. Схоже, ця новина його неабияк стривожила.

— Нечиста сила, кажеш... Викинув би ти це з голови, хлопче, і не лазив би, куди не слід. Там же гадюк повно.

— А я їх не боюся, — гордо відказав Грицик. — Ломакою по голові — раз! — і все.

Несподівано дід Кібчик схопив Грицика за вухо.

— Я тобі покажу — раз! — гримнув він. — Нічого там немає! А коли ще раз дізнаюся, що там вештаєшся — ноги повисмикую, зрозумів?

— Зрозумів! — скрикнув Грицик. — Ой дідусю, зрозумів!

— То гляди ж мені...

Грицик тримався за вухо і розчаровано дивився услід старому. Оце так сподобався!

- Яке лихо приносили татари на українські землі?
- Грицик і Санько — головні чи другорядні персонажі повісті? Прокоментуй свої міркування.
- Чим схвилювала тебе історія життя Грицика? Хто допоміг хлопцеві не втратити віру в життя?
- Про що мріяли Грицик і Санько? Як думаєш, можуть ці хлопчики здійснити свою мрію?

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Герої твору «Джури козака Швайки» часто полювали, адже в ті часи це був один зі способів добути їжу. Сьогодні ж в Україні мисливство врегульоване законом. Усім охочим полювати потрібно зібрати цілий список документів і дозволів. Полювати можна лише на певних тварин на спеціально відведених територіях у конкретну пору року.

В усіх інших випадках убивати тварин заборонено! За це можна потрапити у в'язницю.

Щоб зберегти життя тварин, люди відмовляються від взуття чи одягу з натуральної шкіри й хутра. Усе більш популярними стають екологічні матеріали.

■ Розглянь, як на карті позначено територію природних заповідників України. Як думаєш, можна там полювати? Чому?

ВРЯТУЙМО ВОРОНІВКУ!

Грицько розповів своєму другові Саньку історію про те, як минулого тижня він бачив на згарищі щось містичне. Перелякавшись, хлопець утік до села, а вже наступного дня прокрався на згарище і на власні очі побачив вовчі та людські сліди. Діти надумали перевірити, що ж то за тварина ходить на згарищі, адже якщо це вовкулака, то потрібно негайно щось робити. Друзі вирішили взяти з собою Демка Дурну Силу, адже він був на три роки старший і мав велику силу.

ПОХІД НА ВОВКУЛАКІВ

Демко Дурна Сила стояв біля повітки і в задумі чухав те місце, котре було трохи нижче спини. Він почувався вельми кепсько. Не тому, що вкотре отримав від діда, а тому, що

дідова наука ніяк не йде йому на розум. Почав оце Демко скородити город, і все ж ніби йшло гаразд. Та як згадав, що хлопці пішли козакувати без нього — то така взяла Демка досада, що й незчувся, як зламав надвоє граблі. Чи то слабкі були, чи то натис сильніше, ніж годиться. От і отримав більшим уламком від діда. Так отримав, що й досі свербить.

На діда Демко не ображався. Хто ж його буде вчити, як не єдина рідна душа? А дід поганому не навчить. Він же прагне, щоб Демкова сила хоч трохи порозумнішала. Як у двоюрідної тітки Мокрини, Санькової матері. Вона ніколи грабель не ламає і не висмикує дишло з воза...

Хотів Демко ще раз почухати свербляче місце, та зненацька почув тихий посвист. Біля перелазу стояли Санько з Грициком. Грицик насторожено водив очима по подвір'ю.

— А де дід? — запитав він.

— Та нема, — відказав Демко. — Подався до лісу за новою рогачкою для граблів. А що, він тобі потрібен?

— Навпаки, — відказав Грицик і перебрався через перелаз. — Демку, хочеш піти з нами?

— А куди?

— Зараз ми тобі розкажемо...

На диво, Демко, який, окрім діда, нікого й нічого не боявся, цього разу почав вагатися. Навіть відмовився спочатку.

— Ну чого ти не хочеш іти з нами, чого? — допитувався Грицик. — Ти ж нічого не боїшся. Ми ж бачили, як ти хотів зупинити Петрика.

— Так то бугай... — нерішуче відмагався Демко. — Його ж видно, за що хапати. За роги, чи за хвоста... А там — вовкулака. За що ти його вхопиш?

— За вуха, — порадив Санько. — Чи теж за хвоста.

— Еге ж, за хвоста... Покаже він тобі несправжнього. Ти за нього — хап! А в руці нічого. От. А він тобі за цей час в горлянку вчепиться...

Згодився Демко йти з хлопцями лише тоді, коли взяв до рук замашну довбеньку.

— Отак як крутону, то аж засвистить, — сказав він.

Потому змахнув довбенькою — і справді почулося щось схоже на свист. Хлопці аж відсахнулися.

— І хреста можу викрутити, і коло окреслити. Ні-і, довбня таки зручна річ, не те, що ваші шабельки. Від них користі, як від комара.

І він знову змахнув довбнею так, що надто допитливий сусідський Бровко зі скавулінням кинувся в кущі.

Відчувши у руках звичну довбню, Демко був згоден іти куди завгодно і коли завгодно. Грицикові ледве вдалося вмовити Дурну Силу зачекати, аж доки місяць здійметься на небо. Бо кожному відомо, що вовкулаків треба хрестити лише тоді, коли проспівують опівнічні півні.

Добре було Демкові — він уже майже дорослий і міг не спати хоч цілу ніч. Грицик теж навчився прокидатися коли завгодно. Найважче було Санькові — мати заганяла його до хати майже з курми і будила тоді, коли сонце піднімалося над деревами.

— Прив'яжи мотузок до ноги, — порадив Грицик. — А інший кінець виведи за двері. Я смикну — і ти прокинешся. Тільки ж дивися, матері не збуди. Бо буде і тобі, й мені.

— Еге ж, — підтримав Грицика Демко. — Не у всякого дядька така важка рука, як у твоєї матері.

Засинаючи, Санько увесь час доторкувався до мотузка — а раптом відв'язався і йому тоді не вдасться стати на бій з вовкулаками?

Снилася йому якась чортівня. То татари тягнуть його кудись із хати, а він опирається. То навпаки — Санько тяг татарина до хати, а той боявся заходити...

Прокинувся Санько від того, що гепнувся на долівку. Було тихо, лише чулося неподалік сонне дихання матері. Через долівку пробігала місячна доріжка. Все здавалося знайомим і звичним, от лише не зрозуміло було, як він, Санько, опинився на підлозі.

Хлопець позіхнув і хотів було забратися під ковдру, як зненацька дужий ривок збив його з ніг.

І знову тиша. Знову сонне дихання матері і місячна доріжка через кімнату.

І раптом — ще один ривок. Та такий, що Санькові здалося, ніби йому відірвало ногу.

І лише тоді Санько здогадався, у чому справа. Хутенько відв'язав мотузку і навшпиньках подався надвір.

Біля порога стояв розлючений Грицик з Демком.

— Я тебе смикав, смикав, аж рука заболіла, — пошепки сказав Грицик. — Аби не Демко — ти й зараз спав би...

До лісу увійшли, коли місяць підбився високо в небо. Йшли один за одним, вервечкою. Спочатку хлопці, не змовляючись, випустили вперед Демка. На той випадок, коли вовкулака накинеться на них раніше, ніж вони встигнуть його побачити. Проте за якийсь час Грицикові спало на думку, що вовкулака, забачивши таку довбню, спереду напасти не посміє. Зачекає, поки Демко пройде — і накинеться ззаду. Певно, така ж гадка запала і в Санькову голову, тому що хлопці, не змовляючись, одночасно рвонули перед Демка.

— В мене зіркіше око, — прошепотів Грицик, відтираючи Санька. — Що, забув?

— У мене теж зірке, — наполягав Санько. Утім, наполягав недовго, бо збагнув, що найкраще місце під час такої небезпечної подорожі — бути посередині.

Демко в цю суперечку не втручався. Він просто йшов з довбнею, готовий будь-якої миті опустити її на голову нечистій силі.

Нарешті попереду забовваніли руїни. Демко зупинився і почав наслухати. Тоді стенув плечима і сказав:

— Нікого тут немає. Це все твої вигадки, Грицику.

— Цс-с-с, — прошипів Грицик. — Це не тут. Це ж далі.

І він показав пальцем у той бік, де колись було дворище підстарости Сидірка, одного з найкращих воронівських козаків. Добряча хата була у підстарости, і пліт навколо міцний, і з підполу до кам'яного льоху вів потайний хідник. А з льоху теж був потайний хід до болота, куди татарин нізащо не полізе. Проте не допомогли Сидіркові ні хідники, ні кам'яний льох. Наклав він головою під час раптового татарського нападу. А жінку його і малого сина так і не знайшли...

Трійця тихенько пробралася до дворища і зачаїлася. Спочатку хлопці нічого не чули, бо навколо хоч і тихо було,

але на болоті невпинно шуміли очерети. І лише при звичаївшись, хлопці почали розрізняти якісь звуки, що долинали з того боку, де був кам'яний льох. Звуки скидалися чи то на стогін, чи то на тяжке зітхання.

Не змовляючись, хлопці кинулися окреслювати довкруг себе кола. Проте Грицикові цього здалося замало. Зиркаючи, чи не прочиняться двері кам'яниці, він окреслив ще одне, спільне, коло.

А Санькові чомусь стало аніскілечки не лячно. Може тому, що понад усе захотілося спати. То ж Санько позіхнув, усівся посередині свого кола і голова йому повільно схилилася на груди.

Місяць усе вище піднімався у небі. Піднімався і раз-по-раз зиркав крізь пролизи у хмарах. Наче перевіряв, чи не занадто він відірвався від землі. З низин повільно підповзав туман.

Стогін чи то зітхання повторилося. Грицик мимоволі вчепився в Демкову руку. Проте Демко відсторонив хлопця і на мигах показав, аби той теж присів. Коли вже доведеться битися, то треба, щоб навколо був простір. А то була ще своїх зачепиш...

Стогін перейшов у глухий, підземний голос. Згодом той переріс у тихе загрозливе гарчання. І знову замовк.

Нараз Грицикові здалося, ніби в дверях щось засіріло. Він похапцем тричі перехрестив неясну сіру пляму. Демко теж стріпнувся і заніс довбню над головою. Бо ж бували люди казали, що вовкулака кидається, мов блискавка, і для нього десять кроків, які відділяли хлопців від льоху, — ніщо.

Проте сіра пляма, схоже, нікуди кидатися не збиралась. Хіба що ледь-ледь ворухнулася. Місяць знову визирнув з-за хмари, і Грицикові здалося, що та пляма стала скидатися на згорблену дідусеву постать. І хоч обличчя розгледіти не зміг, усе ж відчув, що той, хто вийшов з кам'яниці, пильно дивиться в їхній бік. Нараз незвична млявість огорнула хлопця. Не було сил навіть поворухнутися. Краєм ока Грицик встиг завважити, що Демко похитнувся і повільно опустив свою довбню на землю. І останнє, що привиділося Грицикові — нечітка постать наблизилася до них, і в Гри-

цикову душу зазирали чийсь сяйливі очі. І десь, ніби зовсім збоку, з'явилася вовча пащека...

Санько з Грициком прокинулися від Демкового голосу. Дурна Сила лапав навколо себе і дивувався:

— Де ж це поділася моя довбня?

Санько позіхнув, солодко потягнувся і раптом вигукнув:

— А то не вона? Он на берестку висить.

Демко з Грициком здивовано витріщилися на бересток. Тоді, не змовляючись, трійця перевела погляд на двері кам'яниці. Проте вони були зачинені. Здавалося навіть, ніби до них сто літ ніхто не підходив. І лише коли дуже пильно придивитись, можна було помітити кілька слідів. Вони вели від кам'яниці у бік Вовкулацького кута.

Повернулися хлопці удосвіта. Село тільки прокидалося. А Санькова мати ще й з хати не виходила.

«Обійшлося», — полегшено зітхнув Санько.

Так, для Санька, як і для Грицика, все обійшлося гаразд. Не пощастило лише Дурній Силі. Зненацька з дворища діда Кібчика почулися такі звуки, ніби хтось бив праником по мокрій білизні. Бив і дідовим голосом примовляв:

— Я тебе туди посилав? Чого сам поліз? Ану, дай лозину, бо ця зламалася!

— Та діду... — розгублено бубонів Демко. — Ну, що ви... Я ж не воза ламав чи граблі... Хлопці казали, що там вовкулаки засіли. От я...

— А в тебе що — свого розуму не вистачає, дитячим живеш?

За якусь хвилину Демко гнав корову до череди. Ішов позад неї, чухав звичне місце і скрушно похитував головою: знову щось не так він вчинив. А що саме — ніяк не міг збагнути.

- Які надприродні здібності мав Санько? Знайди підтвердження в тексті. Як думаєш, удасться йому в майбутньому стати характерником?

СУПЕРЕЧКА

Високий жилавий чоловік, ще майже парубок, гнівно зблиснув очима на господаря. Усе ж стримався, лише сказав:

— Ні, вельможний пане. Мені це не підходить.

Якусь хвилю пан Кобильський розглядав гостя маленькими примруженими очицями.

— Дурний ти, хлопче, — сказав нарешті. — А я тобі гарне діло пропоную. Бо шаную рід твій і прадідів твоїх. Вони з моїми разом стояли під Синіми Водами. У якій битві вистояли! Трьох ханів прогнали з нашої землі. А чого прогнали? Бо пліч-о-пліч стояли. І дід твій Митро разом з моїм пшелицю грекам возили... А тепер ти на мене звіром зиркаєш. Гадаєш, не знаю чому? Бо в мене он... — пан повів рукою по світлиці, — всього вдосталь, а в тебе — стара свитка і шапка в дірках. Ото і всього. То ж я тобі діло пропоную, а ти...

— Негарне це діло, пане. Одна справа — стежити за татарами, і зовсім інша — за своїм братом. І потім — пан переяславський староста дозволяє козакувати всім, хто того забажає.

При згадці про переяславського старосту пан Кобильський ніби аж на зріст поменшав. Бо хоч і сам був старостою, проте лише канівецьким. А канівецька земля була часткою переяславської. І цей обідраний впертюх, цей лайдак ходить у переяславського старости в улюбленцях. Носиться той з ним як з писаною торбою. Ще б пак — кращий вивідник землі переяславської!

А що, коли цей обідранець Швайка донесе до вух переяславського старости його, пана Кобильського, слова? Михайло Масло — людина гарячкувата, не встигнеш і озирнутися, як перестанеш бути паном. Тому якомога спокійніше пан Кобильський додав:

— Та я що? Я ж не проти здобичництва. А кажу про десятку частку, яку той здобичник має сплачувати. А хто перевірить, яка вона? Може, десята, а може, й сота. От я тобі й кажу: дай мені знати, хто де промишляє. А далі — то вже не твоя справа. І тебе не обділю. Бо ж сам поглянь, у чому ходиш. Ну то як?

— Ні, пане. Те, що ви називаєте поміччю, я називаю зрадою.

— Зрадою?! — заревів пан Кобильський. — Це ти мені кажеш? Ти нігтя мого не вартий!

Він вихопив шаблю, що була при поясі, і замахнувся на гостя. Проте той уже чекав цього. Зблиснули дві блискавки, почувся дзенькіт кричі, а через мить шабля пана Кобильського вирвалася з рук.

— Заспокойтеся, пане, — усміхнувся Швайка. — Я скажу вам лише те, що мушу сказати: готуйтеся до татарського нападу. А про все інше — я вас не чув, і ви мене не бачили.

Він круто повернувся і вийшов зі світлиці.

— Пся кров! — лайнувся пан Кобильський. — Бидло, лайдак! Ну стривай... — І визирнув у вікно: — Тишкевича! Швидше!

За якусь хвилину перед ним стояв опасистий молодик з чіпкими очима.

— Слухаю ясновельможного пана, — догідливо сказав він.

Пан Кобильський ще й досі не міг заспокоїтися.

— Бидло, — повторював він, бігаючи по світлиці. Нараз зупинився перед Тишкевичем і запитав:

— Чув?

— Що, прошу пана? — здивувався той, ніби й не стояв хвилину тому під дверима і не вслухався в кожне слово. — Що пан має на увазі?

Пан Кобильський полегшено зітхнув.

— Та то я так... Ти запам'ятав того хлопа, який тільки-но вийшов?

— Еге ж, вашмосць! Бридке бидло, так і проситься на палю!

— На палю не треба, а... куди він подався?

— Схоже, у бік Воронівки, проше пана.

— Ага... Мабуть, за Сулу зібрався. То ти от що... На палю, кажу, не треба, а... — він провів ребром долоні по горлянці. — Тільки не тут, а десь подалі. Зрозумів?

— Зрозумів, ваша вельможносте! — виструнчився Тишкевич. — Перехопимо під Мохначем. Він дорогою — а ми навпростець!

— Під Мохначем — то й під Мохначем. Тільки візьми жовнірів зо п'ять, бо то такий хлоп, що просто так до рук не дасться.

— Не турбуйтеся, вашмосць!

Тишкевич крутнувся біля порогу і щез, мовби його й не було. А за хвилину знадвору пролунав шалений дріб копит...

Швайка без поспіху їхав лісовою дорогою. Він ще й тепер клекотав гнівом. Ну й негідник цей пан Кобильський, ну й глитай! Мало того, що свої села обдирав, мов липку, так ще й хлопців козаків йому видавай! І як же хитро повів: наші предки давали відкоша татарам, тож і ми повинні триматися разом. Ти, Пилипе, видавай хлопців, а я їх грабуватиму!

Швайка не втримався і сплюнув убік. Найгірше було те, що їхні прадіди таки й справді разом билися під Синіми Водами майже сто тридцять років тому, а діди возили морем українську пшеницю від Очакова та Коцюбієва аж у грецькі краї. А от батьки розійшлися. Батько цього Кобильського, тоді ще Семко Кобильчак, подався до Литви чи Польщі і повернувся звідтіля вже паном, з грамотою на кілька селищ. І син його шляхом пішов...

А він, Пилип, свого батька майже не пам'ятає. Загинув батько. Не змогли татари вибити його з хати, то спалили разом з нею. Швайка все це бачив на власні очі, бо встиг сховатися в болоті. Он там його хата була, за воронівською кам'яною горою. Була та загула. І тепер його хатою став увесь білий світ — від Канева до Кафи, від Переяслава до Хаджибея...

Зненацька швидше відчув, ніж зауважив попереду чиюсь присутність. Завмер і довго наслухав глупу ніч. Очі майже нічого не бачили, а серце підказувало: є щось. Шкода, не взяв з собою вірного Барвінка. Гадав, що на своїй землі безпеки для нього немає. Що ж, це йому наука на майбутнє...

Швайка звернув у нетрі і спішився. Тримаючи Вітрика на повіді, обережно рушив паралельно до лісової дороги. Через сотню кроків почув, як тріснула гілка під чиймись ногами. Очі, що призвичаїлися бачити дещо і в такій темряві, розгледіли край дороги кілька кінних постатей. Рука мимоволі потяглася до лука. Що потрібно цим нічним зайдам, на кого вони чатують?

Один із них тихо кашлянув у рукав. Тоді сказав:

— Щось ніби їхало. Чи, може, здалося?

І знову мовчанка. Довга, тривожна.

— Де ж той клятий Швайка? — знову подав голос той, хто кашлянув. — Може, подався іншою дорогою?

— Помовч, — порадив інший і цвикнув зубом.

— І чого це наш пан на нього так з'ївся? — запитав третій.

— Заткніть пащеки, пся крев! — сердито прошипів той, хто перед цим цвикнув зубом. — І ні пари з вуст, бо коли не порішимо того хлопа, то краще панові на очі не потикатися...

Швайка зіціпив зуби. Он воно що! Не вибачив йому пан Кобильський, вирішив помститися. Що ж, цього й треба було чекати...

Якби це були татари, Швайка ні миті не гаявся б. Навіть звідсіля, не з'являючись їм на очі, можна було б покласти усіх п'яťох.

Проте перед ним були не татари. Свої, єдинокровні брати чатували на нього.

Швайка зітхнув. Потому описав широку дугу і вийшов на дорогу далеко за засідкою.

«Чекайте, хлопці, чекайте, — з сумною посмішкою подумав він. — Не минути вам канчуків пана Кобильського...»

- Хто такий Пилип Швайка? Що ти про нього довідався / довідалася з тексту повісті?
- Яку користь приносив козакам Швайка? Хто такий вивідник?
- Ознайомся з кодексом честі, який існував у козацьких сім'ях. Додай власні два-три правила, які б ілюстрували чесноти юних козаків і козачок.

1. Ніколи не кривдь інших членів сім'ї.
2. Шануй батька свого і матір свою як найцінніше в житті.
3. Завжди чини по совісті, честі, не говори неправди, не вигадуй для себе полегшення.
4. Свято вшановуй своїх родичів, які вже відійшли в інші світи.
5. Вивчай традиції свого народу й власної родини, будь гідним зватися юним козаком і юною козачкою.

<https://cutt.ly/98OkWc3>

- Відскануй QR-коди і прочитай далі.
- Які тварини є героями повісті? Як думаєш, чому автор обрав саме їх?
- Що у творі є реальним, а що фантастичним? Як відрізнити реальне від фантастичного?
- Чи була у твоєму житті складна ситуація, із якої ти довго шукав / шукала вихід? Розкажи про це.

<https://cutt.ly/h8OkJHO>

- Стисло перекажи епізод про те, як на острові зустрічали Грицика й Санька. Про що це свідчить?
- Як ти зрозумів / зрозуміла вислів *«Гірші за вовків ті, хто прикидається ними»*?
- Як думаєш, чи може бути в реальному житті дружба вовка й людини? Що для цього потрібно?

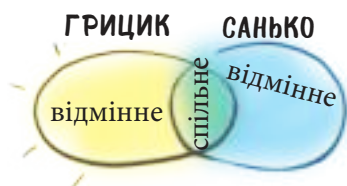

<https://cutt.ly/98OkLyt>

<https://cutt.ly/48OkZZP>

- Як довірливість козаків обернулася проти них? Кому, на твою думку, може довіряти людина?
- Чи можливо виправдати поведінку Тишкевича? Чому? Якої шкоди завдають такі люди, як Тишкевич?
- Що саме в характерах Грицика й Санька було спільним, подібним, а що — відмінним? Відповідь запиши у вигляді поданої діаграми.

- Чи хотів би / хотіла б ти мати таких друзів, як Грицик і Санько? Що, по-твоєму, найголовніше для дружби?

<https://cutt.ly/i8OndaW>

- Випиши в зошит повчання-оповідки діда Кібчика. Прокоментуй кожну з них.
- Яке із цих повчань візьмеш для себе? Чому?
- Що означає його вислів: *«Біда лиш у тім, що все сирі гілки трапляються»*?
- Про кого з героїв автор сказав: *«Гарне життя прожив. Важке й чисте. Може спокійно дивитися в очі пращурам своїм»*. Як ти розумієш ці слова?
- Склади цитатну характеристику образів діда Кібчика та діда Кудьми, заповнивши таблицю.

ДІД КІБЧИК	ДІД КУДЬМА

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Володимир Рутківський (1937–2021)

<https://cutt.ly/RwqY4rGc>

- Переглянь відеоурок. Доповни інформацію про письменника новими фактами.

Видавництво
«А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»

письменник
журналіст

Автор
поетичних
збірок

Національна
премія України
імені Тараса
Шевченка

Пригодницька
тетралогія
про
джур

Село Хрестителеве,
Черкащина

Лауреат премії «Книга
року “Бі-Бі-Сі”»

- Склади 3–4 речення-висновки про Володимира Рутківського і його творчість, скориставшись хмарою слів.

1. Твір «Джури козака Швайки» за жанром є:
 - ➔ пригодницьким оповіданням;
 - ➔ пригодницькою повістю;
 - ➔ пригодницьким романом.
2. Джура — це:
 - ➔ зброєносець, помічник козацької старшини;
 - ➔ хоробрий воїн;
 - ➔ воїн-найманець.
3. Житло козаків називалося:
 - ➔ січ;
 - ➔ курінь;
 - ➔ хата.

4. Упізнай героя твору.
 1. *Козацький вивідник, щирий товариш козаків та друг Барвінка, а для ординців — справжній вовкулака.*
 2. *Місцевий здоровань, але довірливий, як дитина. На полі бою проявив себе як справжній козак.*
 3. *Здоровецький хижак, але інколи поведився як цуценятко.*
 4. *Вірний друг і помічник Швайки, завдяки якому вдавалося втікати від найтяжчої погоні.*
 5. *Воронівський пастух, друг Петрика, який завдяки своїм умінням став кращим джурою.*
 6. *Подумки розмовляв із вовками, зумів урятувати себе й друга від дикої кішки.*
5. Які риси вдачі, на твою думку, властиві джурі? Хто з героїв міг би стати ним?
6. Поясни, що означає бути наївним. Чи притаманна така риса тобі або твоїм знайомим? Корисна чи шкідлива вона для людини?
7. Уяви, як почувався козак, постійно перебуваючи в небезпеці. Розкажи про це від імені Пилипа Швайки.

8. Обговоріть з однокласником/однокласницею, які епізоди повісті ви б намалювали як ілюстрації до книги. Чому саме? Створіть кілька спільних малюнків і презентуйте їх класу.

9. Поміркуй, які епізоди твору ти обрав би / обрала б для власної екранізації. Які костюми були б у героїв? Кого з українських акторів запросив би / запросила б і на яку роль?
10. Створи допис у соцмережах, у якому презентуй образ козацького лицаря — захисника рідної землі. Добери світлини чи малюнки, які б ілюстрували твій матеріал.
11. Склади власне продовження твору, у якому розкажи про життя Грицика й Санька на острові Хортиця.
12. Уяви себе екскурсоводом/екскурсоводкою. Знайди інформацію з різних джерел про острів Хортицю. Підготуй і проведи віртуальну екскурсію для своїх однокласників/однокласниць, яка б презентувала життя та побут козаків на цьому острові.

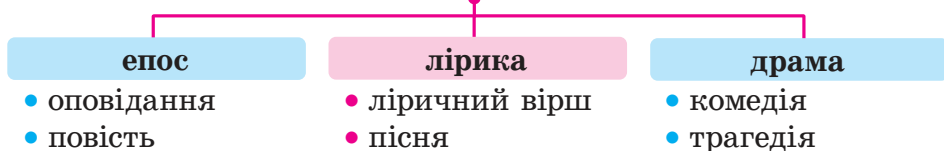
Ліро-епічний твір

Еміграція – переселення зі своєї Батьківщини в іншу країну.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Усі художні твори належать до одного з літературних родів — **епосу**, **лірики** чи **драми**.

ЛІТЕРАТУРНІ РОДИ

✓ ЛАЙФГАК

Чим відрізняються літературні роди?

Літературний рід можна розрізнити за формою і змістом.

Епічні твори написано прозовою мовою. Вони мають сюжет і героїв, характери яких розкриваються через вчинки.

До епосу належать такі жанри як новела, оповідання, повість, роман.

Ліричні твори написано віршовою мовою. У них описано думки, почуття, переживання людини. Ліричні твори невеликі за обсягом, у них немає чіткого сюжету чи розгортання подій.

До лірики належать вірш, гімн, сонет, ода, пісня, балада та інші.

Драматичні твори написано у формі реплік дійових осіб. Вони мають сюжет, який розкривається в діалогах.

Це п'єси, які можна розігравати на сцені.

Проте є твори, які поєднують ознаки епосу й лірики. Їх називають ліро-епічними. Такі твори написано у формі вірша, але вони мають сюжет і героїв. До таких творів належить **поема**.

ЛІРО-ЕПІЧНИЙ ТВІР – це художній твір, у якому поєднуються ознаки лірики й епосу.

ПОЕМА – це віршований твір, у якому зображено значні події та яскраві характери, а розповідь супроводжується розкриттям авторських переживань і роздумів.

«Євшан-зілля» — це ліро-епічна поема, бо в ній зображено яскраві характери князя Володимира Мономаха, половецького хана, гудця, наділеного надзвичайними здібностями. У вступній і завершальній частині є ліричний герой, який оцінює події та вболіває за свою країну.

- Прочитай поему *Миколи Вороного «Євшан-зілля»*. Чи знаєш ти, що означає назва твору?

ЄВШАН-ЗІЛЛЯ

*Да луче єсть на своєї землі костью
лечі, інелі на чуже славу бити.*

Літопис за Іпатським списком

* * *

В давніх літописах наших
Єсть одно оповідання,
Що зворушує у серці
Найсвятіші почування.

Не блищить воно красою
Слів гучних і мальовничих,
Не вихвалює героїв
Та їх вчинків войовничих.

Ні, про інше щось говорить
Те старе оповідання.
Між рядками слів таїться
В нім якесь пророкування.

І воно живить надію,
Певну віру в ідеали
Тим, котрі вже край свій рідний
Зацурали, занедбали...

Жив у Києві в неволі
Ханський син, малий хлопчина,
Половецького б то хана
Найулюблена дитина.

Мономах, князь Володимир,
Взяв його під час походу
З **ясирем** в полон і потім
При собі лишив за вроду.

Оточив його почотом
І розкошами догідно —
І жилось тому хлоп'яті
І безпечно, і вигідно.

Час минав, і став помалу
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні уважати.

Та не так жилося хану
Без коханої дитини.
Тяжко віку доживати
Під вагою самотини.

Зажурився, засмутився...
Вдень не їсть, а серед ночі
Плаче, бідний, та зітхає,
Сну не знають його очі.

Ні від кого він не має
Ні утіхи, ні поради.
Світ увесь йому здається
Без краси і без принади.

Кличе він **гудця** до себе
І таку держить промову,
Що мов кров'ю з його серця
Слово точиться по слову:

«Слухай, старче, ти шугаєш
Ясним соколом у хмарах,
Сірим вовком в полі скачеш,
Розумієшся на чарах.

Божий дар ти маєш з неба
Людам долю віщувати,
Словом, піснею своєю
Всіх до себе привертати.

Ти піди у землю Руську —
Ворогів наших країну, —
Відшукай там мого сина,
Мою любую дитину.

Розкажи, як побиваюсь
Я за ним і дні, і ночі,
Як давно вже виглядають
Його звідтіль мої очі.

Заспівай ти йому пісню
Нашу, рідну, половецьку,
Про життя привільне наше,
Нашу вдачу молодецьку.

А як все те не допоможе,
Дай йому євшану-зілля,
Щоб, понюхавши, згадав він
Степу вільного привілля».

І пішов гудець в дорогу.
Йде він три дні і три ночі,
На четвертий день приходить
В місто Київ опівночі.

Крадькома пройшов, мов злодій,
Він до сина свого пана
І почав казати стиха
Мову зрадженого хана.

Улещає, намовляє...
Та слова його хлопчину
Не вражають, бо забув вже
Він і батька, і родину.

І гудець по струнах вдарив!
Наче вітер у негоду,
Загула невпинна пісня —
Пісня вільного народу.

Про славетнії події —
Ті події половецькі,
Про лицарськії походи —
Ті походи молодецькі!

Мов скажена хуртовина,
Мов страшні Перуна громи,
Так ревли-стогнали струни
І той спів гудця-**сіроми**!

Але ось вже затихає
Бренькіт дужий акордовий,
І за місто його чути
Спів народний, колисковий.

То гудець співає тихо
Пісню тую, що співала
Мати синові своєму,
Як маленьким колисала.

Наче лагідна молитва,
Журно пісня та лунає.
Ось її акорд останній
В пільмі ночі потопає...

Але спів цей ніжний, любий,
Ані перший, сильний, дужий,
Не вразив юнацьке серце, —
Він сидить німий, байдужий.

І схилилася стареча
Голова гудця на груди —
Там, де пуста замість серця,
Порятунок вже не буде!..

Але ні! Ще є надія
Тут, на грудях в сповиточку!..
І тремтячими руками
Роздирає він сорочку,

Із грудей своїх знімає
Той євшан, чарівне зілля,
І понюхать юнакові
Подає оте бадилля.

Що ж це враз з юнаком сталося?
Твар поблідла у небоги,
Затремтів, очима блиснув
І зірвався на рівні ноги.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Пóловці — войовничі племена, які нападали на Русь.

Ясі́р — військова здобич.

Гуде́ць — співець, віщун.

Сіро́ма — бідолаха.

Твар — обличчя.

Рідний степ — широкий, вільний,
Пишнобарвний і квітчастий —
Раптом став перед очима,
З ним і батенько нещасний!..

Воля, воленька кохана!
Рідні шатра, рідні люди...
Все це разом промайнуло,
Стисло горло, сперло груди.

«Краще в ріднім краї милім
Полягти кістками, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!» —

Так він скрикнув, і в дорогу
В нічку темну та пригожу
Подались вони обоє,
Обминаючи сторожу.

Байраками та ярами
Неутомно походжали —
В рідний степ, у край веселий
Простували, поспішали.

* * *

Україно! Мамо любя!
Чи не те ж з тобою сталося?
Чи синів твоїх багато
На степах твоїх зосталося?

Чи вони ж не відцурались,
Не забули тебе, неньку,
Чи сховали жаль до тебе
І кохання у серденьку?

Марна річ! Були і в тебе
Кобзарі — гудці народні,
Що співали-віщували
Заповіти благородні,

А проте тієї сили,
Духу, що зрива на ноги,
В нас нема, і манівцями
Ми блукаєм без дороги!..

Де ж того євшану взяти,
Того зілля-привороту,
Що на певний шлях
направить, —
Шлях у край свій повороту?!

- Які мотиви твору ти можеш назвати?
- Прочитай виразно останню частину поеми. Які роздуми й переживання в ній звучать?
- Склади ланцюжок подій, записавши сюжет твору короткими фразами. Скористайся поданим початком.

Ханський син у неволі

у палатах хана смуток
і самотність

- Знайди в тексті поеми описи природи. Яка їхня роль? Запиши художні засоби, які допомагають яскравіше уявити зображуване.

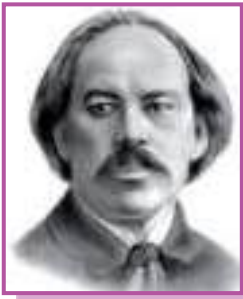
НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Загадковий євшан знайти легко, ним в Україні хоч гать гати, адже то — полин. У степу над Чорним та Азовським морями, над Сивашем його стільки, що степ сріблясто-сивого кольору, а степовий вітер незмінно пахне

гіркуватим полиновим духом. Учені називають ці сухі степи злаково-полиновими.

В Україні росте понад 20 видів полину. Той, що духмяніє в степах над морем, називається приморським. Загальнознаний полин гіркий. Є й полин білий, що зростає на крейдових відслоненнях над Сіверським Дінцем; на заході України у квітниках люблять садити полин Боже дерево. Відомий завдяки солодкому напоєві тархун (він же естрагон) також належить до полинів. Є ще й дуже пахучий сортовий лимонний полин, його вирощують у Криму і використовують у виробництві парфумів (*Зірка Мензатюк*).

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Микола Вороний (1871–1938)

- Проведи детективне розслідування. Використовуючи підказки, розкажи про письменника.

1. Поєднай запитання з віршованими відповідями.

1. Як жилося ханському синові в палатах князя?

2. Як почувався хан?

3. Чому він просить саме гудця розшукати й повернути сина?

4. Як змінився настрої хлопця, коли він відчув запах зілля?

А Що ж це враз з юнаком сталось?
Твар поблідла у небоги,
Затремтів, очима блиснув
І зірвався на рівні ноги.

Б Та не так жилося хану
Без коханої дитини.
Тяжко віку доживати
Під вагою самотини.

В Оточив його почотом
І розкошами догідно —
І жилось тому хлоп'яті
І безпечно, і вигідно.

Г Божий дар ти маєш з неба
Людам долю віщувати,
Словом, піснею своєю
Всіх до себе привертати.

2. На скільки частин можна поділити поему? Придумай заголовок до кожної.

3. Стисло перекажи ті частини, у яких переважає розповідь про події.

4. Яка думка міститься в епіграфі до поеми? Що ти пам'ятаєш про літописи?

5. Як думаєш, чому ханський син залишився байдужим до розповіді гудця?

6. Вислови власні міркування про те, що може допомогти українцям, які забули рідний край, повернутися до рідної домівки?

7. Символом чого може бути євшан-зілля? Поміркуйте, які ще українські символи зможуть повернути пам'ять. Чому?

8. Для чого потрібно знати історію рідного народу? Склади 5–6 речень — переконливих доказів цього.

9. Чого навчила тебе ця поема? Запиши висновок у зошит.
10. Знайди у філворді всі слова, пов'язані з твором Миколи Вороного «Євшан-зілля». Прокоментуй їхні значення. Зверни увагу, що слова-відповіді можуть згинатися по вертикалі та горизонталі.

Філвóрд — це угорський кросворд, у якому потрібно знайти всі слова, уписані в квадратну сітку.

г	у	д	в	о	п	о	е	м
ь	ц	е	к	р	о	н	и	а
п	в	ї	и	л	і	т	й	є
о	в	ц	с	и	п	о	ш	в
л	о	і	к	о	а	п	а	н
і	р	а	з	б	м'	я	т	ь

Вибери 5–6 слів-відгадок і визнач, із яким кольором асоціюється кожне слово. Прокоментуй свій вибір.

Перемалюй у зошит філворд із відповідями, але розфарбуй лише комірки з кожним утвореним словом.

11. Поміркуй, які знання необхідні художникові / художниці, щоб створювати картини з історичними сюжетами. Намалюй ілюстрації до твору.

Захопливий сюжет пригодницьких повістей

Матадор — головний учасник бою биків в Іспанії та країнах Латинської Америки, який шпагою завдає бикові смертельного удару.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

В українській літературі є письменники — неперевершені майстри гумору, адже головною ознакою їхнього авторського стилю є сміх. А явища й образи в художній літературі, що викликають сміх, називають **комічним**. Комічне буває різним за емоційним забарвленням — від добродушного гумору до нищівного сміху. У художньому творі такі явища поглиблюють наші знання про світ, допомагають долати недоліки.

✓ ЛАЙФГАК

Як зробити художній твір комічним?

Для цього письменники використовують кілька прийомів.

1 Змальовують прагнення героя твору показати себе не тим, ким він є насправді: «*тореадори*», «*будівники метро*», «*криниценавт*».

2 Використовують комічну вимову або неправильне вживання звуків: «*атлічно*», «*адіоти*», «*загаза чогова*», «*так тобі і тгеба*».

3 Вживають гумористичні порівняння: «*із колодязя, мов булька з носа, з'явилася Явина голова*», «*заклякли ми, присівши, мов курчата перед шулікою*».

4 Використовують вислови з применшенням чи перебільшенням: «*лежимо, уткнувшись у землю носами, й не дихаємо*», «*життя в наших тілах зосталось процентів на п'ять, не більше*», «*батьки зробили нам чотириста двадцять восьме серйозне попередження*».

5 Вживають жартівливі фразеологізми, прислів'я, приказки: «дуля з маком», «випустив дух», «дав дриза», «залопотіли п'ятами».

6 Називають тварин незвичними кличками: *корова Контрибуція, цап Жора, льоха Манюня*.

■ Прочитай уривки повісті *Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки»*.

ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ

*Трилогія про пригоди двох друзів
(Скорочено)*

ЧАСТИНА ПЕРША

(яку розповідає Павлуша Завгородній)

Надзвичайні пригоди Робінзона Кукурудзо та його вірного друга й однокласника Павлуші Завгороднього у школі, вдома й на безлюдному острові поблизу села Васюківки

Розділ перший

Метро під свинарником.

Тореадори з Васюківки. Собакевич

— От знайдибіда, авантюрист шмаркатий! Ванько-о-о! Вилазь зараз же! Бо такого втру маку — тиждень чухатимешся! Вилазь, чуєш!

Ми лежимо в густих бур'янах за клунею, уткнувшись у землю носами, й не дихаємо.

— Вилазь, убоїще, бо гірше буде! Ти ж мене знаєш!

— Знаю, знаю, — ледь чутно зітхає мій друг і нарешті наважується подати голос.

— Діду! — жалібно озивається він.

— Давай-давай!

— Діду, — ще жалібніше повторює мій друг, — ви відійдіть за хату, ми виліземо, бо ж ви битиметесь.

— Вони ще мені умови ставлять, вишкварки! Ану вилазьте!

— Та ми ж не хотіли. Ми ж хотіли метро. Таке, як у Києві.

— Я вам дам метра! Я вам такого метра дам, що...

— Ми ж не знали. Ми зараз усе закидаємо — нічого й видно не буде. Одійдіть, діду.

Довго ще тривають переговори. Нарешті дід востаннє лайнувся, закашлявся, плюнув і почовгав за хату.

Ми вилазимо з бур'янів.

Біля свинарника нас зустрічає гундосим рохканням п'ятипудова льоха Манюня, противна й плямиста, як географічна карта.

—У-у, скотиняка! Щоб ти...

Це через неї ми вскочили в халепу.

У нас була прекрасна, благородна ідея — провести під свинарником метро. Це мало бути сюрпризом. Перша лінія метро у Васюківці! Станція «Клуня» — станція «Крива груша». Три копійки в один кінець. Родичі — безплатно. З учительки арифметики — п'ять копійок.

Ми вже підкопалися майже до половини свинарника, і раптом — непередбачена катастрофа! — клята льоха Манюня провалилася в наше метро. Провалитися вона зуміла, а от вилізти — дзуськи! І зняла такий вереск, що причовгав дід. Ну і...

■ Досліди, скільки сьогодні коштує проїзд у метро. У яких містах України є метро?

Гірко зітхаючи, ми засипаємо метро. Раз у раз злодійкувато озираємося — чи не заскочить нас зненацька дід, щоб нам'яти вуха. Хоч і обіцяв він, що не чіпатиме, поки не закінчимо, але хто його зна... Ви б почули, як він лаявся, коли витягав льоху! Ох і лаявся! І де він отих слів набрався?

Проте діда не видно. І поки ми працюємо (а справа це довга й нудна), я вас познайомлю з моїм другом.

Ви, звичайно, знаєте, що є такий острів — Ява. В Індійському океані. Ото, що Ява, Суматра, Борнео, Целебес, — Великі Зондські.

Ну, так Ява — це не острів.

Ява — це мій найкращий друзяка й напарник. Ява Рень.

Мабуть, вам дивно, що то за ім'я таке — Ява? То він сам себе так назвав, коли йому лише років півтора було. Чи то

воно, пискля мале, хотіло сказати: «Я — Ваня», а вийшло «Ява», чи то «Іван» у нього так прозвучало (бо насправді його Іваном звати), але причепилось оте «Ява» до нього, як реп'ях до собачого хвоста. Навіть міліціонер товариш Валігура, що живе в нашому селі, так його зве.

У них узагалі вся сім'я цікава.

Батько на скрипці грає. Корова — Контрибуція називається. А дід (ви уже з ним знайомі) — мисливець завзятий, на полюванні, коли стріляє, ліве око **онучею** зав'язує. Бо в нього ліве око без правого не примружується. Як ліве примружить — праве саме заплющується. Але ж і б'є дід Варава з тою онучею, ох же ж і б'є !

Городські мисливці, що «волгами» з Києва приїжджають, тільки охають.

«Ви, дідусю, абсолютний чемпіон», — кажуть.

На честь старого Реня навіть польове озеро, що біля нашого села, люди Реневим назвали.

Мати ж Явина — депутат райради, ланкова кукурудзоводів. Якось Ява з Яришкою, сестричкою меншою, посварився і при всіх плескачів їй надавав. Так вона, замість того щоб заплакати, раптом як закричить:

— Опозогив! — Вона букву «р» не вимовляє. — Маму-депутата на все село опозогив. Загаза чогтова!

Такого шелесту наробила — Ява не знав, куди й очі подіти. Стояв-стояв, червоний мов рак, а тоді як дав дриза — тільки п'ятами залопотів.

Та то лише раз таке було. А взагалі характер у Яви ого-го! Сталь, а не характер. Таких на мільйон лише один буває.

Ява сам говорив:

— Ми, — говорив, — з тобою, Павлушо, хлопці неабиякі. Справді, без брехні, ми таки хлопці з фантазією. Скажи?

— З фантазією, — підтакував я.

— Ти чув, як дід Салимон учора біля сільмагу казав: «Ондо, — каже, — Ява й Павлуша пішли. От хлопці! Орли! Соколи! **Гангстери**, а не хлопці! Нема на них **буцегарні**».

— Чув. Точно.

— Треба, щоб усі про нас так говорили. Треба, щоб слава про нас гриміла на всю Васюківку, як радіо на травневі свята.

— Треба, — погоджувався я.

І Ява весь час вигадував різні штуки-викаблуки заради нашої слави.

Отож ми з ним піймали в лісі **пугу́тькало** і випустили в клубі під час лекції на тему «Виховання дітей у сім'ї». Лектор упав з трибуни і вилив собі на голову графин з водою.

А старі дідові підштаники на телевізійну антену над клубом, думаєте, хто повісив? Ми, звичайно.

А то якось влітку Ява сказав:

— Давай влаштуємо бій биків.

— Га? — не відразу второпав я.

— Ти пам'ятаєш, ми в клубі закордонне кіно дивилися «Тореадор»?

— Ага... То й що?

— Пам'ятаєш, на арені розлючений бик, а тут дядько у капелюсі, з гинджалом, перед ним танцює.

— Так-так-так...

— А потім — р-раз! Бик — беркиць! Й оплески.

— Ага. Класнючо... Але це ж убивати треба. Хто ж нам дозволить убивати поголів'я?

— Тю, дурний! Убивати! Що це тобі — м'ясозаготівля, чи що? Це ж видовище. На стадіоні. Як футбол. Головне тут — красиво вимахувати червоною плахтою й ловко вивертатися, щоб рогом не зачепило. Ти ж бачив. Тореадори — то найсміливіші герої й ловкачі. Головне — тренування та спритність. Розумієш? Уперше в історії Васюківки — бій биків. Тореадор Іван Рень і тореадор Павло Завгородній! Гості з'їжджаються з усієї України. Трансляція по радіо й по телевізору. Навіть у Жмеринці видно буде.

Я усміхнувся. Це було класнючо. По радіо, по телевізору й узагалі...

Ми повмощувалися зручніше й почали обговорювати подробиці. Насамперед — бик. Кандидатуру колгоспного бугая Петьки було відхилено відразу. То таке страшнюче мурмило, що його навіть сам зоотехнік Іван Свиридович боїться. Сталь, а не характер. Таких на мільйон лише один буває.

Цього літа один дачник мало не вмер з переляку. Лежав на вигоні голий-голісінький — загоряв. Голова під парасолькою,

усе інше на сонці. І раптом — Петька. Дачник як рвоне. Бугай за ним. Дачник товстий, з черевцем. Бачить — не втече. А тут телеграфний стовп на дорозі. Як той дачник на стовп видряпався — досі невідомо. Але факт — півдня загоряв на ізоляторах, тримаючись за дроти, аж поки не під'їхав комбайнер Микола на комбайні і не зняв його. Дачник штани надів і одразу на станцію: додому їхати.

Ні, хай з бугаєм Петькою вороги наші б'ються.

Другою кандидатурою був цап Жора. Це я його кандидатуру висунув, щоб помститися. Дуже мені противний був цап Жора, бо з'їв мою сорочку, коли я в **калабані** купався.

Але Ява мене не підтримав.

— Ні, — сказав він, — Жора дуже балакучий. Весь час мекекече. Ми й оплесків не почуємо. І йдеться про бій биків, а не капів. Треба, щоб було щось бичаче, коров'яче щось — велике і крутороге.

— Коров'яче? — кажу. — Слухай, то, може, узяти просто корову? Бо, крім Петьки, справжніх биків у нас чортма, а корів скільки хочеш. І взагалі ніде не сказано, що обов'язково має бути бик.

Ява задумався:

— Хтозна, може, і так.

— Тоді, — кажу, — кращої кандидатури, ніж ваша Контрибуція, і не придумаєш.

— А чому Контрибуція? Чому не ваша Манька?

— Бо в нашої Маньки теля й один ріг зламаний. Ти хочеш, щоб з нас сміялися? Тореадори з одногого коровою! Карикатура. Такого ще ніколи у світі не було.

— Можна, звичайно, і Контрибуцію. Але вона трохи психічна.

— Що значить «психічна»? Скажи краще, що ти просто мами боїшся.

— Я — боюсь? От я зараз дам тобі у вухо, і ти побачиш, як я боюсь. Ану забори свої слова назад!

— Я забираю, але ти все одно боїшся.

— Боюсь?

— Боїшся...

— Боюсь?

— Боїшся...

Я схопився рукою за вухо і сам затопив Яві кулаком у живіт. Ми покотилися по траві й викотилися на дорогу. Все, що було на дорозі поганого, ми, качаючись, підібрали на свої штани і сорочки. Першим отямивсь я.

— Стривай, — кажу, — годі, а то замість бою биків у нас вийшов бій дурнів.

— Це ж ти винен. Ну гаразд, спробуємо Контрибуцію. Завтра поженемо пасти і спробуємо, бо ж твоя Манька й справді для телевізора не підходить. Ще люди подумують, що то не корова, а собака.

Мені вже остогидло битися, і я вдав, ніби не зрозумів, як тяжко він образив нашу Маньку.

■ Чому корова Контрибуція була найкращою кандидатурою для реалізації задуму хлопців?

Наступного ранку ми зустрілися на шляху, що вів до вигону. Я гнав Маньку, Ява — Контрибуцію. Корови плентались, легковажно метляючи хвостами, і не підозрювали, який це історичний день.

У Яви на голові був крилатий дамський капелюшок, який залишився нам у спадок від однієї дачниці, що відпочивала в нас позаторік. Капелюшок був на Яву завеликий і насувався на очі. Щоб хоч що-небудь бачити і не впасти, Ява мусив увесь час сіпати головою, поправляючи його. Здавалося, ніби він комусь кланяється.

У мене під пахвою був килимок. То був знаменитий килимок. Я його пам'ятаю стільки, скільки взагалі щось пам'ятаю. Він висів над моїм ліжком. Килимок був червоний, і на ньому вишито троє кумедних цуценят, що сиділи вкупочці, прихилившись одне до одного головами. То були Цюця, Гава і Рева, про яких мені мати колись розповідала різні «**баналюки**», аж поки я не засинав. Останні два роки, позаяк я вже виріс, килимок лежав у скрині, і тепер від Цюці, Гави і Рєви дуже тхнуло нафталіном.

Килимок і капелюшок — то був наш тореадорський **реманент**. По дорозі ми ще вирізали з ліщини дві прекрасні шпаги. Ми були в повній бойовій готовності.

Ми йшли й співали арію Хозе з опери Бізе «Кармен», яку багато разів чули по радіо.

Торе-гадор, сміли-ги-ги-во в бій, торе-гадор, торе-гадор...

Там жде тебе-ге-ге-ге любов, там жде-ге тебе любов...

Ми співали, та не знали, що нас чекає.

Небо було синє-синє — справжнє іспанське небо. Погода — саме підходяща для бою биків.

Ми погнали корів аж на край вигону, туди, де ставок, — далі від людських очей.

— Оджени свою Маньку вбик, щоб не заважала, — сказав Ява, — і давай починати.

Я не став сперечатись. Тим більше, Манька у нас дуже нервова, їй краще не бачити бою биків.

Ява поправив на голові капелюшка, підтяг штани, узяв мого килимка й, витанцьовуючи, навшпиньках став підходити до Контрибуції. Підійшов до самісінької морди і почав вимахувати килимком перед очима. Я затамував подих — раз почнеться...

Ява замахав килимком ще дужче. Контрибуція — анічирк! Спокійнісінько щипає собі траву.

Ява мазнув її килимком по ніздрях. Контрибуція лише відвернула морду.

Ява роздратовано верескнув і щосили хльоснув її килимком. Контрибуція, ліниво переступаючи ногами, повернулася до Яви хвостом.

Ява знову забіг наперед і почав витанцьовувати...

Через пів години він сказав:

— Вона до мене просто звикла, вона мене любить і тому не хоче... Ану давай ти!

Через годину, захекавшись, я сказав:

— Якась дровиняка, а не корова. Шкода, що в Маньки нема рога, я б тоді показав, що таке справжня тореадорська корова.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Гангстер — учасник організованої злочинної групи, бандит.

Калаб'я — *тут*: велика калюжа.

Ону́ча — ганчірка.

Буцега́рня — приміщення для тимчасового ув'язнення.

Пугу́тькало — птах.

Баналу́кі — небилиці.

Ремане́нт — предмети, необхідні для якоїсь роботи.

Ява знову змінив мене. Він раз у раз міняв тактику: то підходив до корови потихеньку і несподівано бив килимком, то підскакував з розгону, то набігав збоку. Контрибуція не приймала бою. Чуби в нас змокли, килимок нервово сіпався в руках — здавалось, що Цюця, Гава і Рева от-от загавкають. А Контрибуція — хоч би що, не звертала на нас аніякі-сінької уваги.

Один раз, коли Ява схопив Контрибуцію за вухо, вона з докором глянула на нього своїми сумними очима і сказала:

— Му-у!

У перекладі з коров'ячої це, мабуть, означало: «Ідіть, хлопці, отсюдова. Не займайте мене».

Але ми вчасно не зрозуміли попередження.

Хекаючи, ми стрибали навколо неї, викликаючи на двобій. Яві було соромно переді мною за свою Контрибуцію — це я бачив.

Нарешті розлючений Ява крикнув:

— Ану вдар, ану вдар її, Павлушо, добряче! Що — боїшся?.. Ну, то я сам!

Він розмахнувся і дзибнув Контрибуцію ногою по губі. І раптом... Раптом я побачив Яву десь високо в небі. І звідтам, з неба, почув його відчайдушне верескливе:

— Йо-яй!

Він почав бігти, по-моєму, ще в небі. Бо коли ноги його торкнулися землі, він уже щодуху мчав до ставка. Я рвонув за ним. То був наш єдиний порятунок. Ми з розгону влетіли в ставок, здіймаючи цілі гейзери води й грязюки. Спинилися десь аж на середині. Те, куди ми влетіли, чесно кажучи, ставком можна було назвати лише умовно. Колись дійсно тут був величенький ставок-копанка. Але він давно пересох, замулився і перетворився на звичайнісіньку калабаню. У найглибшому місці нам було по шию. Саме у цьому місці ми зараз і стояли, відсапуючись.

Контрибуція бігала навколо калабані і мукала на нашу адресу якісь свої коров'ячі прокльони. У калабаню лізти вона не хотіла. Вона була бридлива, охайна корова. Ми це знали.

Ми стояли і мовчали.

Дно калабані було грузьке, замулене. Ми по самісінький пуп стояли в бридкій слизькій багнюці. Тільки від пупа до шиї була вода — брудна, каламутна й смердюча. Справжнісінькі помиї. Довго ми тоді стояли з Явою в отих помиях. Пів години, не менше. Аж поки Контрибуція не заспокоїлась і не відійшла. Вона ще була дуже гуманна й благородна корова, ця Контрибуція, бо вона підкинула тореадора Яву не рогами, а просто мордою. І коли ми нарешті вилізли з калабані, нещасні й брудні, як поросята (не ми, а сама грязюка), вона й словом не згадала нам нашого до неї ставлення. Ми залишилися з нею друзями. Ява після того не тільки ніколи її більше не вдарив, а завжди частував цукерками, які давала йому мати.

І тепер, коли ми, скрушно зітхаючи, засипаємо наше не-вдале метро, Контрибуція виглядає з корівника і співчутливо дивиться на нас. І нам навіть здається, що на очах у неї сльози. Дорога Контрибуціе! Яке в тебе велике і ніжне серце! Ти єдина розумієш і жалієш нас. Дякуємо тобі, корово!

— Ще не скінчили, анциболотники? — так несподівано гримнув ззаду дід Варава, що ми аж поприсідали. Ми втратили пильність і не тютьки, що в нас за спинами робиться. Попались-таки.

Спереду стіна свинарника, з боків густі бур'яни, ззаду дід Варава. Тікати нікуди. Так і заклакли ми, присівши, мов курчата перед шулікою.

— Не бійсь, не трону!

Ці слова виструнчили нас, розігнули нам ноги. І ніби велосипедним насосом хтось качнув — то ми зітхнули. І тремтячі вуста наші самі собою розтяглися в противну підлесливу усмішку. Але дід на усмішку нашу не відповів. Не любив дід таких усмішок. Суворий був дід Варава.

Обличчя в нього сіре й плямисте, як торішне листя. Губи тонкі і так стулені, мов у роті вода. Очі без вій, круглі й нерухомі, як у півня. Через оті очі здавалося, ніби дід навіки чимось здивований. Та це тільки здавалося. Мабуть, не було уже в світі нічого, що могло б здивувати діда Вараву. Вісімдесят третій йому пішов.

— Кінчайте, шминдрики, і йдіть учити уроки, екзамент на носі.

Ми скривилися. Ми це знали. Але нам не хотілося думати про це. І хто вигадав оті екзамени! Та ще навесні, коли повітря пахне футболом і цурками-палками, коли пташки галасують, як баби на базарі, і коли так сонячно й тепло, що ми з Явою вже тричі купалися. Як добре було ще торік у четвертому класі! Ніяких тобі екзаменів. Краще було б і не переходити в п'ятий. Ніколи в житті ми з Явою ще не складали іспитів. Це буде вперше. І хоч ми костричимося і кажемо: «Наплювати!», але кожному з нас при згадці про екзамени тенькає в животі. Краще двадцять «метрів» засипать, ніж один екзамен.

— Здається, діду, усе. Так, як і було. Правда ж? — несміливо питає Ява, притоптуючи ногами свіжу землю.

Дід криво дивиться на нашу роботу — видно, що він не дуже задоволений, але каже:

— Ідіть, ідіть уже, але знайте, ще раз щось таке — вуха пообриваю та свиням викину.

Тулячись спинами до самих бур'янів, ми боком проходимо повз діда й, тільки-но його минаємо, щодуху біжимо.

І якраз вчасно: ще мить — і шкарубка дідова рука з розмаху приліпилася б до наших штанів...

Я живу по сусідству з Явою. І за якусь хвилину ми вже відсапуємось у нашому садку.

Ми сидимо в картоплі під вишнею. Сидимо й журимось, що така прикра невдача спіткала нас з отим «метрóm». Однак довго журитися ми не вміємо.

— Слухай, — раптом каже Ява, — а зробімо... підводного човна.

— Зробімо, — не задумуючись, кажу я. І тільки тоді питаю: — А з чого?

— Із старої плоскодонки. Отієї, що біля верби... напівзатоплена.

— А як?

— Воду вичерпати, дірки позатикати, просмолити, верх забити дошками. Отут перископ. Отут люк. На дно баласт.

— А двигун?

— На веслах буде. Нам же не треба, щоб дуже швидкохідний, аби підводний.

— А дихати?

— Через перископ.

— А на поверхню як впливати?

— Баласт викинемо і впливемо.

— А як водою залле і затопить?

— Ти що — плавати не вмієш? От іще! «Як? Як?» Дулю з маком з тобою зробиш!

— Сам ти дуля з маком! Який розумний!

— Та ну тебе, — сказав Ява вже примирливо. А я й зовсім не відповів нічого — сьогодні сваритися не хотілось.

Ми проходили повз старий набокуватий колодязь із журавлем, з якого давно вже й воду не брали — так замулився. Я перехилився і голосно крикнув у задушливу, пропахлу цвіллю й болотом темряву: «Го!» Я люблю гокати у колодязь: таке «го» виходить — аж у вухах лящить. Такого «го» ніде не почуєш, як у колодязі. Красота, а не «го».

От — і зараз...

— Го!...

— Го!

— Го!

Тільки виляски пішли — наче аж до центру землі.

І раптом у ці виляски вплелось жалібне тонке скімління. Я нашорошив вуха.

— Яво! — кажу. — Там хтось є.

— Бреши!

— Ану гокни й послухай.

Ява перехилився й гокнув. Ми прислухалися. І виразно почули з глибини плаксиве щеняче скімління.

Ми презирнулися.

— Якась свиня вкинула туди цуцика, — сказав Ява.

— Точно, — сказав я.

— Так що? — сказав Ява.

— Треба витягти, — сказав я. Хоч міг цього й не говорити, бо він таким тоном спитав, що то вже була й відповідь.

— Отже, так, — сказав Ява. — Я сідаю в цеберку й опускаюся. А ти мене держиш.

— За що! Хіба я тебе так вдержу?

— Ти й справді слабак. Не вдержиш.

— Отже, я спускаюся, а ти мене держатимеш, як ти такий могучий.

— Ні, спускатимусь я. Я перший сказав. І ... і в тебе була ангіна тиждень тому. Тобі не можна в колодязь. І взагалі в тебе носоглотка... Ми, знаєш що, вірьовку прив'яжемо он до того бруса-переваги. І ти тягтимеш. Дуже зручно.

— А де взяти вірьовку?

— А ондо припиначка.

— Так на ній же коза! Разом з козою прив'яжемо, чи що?

— Коза так погуляє, ніде не дінеться.

— Ну що ж — давай!

— Мме-е-е! — радісно проспівала відв'язана коза і негайно побігла в шкоду. Та нам ніколи було її виховувати.

Ява сів у цеберку, я взявся за припиначку, прив'язану до бруса-переваги на короткому плечі журавля.

— Попускай! Попускай потроху! — скомандував Ява.

Операція почалася.

Спуск пройшов нормально. Мені було зовсім неважко попускати припиначку, і через якихось пів хвилини почулося глухе, як з бочки, Явине: «Стоп! Харош!».

Я кинувся до зрубу:

— Галльоу! Криниценавт Ява? Як себе почуваєте?

— Атлічно! Пульс нормальний. Невагомості нема. Тиск триста атмосфер. Прийняв на борт потерпілого товариша Собакевича. Ой-йой-ой! Що ж ти одпустив! Тут дуже грязько! Засмоктусь! Тягни швидше!

Я ойкнув і кинувся назад до припиначки. Учепивсь обома руками і почав тягти.

Ого-го! Ох! Ех! Ух! Ну й важко! Тягну, аж присідаю. Усіма силами своїми, усією вагою тіла свого тягну за припиначку вниз. І раптом відчуваю, що ноги мої одриваються од землі. Ой лишенько! Це ж я зараз піднімуся і висітиму над землею, як жаба на гачку, тільки ногами дриґатиму. Переважують мене Ява з цуциком. Ой-йой-йой!

— Яво! — кричу у відчаї. — Яво! Хапайся за цямрини, помагай, бо я в небо злітаю!

Зрозумів, видно, Ява ситуацію, послухав мене, бо п'яти мої знову торкнулися землі. А тут я ще й ногою загачився за корінь, що якраз біля мене із землі випружинився. Закректав я з усіх сил — от-от жили, як струни, з дзенькотом полопаються, — і з колодязя, мов булька з носа, повільно з'явилася Явина голова.

Першим на землю ступив «товариш Собакевич» — кудлате, капловухе руде цуценя, а тоді вже Ява.

- Порятунк Собакевича можна назвати сміливим чи нерозважливим вчинком хлопців? Чому?

Я відразу побачив, що цуценя — не з нашого кутка. У себе ми всіх собак до одного знали — від здоровеннецького діда Салимонового кунделя Гривка до позавчора народжених, сліпих іще цуценят баби Меланчиної Жучки.

— От хотів би я знати, хто його туди вкинув, — сердито проскрипів Ява. — Ноги б повисмикував!

— Якийсь фашист хотів позбутися, — сказав я.

Цуценя, схиливши набік голову, глянуло спершу на Яву, потім, перехиливши на другий бік, глянуло на мене та заметляло хвостиком, очевидно, дякуючи за порятунок. Знайомство відбулося. Ми відразу сподобалися одне одному.

— Гайда на річку! — сказав Ява. — Треба помити Собакевича — бач, який!

Те, що він Собакевич, а не Шарик, Полкан або Жучка, — уже не викликало жодного сумніву. Ім'я, жартома дане йому Явою в смердючій темряві колодязя, пристало до нього відразу й назавжди.

Ми побігли до річки.

Підводний човен з плоскодонки навічно потонув у забутті...

- Перекажи стисло, як хлопці будували метро. Як думаєш, це справді була *«благородна справа»*?
- Чи були у твоєму житті ситуації, коли тобі доводилося рятувати тваринку? Як ти повівся / повелася? Як думаєш, чи варто в такій ситуації радитися з дорослими? Чому?

- Переглянь інфографіку «Як тварини стають безпритульними». Чим можна допомогти безпритульним тваринам? Запиши кілька правил.

Інфографіка — «Українська правда. Життя»

Розділ дев'ятий

у якому Павлуша розповідає, як він потоваришував з Явою

До четвертого класу я з ним не дружив.

Він був страшенно вредний.

Так я вважав.

Бо він мене при всіх у калюжу пхнув, як я його картуза на вербу закинув. А я був у новісіньких **шевійотових** штанах. Мені мама лише вранці їх у раймазі купила. І тими новісінькими штанами я у самісіньке рідке багно сів. І Ганька Гребенючка так сміялася, так сміялася, що в неї аж булька з носа вискочила.

Я дружив з Антончиком Мацієвським. Він мене малиною частував. У них було багато в саду малини, а в нас не було.

А малина з молоком — ви ж знаєте! Я навіть більше, ніж вареники з вишнями, люблю.

Я гадав, що дружитиму з Антончиком і їстиму малину аж до старості. Але...

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Шевйот — дорогий сорт легкої м'якої вовняної тканини.

Був сонячний теплий вересневий день. Ми сиділи на баштані і з присьорбом хрумкали кавуни.

Ви не були на нашому баштані? О-о! Тоді ви нічого не знаєте. Такого баштана нема ніде. Справді! Кінця-краю не видно. Від обрію до обрію. І кавунів — тисячі, мільйони... І всі смугасті. Як тигри. Тисячі, мільйони тигрів. Я живих бачив у цирку. В Києві. Але то хіба тигри? От дід Салимон — баштанник наш — ото тигр! Ох же ж б'ється! Як улупить своєю кістлявою рукою по штанях — два дні чухаєшся. Він чогось не любив, як ми крали кавуни з баштана. Він любив, щоб ми просили. А ми не любили просити... Воно не так смачно.

■ Як думаєш, у якому регіоні України відбуваються події? Знайди в тексті підтвердження своєї думки.

Коротше, ми сиділи на баштані і хрумкали кавуни. Крадені. Діда не було. Не було й близько. Він пішов у сільмаг по цигарки. Ми бачили. І ми були спокійні. Він там обов'язково зустріне якогось свого друзяку, діда Вараву абоцо, і вони заведуться про американських агресорів чи про ще когось там аж до смерку. Це вже напевно. Дід Салимон цілими днями знічев'я слухав у самотині на баштані транзистор «Атмосфера», що купив собі у сільмазі. І його просто розпирало від різних новин.

Отже, ми сиділи й хрумкали. Тобто уже й не хрумкали навіть. Один лишень товстий Грицько Сало хрумкав — той міг день і ніч їсти. А ми всі сиділи й хукали.

От понаїдались кавунів! Що називається, од пуза. Далі їсти вже нема змоги — нікуди.

Ми сиділи під величезною горою кавунів — зібрали для відправки, завтра прийдуть машини.

І їсти несила, і несила кинути цей кавунячий рай — коли ще так пощастить, щоб діда не було, та й вивезуть же завтра.

Пробували ми у футболу кавуном грати — важко, ноги болять.

Пробували у «війни». Виклали з кавунів на землі військовий об'єкт — ворожу укріплену лінію. Взяли в руки по кавунові — це бомби, — підняли над головою — і ву-у-у!.. Летять наші штурмовики-бомбовики. Підлітають — р-реп! р-реп!

Репаяються смугасті бомби, летять урізнобіч осколки й шрапнель — чорні слизькі зернятка, ллється червона кавуняча кров...

Побомбили кілька хвилин, глянули — аж самим стало страшно й совісно. Червоно-біло-зелена каша на землі.

— Е, хлопці! Це вже свинство! Так тільки фашисти роблять!

— І справді! Давайте не будемо!

Знову посідали, сопемо.

Подивився тоді Степан Карафолька на гору кавунів та й каже:

— Але й здоровеннецька! Справжнісінька тобі піраміда єгипетська. — І раптом підхопився.

— Хлопці! А давайте гратися у фараона та єгипетську піраміду.

— Га? Що? Кого? — не розшолопали ми.

Степана ми не любили. Він щодня чистив зуби, робив зарядку й узагалі був свиня. Словом, він був те, що називається зразковий учень: учився на самі п'ятірки, поводився в школі бездоганно, не бешкетував, не бив вікон, не вмочав косу дівчинки, що сидить попереду, у чорнило, не підпалював на уроці «жабку» з кінострічки. І цим дуже всіх нас підводив.

Бо завжди:

— А от Карафолька, бачиш...

— А чому Карафолька...

— А подивись на Карафольку...

І — лясь! лясь! лясь!

«А щоб тобі, Карафолько, чиряк сів на носі!» — завжди думалося в такі хвилини.

Але іноді ми Карафольці прощали за те, що, на наш погляд, він ду-у-уже багато знав. Бо читав удень і вночі. І був для нас таким собі ходячим довідником. От і зараз.

— А... що воно за таке — єгипетські піраміди? — жуючи, спитав Грицько Сало.

— Не знаєш, барахольщику? Це такі гробниці здоровущі в Єгипті. У них єгипетських царів — фараонів — ховали. Багато століть тому. Досі стоять, як новісінькі, і туристи з усього світу приїждять на них дивитися.

— Ага, про це в п'ятому класі проходять, я в братовому підручнику бачив, — підтвердив Антончик.

— А я по телевізору в кіножурналі, — сказав Васько Деркач.

— Ну то й що? — спитав я. — А як же грати?

— Як? Гм! — презирливо гмикнув Степан. — Виберемо серед нас фараона. Він помре, і ми його поховаємо. І піраміду зробимо. З кавунів.

— А що — це клас! — В Яви загорілися очі. — Інтересно! Давай!

— Хлопці! Та ви що? Тю! — сказав я. — На біса нам у того смердючого фараона! У мертвяка! Теж іще весело — у похорон гратися! Ха-ха!.. Давайте краще у прикордонника й шпигуна. Я згоден бути шпигуном!

— Старий! Домовилися — усе! — рішуче сказав Ява. — Давай щитаться, кому фараоном. Ну! Сітка-вітка, дуб-дубки, поставали козаки! Шабельками брязь — вийди князь! Тобто... фараон.

Я! Так і знав. Чуло моє серце.

■ Чи знаєш ти лічилку, яку використали хлопці? Які ще лічилки знаєш?

— Старий! По-чесному! — сказав Карафолька. Це ми од київських мисливців навчилися говорити один на одного «старий».

Я зітхнув. Я був страшенно невезучий. Хоч би в що ми грали, мені завжди випадало бути чи то розбійником, чи злодієм, чи шпигуном, чи фашистом. Одним словом, ворогом. Я вже не пам'ятаю навіть, коли я був нашим. А я так любив наших!.. І завжди був ворогом.

— Старий! Нічого, не хвилюйся! Тобі в коханні везтиме! Їй-богу! Є така прикмета! — заспокоювали мене хлопці. — Ондо Гребенючка на тебе задивляється.

— Подавіться своїм коханням! Плював я на кохання!.. — з ненавистю цідив я крізь зуби й плентався займати свої ворожі позиції.

І коли Карафолька тільки вимовив слово про ту єгипетську піраміду, я уже не сумнівався, що фараоном буду саме я. І не помилився...

— Ну, то що робити? — сумно спитав я.

— Отже, так, — швидко заговорив Карафолька. — Ти — славний, знаменитий, могутній єгипетський фараон. Який хочеш — вибирай: Хеопс... Тутанхамон... Гаменготеп...

— Гаменготеп, — байдуже сказав я.

— Прекрасно. О великий і мудрий фараоне Гаменготепе! — звів руки до сонця Карафолька. — Ти завоював багато земель, ти підкорив багато народів, ти вписав своє ім'я в історію віків стародавнього світу! Але невблаганна смерть підстерегла тебе, й ось ти вмираєш. Плачте, раби, великий Гаменготеп умирає!

Хлопці завили, як шакали.

— Ну, давай-давай — лягай і вмирай, — під акомпанемент цього виття сказав Карафолька.

Я ліг.

— Прощайся і... — махнув рукою Карафолька.

— Прощайте, — похмуро проказав я. — Не поминайте лихом. Пробачте, мо', що не так. Кланяйтесь мамі, татові, Галіні Сидорівні й усім нашим.

— Обійдеться! Помирай, помирай швидше! — нетерпляче перебив Карафолька.

Я заплющив очі і голосно зітхнув — випустив дух.

— О люди! О народи! Великий Гаменготеп сконав! О горе-горе! — так одчайдушно заверещав Карафолька, що мені самому стало страшно і жаль себе. — Але ім'я його буде славне у віках! І піраміда великого Гаменготепа збереже для поколінь пам'ять про нього. До роботи, жалюгідні раби!

■ Яких єгипетських фараонів ти знаєш з уроків історії?

І хлопці заметушилися, обкладаючи мене кавунами. Через кілька хвилин я відчув, що на груди мені навалюється важений тягар і мені нема вже чим дихати.

— Гей! — скрикнув я. — Давить! Гей! Так я й справді помру. Гей!

— Цить! — гаркнув Карафолька. — Не розмовляти. Мертвяк називається! Убивать треба таких мертвяків!

І поклав мені величезного кавуна прямо на пику. Я тільки кавкнув.

— Е не, хлопці, так він і справді гіг'не, — чую раптом голос Яви. — Так не можна.

І кавун з моєї пики відкотився.

— А що ж? Як же ж тоді? Не вийде ж піраміда, — почувлися голоси.

— Як не вийде! Вийде! — закричав Карафолька. — Я ж забув зовсім. Фараонів ховали сидючи, а то й стоячи. Вставай! Вставай, Гаменготепе! Тільки мовчи — ти ж мертвий!

Я встав, і робота знову закипіла.

Тепер було легше. Хоч і давило в боки, але дихати можна. Я стояв із заплющеними очима, а хлопці обкладали мене кавунами. Незабаром навколо мене вже була справжнісінька піраміда, з якої стирчала тільки моя голова, що, як казав потім Ява, теж була подібна до кавуна.

Карафолька був дуже задоволений і весело наспівував похоронний марш:

— Тай-та-та-ра-та-рай, та-та-та-ра-рай-там-та-рам!

І раптом пролунав пронизливий крик Антончика:

— Хлопці! Тікаймо! Дід!

І всі кинулися врозтіч. Це було так несподівано, що я навіть не одразу злякався. І лише коли від хлопців лишилася сама курява, я похолов.

Я стояв, обкладений кавунами, не в змозі ворухнути ні ногою, ні рукою і дивився, як до мене, розмахуючи кийком, біг дід Салимон.

— Хлопці! — безнадійно верескнув я. — Куди ви?! А я? Раби! Гади! Гаменготепа кинули! Антончику! Друже!

Але вони вже й почути не могли.

Ну все! Гибель! Зараз дід підбіжить, побачить, що ми наробили, побачить оту гору побитих кавунів, розмахнеться — і кийком мені по кумполу. І буде на одного розбитого кавуна більше. Буде мені гробниця... Піраміда...

Я вже бачив розлючене обличчя діда та чув, як він сопе. Ближче, ближче, ближче...

І тут, як з-під землі, з'явився Ява. Дід уже був зовсім близько, уже змахнув кийком. Ява підскочив до мене, схопив кавуна, що лежав біля самої моєї щоки, і пожбурих у діда. Дід випустив з рук кийка і ледь устиг піймати кавуна. Він

Євдоким Волошинов. «Кавун»

же був баштанник, той Салимон, і він не міг допустити, щоб кавун упав на землю і розбився. А Ява вже схопив другого кавуна і знову кинув. І знову дід піймав. Це було прямо як у цирку, як у кіно. Ява кидав, дід ловив і клав на землю. Ява кидав, дід ловив і клав на землю.

Я потроху звільнявся. Ось уже і я схопив кавуна й кинув. Тепер ми кидали з Явою удвох, а дід Салимон ловив. Ловив, хекаючи й примовляючи:

— Ох, шелегейдики!

— Ох, шмарогузи!

— Ох, катові гаспиди!

За кілька хвилин ми з Явою вже щодуху лопотіли п'ятами по баштану. Тепер доганяй, діду! Шукай вітра в полі.

Я біг поряд з Явою нога в ногу, наче ми були одним механізмом. І мені здавалося, що серця наші теж б'ються, наче одне серце.

Мені було дуже хороше!

Мабуть, таке відчують справжні друзі-солдати, коли плече в плече йдуть в атаку.

Отак біг би й біг на край світу. Нема нічого кращого в житті за дружбу!

...На другий день наша дружба з Явою була ще більше скріплена. Так би мовити, кров'ю. Бо дід Салимон поділився своїми враженнями про фараонську піраміду з нашими батьками. І батьки наші зробили нам чотириста двадцять восьме серйозне попередження по тому місцю, про яке при дівчатах не говорять. Роблячи попередження, батьки примовляли:

— А от Карафолька! Карафолька не такий! Карафольки там не було! Га? Не було ж?!

Ми зціплювали зуби й мовчали. Ми нікого не виказали. Нікого! Хай кажуть про Карафольку! Хай! А я все одно знав, хто такий Карафолька, хто такий Антончик, а хто такий — Ява!

То хіба міг я, скажіть, поїхати сам у табір до моря після цього?! Нізащо. Ніколи в світі!

Дружба! Велике це слово — дружба! Може, найбільше з усіх слів людських.

Заради дружби люди йдуть на тортури, сідають у тюрму, навіть життя віддають...

- Як думаєш, який вчинок баштаних бешкетників можна вважати ганебним? Чому?
- Поміркуй, що потрібно, щоб дружба між людьми була міцною і тривалою.
- Яка ситуація в цьому розділі здалася тобі комічною? Назви засоби, за допомогою яких її зображено.
- Кого з героїв Марка Твена нагадують Ява й Павлуша? Чи є між ними щось спільне?

<https://cutt.ly/t8Oltqs>

- Відскануй QR-коди і прочитай далі.
- Як ти оцінюєш бажання Яви утекти на безлюдний острів? Чи зможе він вирішити власні проблеми саме таким чином?
- Склади маршрут, яким просувалися герої твору. За бажанням, намалюй карту плавнів, де знаходився острів. Познач спеціальними символами важливі місця на ній.
- Уяви, що тобі запропонували піти в туристичний похід цікавими місцями твого краю на кілька днів. Які речі ти спакуєш у рюкзак? Прокоментуй, чому саме ці речі, які ти обрав / обрала, будуть важливими в поході.
- Назви сильні та слабкі, на твою думку, риси характеру Яви й Павлуші.
- Оберіть один із діалогів між Явою й Павлушею і творчо відтворіть його в особах, доповнивши новими репліками.

<https://cutt.ly/i8OlyNs>

- Які почуття переповнювали хлопців, коли вони приїхали в Київ і вийшли на Хрещатик? Знайди підтвердження в тексті.
- Знайди в словнику значення слова *ощадливість*. Корисна ця риса для людини чи шкідлива? Наведи доречні аргументи на підтвердження своєї думки.
- Як ти оцінюєш рішення хлопців більше не брехати? Спрогнозуй, чи вдасться їм дотриматися цієї обіцянки.
- Як думаєш, може людина жити чесно, не вдаючись до обману? Що для цього потрібно?

<https://cutt.ly/G8Oli1N>

- Чому Ява вирішив допомагати дорослим під час поєнв? Які риси вдачі він проявив у цій ситуації?
- Яким було рішення Яви пірнути у воду до хати баби Мокрини — обдуманим чи спонтанним? Чим він ризикував? Якими могли бути наслідки? До чого можуть призвести необдумані рішення?
- Прочитай виразно фрагмент тексту від слів *І пантом я зрозумів увесь жах свого становища* й до кінця

розділу. Намагайся передати відчуття персонажа, його емоційний стан.

- Як думаєш, приймаючи рішення, варто радитися з дорослими чи ні? Чому?

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Всеволод Нестайко (1930–2014)

Всеволод Нестайко писав тексти для дітей упродовж п'ятдесяти років. За цей час він створив 30 книг, які переклали багатьма мовами світу.

Особливо популярною стала трилогія «Тореадори з Васюківки». Спочатку було написано оповідання «Пригода в кукурудзі», у якому вперше з'явилися герої Ява і Павлуша. А трохи згодом Всеволод Нестайко написав цілу повість «Незвичайні пригоди Робінзона Кукурудзо». Успіх книжки був просто фантастичним, і автор вирішив написати продовження.

Трилогію «Тореадори з Васюківки» визнано одним із найвидатніших творів сучасної дитячої літератури.

- Прочитай інтерв'ю з письменником.

Що ви пригадуєте зі свого дитинства?

У дитинстві я був худенький, маленький і руденький — чи не найменший у першому класі. У школі мене часто називали «Море горить», «Пожежна команда» (це я та мої друзі), «Рудий африканський їжачок». І тому я страшенно хотів якнайшвидше вирости. За порадою однокласника Васі, такого ж, як і я, шпінгалета, я прив'язував до однієї ноги важку праску, а до другої цеглину, хапався за верхню планку одвірка й висів, поки вистачало сил, намагаючись витягти своє тіло. А ще той Вася мені сказав, що від дощу все росте. І я довго простоював під дощем, підставляючи струменям свою руду голову.

Якось і незчувся, як виріс під два метри.

Про що ви мріяли в дитинстві?

У дитинстві я мріяв стати капітаном далекого плавання. Начитався книжок Миколи Трублаїні, Джека Лондона, Жуля Верна про море й моряків і думав, коли виросту, стоятиму на капітанському містку, підставляючи свою руду голову під солоний морський бриз. Та виявилось, що я дальтонік, не розрізняю червоного й зеленого кольорів. А існує світлова морська сигналізація, і якщо капітан у тумані чи вночі сплутає червоний та зелений сигнали, може бути катастрофа.

Як ви стали письменником?

Коли я став по-справжньому дорослим, мені страшенно захотілося повернутись у дитинство — догратися, досміятися, добешкетувати. Вихід був один — стати дитячим письменником. Так я і зробив. І пам'ятаючи своє невеселе дитинство, я намагався писати якомога веселіше.

Від кого ви успадкували веселу вдачу?

Від свого дідуся по маминій лінії Івана Семеновича. Ото вже був майстер розповідати так, що аж за животи трималися.

- Яким ти уявив / уявила Всеволода Нестайка?
- Склади одне-два запитання, на які ти хотів би / хотіла б отримати відповідь від автора.

1. У власному селі хлопці хотіли збудувати:
 - ➔ метро;
 - ➔ міст;
 - ➔ клуб;
 - ➔ басейн.
2. Ім'я свого друга Павлуша порівнював:
 - ➔ з країною;
 - ➔ з маркою авто;
 - ➔ з островом;
 - ➔ з містом.
3. Манюня — це:
 - ➔ корова;
 - ➔ свиня;
 - ➔ цап;
 - ➔ собака.
4. Кому з хлопців випала роль бути фараоном?
 - ➔ Яві;
 - ➔ Степану;
 - ➔ Васькові;
 - ➔ Павлуші.
5. Він був баштанник і не міг допустити, щоб кавун упав на землю й розбився:
 - ➔ дід Варава;
 - ➔ батько Яви;
 - ➔ дід Салимон;
 - ➔ батько Павлуші.

6. **Упізнай героя.** Пригадай епізод, звідки взято фрагмент.

Обличчя в нього сіре й плямисте, як торішне листя. Губи тонкі й так стулені, мов у роті вода. Очі без вій, круглі й нерухомі, як у півня. Через оті очі здавалося, ніби дід навіки чимось здивований.

Він раз у раз міняв тактику: то підходив до корови потихеньку і несподівано бив килимком, то підскакував з розгону, то набігав збоку.

Він чогось не любив, як ми крали кавуни з баштана. Він любив, щоб ми просили. А ми не любили просити... Воно не так смачно.

Дружба! Велике це слово — дружба! Може, найбільше з усіх слів людських. Заради дружби люди йдуть на тортури, сідають у тюрму, навіть життя віддають...

Він щодня чистив зуби, робив зарядку й узагалі був свиня. Словом, він був те, що називається зразковий учень: учився на самі п'ятірки, поведився в школі бездоганно, не бешкетував, не бив вікон, не вмочав косу дівчинки, що сидить попереду, у чорнило, не підпалював на уроці «жабку» з кінострічки. І цим дуже всіх нас підводив.

7. Що утверджує повість, а що засуджує? Запиши стисло основну думку повісті.
8. **Літературознавча експертиза.** Визнач, за якими ознаками твір *«Тореадори з Васюківки»* належить до жанру пригодницької повісті. Запиши висновок трьома реченнями в зошит.
9. **Гра «Таємнича скринька».** Вибери одне із зображень, пригадай епізод, пов'язаний із цим предметом, і перекажи його.

10. Поміркуй, яким буде майбутнє Яви й Павлуші. Склади невелику розповідь про це, зважаючи на вдачу хлопців.
11. Уяви, що Ява або Павлуша — блогери. Чи відрізнялися б тоді їхні розповіді? Якщо так, то як саме? Добери малюнки й склади розповідь для соцмереж про одну їхню пригоду.

12. «Шість капелюхів мислення».

Пригадайте усю важливу інформацію про повість «Тореадори з Васюківки» як художній твір. Презентуйте інформацію у вигляді мапи знань.

Назвіть позитивні вчинки Яви й Павлуші. Складіть сенкани до їхньої характеристики, послуговуючись лише гарними вчинками героїв.

Пригадайте вчинки головних персонажів, які викликають осуд. За допомогою техніки «Грунування» запишіть ті риси вдачі, яких варто позбутися хлопчикам.

Згадайте епізоди повісті, які викликали сильні емоції. Прокоментуйте свої враження. Напишіть есе «Чи легко бути героєм?».

Уявіть ситуацію, що Ява й Павлуша стали дорослими. Поміркуйте, яку професію обрав би кожен із них, як склалося б їхнє майбутнє. Підготуйте про це комікси чи колаж малюнків.

Зважаючи на благородні наміри нерозлучних друзів Яви й Павлуші, поміркуйте, чому хлопці часто потрапляли в халепу. Порадьте їм, що треба робити, щоб усе задумане збувалося. Напишіть поради на зелених стікерах і прикріпіть до «Дерева рішень».

Тубільний — місцевого походження.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Сюжет художнього твору — це послідовність подій, про які йдеться у творі і які розкривають характери героїв.

Сюжет розкриває сутність кожної події, що допомагає побачити й зрозуміти **конфлікт**, тобто основну проблему твору.

✓ ЛАЙФГАК

Як розгортається сюжет твору?

Сюжет художнього твору складається з таких елементів:

ЕКСПОЗИЦІЯ **ЗАВ'ЯЗКА** **РОЗВИТОК ДІЇ** **КУЛЬМІНАЦІЯ** **РОЗВ'ЯЗКА**

ЕКСПОЗИЦІЯ — це найчастіше початок твору, де читач довідується про час, місце подій, знайомиться з персонажами ще до початку конфлікту. Буває так, що експозиції у творі немає.

ЗАВ'ЯЗКА — це епізод, з якого розпочинається основний конфлікт або подія.

РОЗВИТОК ДІЇ — це розгортання подій, найбільша частина сюжету. Конфлікт під час перебігу цих подій загострюється, чітко вимальовуються риси характеру героїв.

КУЛЬМІНАЦІЯ — найнапруженіший момент у творі. Це вирішальна подія, яка веде до розв'язки конфлікту.

РОЗВ'ЯЗКА — це логічне завершення подій, коли напруження спадає й конфлікт розв'язується.

■ Прочитай уривок повісті *Ярослава Стельмаха «Митькозавр із Юрківки, або Химера лісового озера»*. Спрогнозуй, про які події в ній розповідатиметься. Як ти розумієш значення слова *химера*?

..... МИТЬКОЗАВР ІЗ ЮРКІВКИ,
 АБО ХИМЕРА ЛІСОВОГО ОЗЕРА

*Повість
 (Скорочено)*

Розділ І

Зоологія і комахи. «Відпустіть нас до бабусі!»

Коли ми склали іспит, і п'ятий рік навчання нарешті скінчився, на збори, приурочені цій знаменній події, прийшла й учителька ботаніки та зоології Ірина Семенівна.

— Любі дітки! — вона завжди казала «дітки» чи «діточки». — Ви вже учні шостого класу, з чим я вас вітаю і повністю приєднуюсь до тих добрих побажань, які ви щойно почули від присутніх тут педагогів. Хочу вам ще раз нагадати — учитися в шостому класі де в чому легше, а де в чому й трудніше, ніж у п'ятому. Ми з вами, зокрема, будемо вивчати ботаніку, а згодом і зоологію, перейдемо до глибшого розуміння світу, що оточує вас.

Той, хто не знав нашої ботанічки, міг би подумати, що цілісінькими днями ми тільки й сушили голову над тим, як би під її керівництвом ще глибше зрозуміти навколишній світ. Насправді ж ми мало любили ботаніку, та й не можу сказати, щоб і зоологія вигравала в нашій хлоп'ячій уяві привабливими веселковими барвами.

— Так от, любі діточки, — правила далі ботанічка, — для того, щоб збудити вашу цікавість, щоб продовжити добру традицію наших старших класів, вам треба за літо зібрати колекцію комах.

— Ого, — перебив її Шумило, — та якщо всі школи візьмуться до цього діла, наступного літа вже не буде чого ловити.

— Побоювання твої безпідставні. Багатьох шкідників сільського господарства і зелених насаджень треба винищувати. Восени всі принесете свої роботи до школи. Я їх заберу до зоологічного кабінету. Кращі підуть на шкільну виставку.

Тепер і я згадав стоси невеликих коробок зі скляним верхом, що припадали порохом у кабінеті зоології.

— А можна вдвох збирати одну колекцію? — схопився з місця Митько.

— Можна, тільки щоб і видно було, що її робили двоє. Така колекція має бути більшою і кращою... Тільки не так, як у минулому році.

Цим вона натякала на гербарій рідного краю, який треба було зібрати минулого літа. Тоді ми й не думали збирати його, а потім Мишко таки знайшов якийсь гербарій, ми його підписали і здали, навіть не поцікавившись, що воно таке. А потім до школи прибіг старший Митьків брат, з голосним скандалом забрав той альбом і нам'яв Митькові вуха. Виявилося, що то гербарій зовсім не рідного краю, точніше, рідного, але нетутешнього, бо містив зразки Далекого Сходу, і належав навіть не Митьковому братові, а котромусь із його приятелів.

А по-третє, з'ясувалося: приятель теж узяв його на два дні в себе на роботу.

— Чому тобі та колекція муляє? — запитав я Митька, коли йшли додому. — І звідки така зацікавленість?

— А тому, що тепер точно відпустять до моєї бабусі!

Тут варто зазначити, що ми з Митьком давно мріяли поїхати до Юрківки, села, де жила Митькова бабуся.

— Уявляєш собі, — казав Митько. — Ліс. А в лісі озеро. А на березі курінь. А в курені — ми. А поруч багаття. І казанок із юшкою. І роби собі, що хочеш. Хоч на голові стій. А кругом ні душі...

Отож ми й докучали моїм батькам (Митькові були не проти), канючили мало не щодня:

— Відпустіть, ну відпустіть нас до бабусі!

Але батьки дуже сумнівалися, чи піде це на користь у першу чергу самій бабусі, а потім уже нам.

— Уявляю собі, що вони там вироблятимуть, — хитала головою мама.

— Двоє лобуряк на голову старенькій жінці, — і собі докидав тато.

І тільки моя бабуся підтримувала нас.

— Не такий уже й старенькій, — казала вона. — Ми з нею однопіткі.

— Хоч і не старенька, — мовив тато, — а коли б вам, мамо, вони обоє сіли на шию на три тижні, то хто знає, якої б ви заспівали.

— О, я була б тільки щасливою, — не здавалася бабуса. — Село, річка, ліс, два юних джентльмени. Певно, я знову відчула б себе молодою.

— Боюсь, що ненадовго, — обізвалася мама. — Господи, як ви мені вже набридли з цим селом!

— Невже ви хочете, Оксано Павлівно, — втрутився на решті в розмову й Митько, — щоб ваш син, а заодно і його найкращий приятель ціле літо нудились у місті, де все кругом — і пилуга, і розжарені спекотні вулиці — навіває сумні думки і сприяє передчасному старінню наших організмів? — (Цю промову він підготував заздалегідь). — А хіба існує кращий відпочинок, ніж там, у селі, злитися з природою після важкої праці й успішного закінчення п'ятого класу?

— Не дуже-то ви й перепрацювались, — кволо усміхнулася мама.

— А того, хто не принесе першого вересня колекцію до школи, не переведуть у шостий клас.

— Так уже й не переведуть? — не повірила мама, але видно було, що Митькові слова таки надщербили її несхитність і стрілка маминої впевненості гойднулась у наш бік.

— А може, і просто двійку поставлять, — не здавався Митько. — А кого порадує двійка у перший же день навчання? Це на весь навчальний рік може настрої зіпсувати.

— Еге ж, — знов усміхнулася мама, — вам зіпсуєш... Ну, то як? — звернулася до тата.

Я відчув, що дмухнуло сприятливим вітром.

— Та хай уже їдуть, — одмахнувся він. — А то ж спокою не даватимуть ціле літо. Тільки щоб бабусю слухали.

— Ура! — закричали ми й вибігли з кухні, але в передпокої на мить затримались.

— Чула? Чула? — сміявся тато. — «Передчасному старінню наших організмів», га?

— І настрої у них на цілий рік зіпсується!

— Ех ти, — закинув я Митькові, — то це ж вони з нас глузують!

— Ага, — почухав він потилицю, — переборщили трохи. Ну та нічого. Головне — мети досягнуто...

— Не виходьте на зупинках із вагона, — кричала услід поїздові мама.

— Зразу ж дайте телеграму, — не відставала від неї бабуся.

— І не здумайте їсти ковбасу. Влітку вона може зіпсуватись, — і собі гукала Митькова мама.

Ми чесно дотримувались усіх обмежень, які наклали на нас батьки: не висовувались із вікна — бо може продути; не стояли в тамбурі — можна випасти; не виходили на зупинках — можна відстати; не виймали гроші з кишень — можуть украсти; не їли ковбаси чи, не дай Боже, консервів — можна отруїтись. Якщо оголосити весь список заборон до кінця, то виникне запитання, що ж зрештою таки можна робити...

Спати ми повкладалися на горішніх полицях.

— Лягай грошима до стіни, — шепнув мені Митько.

За інших обставин остання Митькова фраза прозвучала б навіть незрозуміло. Але тільки не зараз. Гроші в нас обох були в правих кишенях штанів.

Мені довелося лягти долілиць.

Дорога, мандрівка, навіть зовсім недалеко, викликає в нас відчуття якихось близьких, несподіваних і навіть таємничих подій.

А тут ми самі їхали аж куди — цілу ніч поїздом, потім ще треба години півтори автобусом. Це вам не туристський похід на один день, коли разом із класом ідуть майже всі викладачі школи...

Коли я прокинувся, уже розвидніло. Митько тихенько сопів із правицею в кишені, на столі видзвонювали склянки з чаєм, точніше з-під чаю.

— До речі, — зазирнув до купе провідник, — мені здається, зараз ваша станція, молоді люди.

Я штовхнув Митька і простяг руку по рюкзак.

- Хто є героями повісті *«Митькозаєр із Юрківки...»* Ярослава Стельмаха?
- Яке завдання хлопці отримали на літо? Як думаєш, варто ще й на канікулах виконувати додаткові завдання? Прокоментуй свою позицію.
- Як хлопцям вдалося умовити батьків відпустити їх у село?

Розділ II

Знайомство з майбутнім майстром спорту, а також з бабусею, ентузіастом музичної освіти і дідом Трохимом

— А повітря? Відчуваєш? — мабуть, удесяте питав Митько, повернувши до мене сяюче обличчя.

— Відчуваю, — закашлявся я, бо автобус, що проїхав повз нас, порснув мені в обличчя хмарою пилюги з-під коліс і кіптюги з вихлопної труби.

— Отож бо, у місті, кхе-кхе, зовсім, кхе-кхе, тьху ти, не таке, — вже не так бадьоро продовжував Митько. — От якби ще автобуси не ходили...

— Тоді, пройшовши сорок кілометрів пішки, ти й уваги не звертав би на повітря. Далеко ще?

— А онде бабусина хата, — сказав Митько, набираючи гордої пози: адже тут він почувався до певної міри господарем.

— Хо-го! — пролунав за нашими спинами насмішкуватий голос. — Про яку втому може йти мова! Хіба такі хвацькі й відчайдушні мандрівники стомлюються? Хіба мають вони на це право?

Ми притьмом обернулися. Перед нами шкірив зуби хлопечко років чотирнадцяти, притримуючи лівою рукою пошарпаний велосипед.

— А яке чудове спорядження! — не вгавав він. — Які сачки! Стережіться, бідні метелики! А рюкзаки? Там, мабуть, харчів не на один місяць. Юні лівінгстони, безперечно, збилися з путі, адже Африка у зовсім протилежному напрямку. Яке щастя для бегемотів і нільських крокодилів! Ви їх усіх переловили б.

— Ну, чого тобі? — насупився Митько.

— Мені нічого. Я думав, це вам буде приємно познайомитись із майстром велосипедного спорту міжнародного класу Василем Трошем. Звичайно, в майбутньому.

— Ну от, коли станеш майстром, ми з тобою і побалакаємо, — пообіцяв я йому. Мені кпини цього типа аж ніяк не сподобалися.

Він скочив на свій велосипед і за мить здимів, мов і не було.

— Неприємний суб'єкт, — поділився враженням про наше нове знайомство Митько.

Я заперечувати не став.

До бабусиної хати залишилось уже зовсім недалеко, коли попереду почулося якесь виття, та одразу ж і замовкло, загнулось на найвищій ноті.

— Це що? — запитав я.

— Не знаю, — стенив плечима Митько. — Може, корова якась чи бугай.

— Ніколи не думав, що корова може отак вити.

— О, ти не знаєш тутешніх корів, — пояснив Митько не зовсім упевнено. — Від них усього можна чекати...

Дізнатися про коров'ячі здібності я не встиг, бо той самий звук знову почувся й урвався.

— Стривай, стривай, — наморщив лоба Митько. — Ось бабусина хата, а оце... Та ні... але ж, мабуть, таки так. Ну й дивак... Хоча...

Звісно, ця словесна плутанина нічого мені не пояснила, і я вже смикнув друга за рукав курточки, коли почув: «Митю, Митюню», — і побачив, як старенька, огрядненька жінка із цебром у руці кинулась од клуні нам назустріч.

— Бабуню!

— Онучку!

Одведемо на мить наші очі від цієї зворушливої сцени і скористаємося з нагоди, щоб роззирнутися довкола. Ні, не вдалося, бо увагу мою негайно привернуло вікно через дорогу, звідки знов ревноуло. «Може, справді корова забралася в хату та й не знає, сердешна, як вилізти», — подумав я.

— Гнате, Гнате, перестань, їй-же бо! — загукала Митькова бабуся. — Перестань, дай хоч із онучком хвильку погомоніти.

Мурал у Мельбурні, Австралія.
Зображення — Art4UkraineAus

■ Розглянь зображення. Дізнайся у словнику, що означає слово *мурал*. Прочитай в інтернеті інформацію про створення муралів у м. Мельбурні за покликанням <https://cutt.ly/w8HDNI0>.

— А-а, приїхав, — долинуло у відповідь. Нараз фіранка гойднулась, метнулась убік, і ось уже у вікні з'явився розчервонілий вусатий здоровань із тромбоном у правиці. — Здоров, Дмитре!

Он воно що!

— То це ви! — зареготав Митько. — Здрастуйте, дядьку Гнате. Я так і не додумав, хто це. Точніше, спершу думав — ви, а потім ні, думаю, не ви. Потім знов думаю — ви, а потім...

— Я, я, а хто ж, — доброзичливо розсміявся вусань і розвів руками, мовби і собі дивуючись, що це він узявся до такого заняття.

— А ви ж позаминулого року на мандоліні грали. Так тихо було... І приємно.

— А, мандоліна, — одмахнувся той. — Тромбон — оце, я тобі скажу, да!

— А я тобі скажу, Гнате, — вставила й собі бабуся, — досить уже на сьогодні.

— Та я ж і закінчую. Усе. Заради такого випадку... А це хто з тобою? — накинув цікавим оком на мене.

— Ой, і справді! — сплеснула руками бабуся.

— Я, — озвався я.

Отак і відбулося наше знайомство.

— Доброго здоров'ячка, — крикнув хтось із вулиці.

— Ну, починається, — прошепотів Митько. — Зараз пів села сюди збіжиться. Ходімо десь сховаємось, — і дременув не дуже ввічливо за хату. Я подався був за ним, але тут мене перепинив той же голос:

— Куди ж це ти, Митю, чи не впізнаєш мене?

Я озирнувся. У хвіртку заходив дідок у темних смугастих штанах, вправлених у запилені чоботи, в синьому бувалому в бувальцях піджаку й кашкеті.

— А, драстуй, Гнатовичу, — одповіла Митькова бабуся, визирнувши з погребя.

— Здрастуйте, — зніяковіло привітався я.

— Ну й змінився ж ти, — хитнув головою дідок, зупиняючись серед двору.

— Га? — долинуло з погребя.

— Змінився, кажу, Демидівно, онучок твій, — повторив дідок, придивляючись до мене. — Підріс.

— Аякже, підріс, — радо погодилась бабуся, брязкаючи внизу посудом. — Ти ж його коли бачив, два роки тому?

— Еге ж, два роки. Ніби погладшав трохи.

— Та де там погладшав! Худючий, як і був.

— Е, ні, який же він худючий. Опецькуватий... А то ж ніби й волосся було русяве, а це потемніло.

— Та де ж потемніло? — од того дива бабуся аж вилізла з погребка і кинула погляд на мене.

— Тьху, Трохиме, та чи ти не бачиш! Це ж не Митько!

— Отож-бо й видно, що не Митько, — охоче погодився той. — А хто ж? — поспитав жваво.

— Приятель його, Сергій. Разом приїхали.

— А-а, — спокійно, аж ніяк не дивуючись, мовив дідок. — Я й дивлюсь — ніби не Митько. А воно й виходить, що Сергій. Да-а, — продовжував, уможовчуючись на приступці ганку. — Зараз, улітку, усі своїх дітей кудись одсилають. То в табори, то ще десь, а як нема куди, то до бабусь. Оце й до Дмитрівни теж онук приїхав, старшенький, правда, за ваших, — Василь. Дак той на велосипеді ганяє. Із собою ж і привіз — розібраний. Бабуся до нього кинулась, мовляв: «Онучку мій рідний, як же давно не бачились». А він їй: «Обережно, — каже, — бабо, не чіпайте мого чемодана, бо в мене тут велосипед». Не встигла вона й слова сказати, як він уже той велосипед витягнув, склав у момент і ходу з дворища. Дмитрівна в гвалт: «Куди ж ти?!». А він тільки рукою махнув: мовляв, одчепись. А години за дві приїхав і каже: «Це в мене тренування такі, точно за графіком». Значить, — пояснив уже від себе дід, — як пробило, скажімо, першу годину чи яку там, то ти хоч спиш, хоч їси, а скачи на велосипеда й паняй, куди очі бачать. Отаке! Ну а ви, — спитав, — теж на велосипедах ганять будете?

— Ні, — промимрив я. — Нам треба колекцію збирати.

— Митю, — загукала бабуся. — Ідіть їсти! Ви з дороги, певно, зголодніли? — усміхнулась до мене.

— Ще й як, — кинувся до вмивальника Митько.

— Ну, як там у вас, усе гаразд удома? — цікавилась бабуся.

— Угу, усе, — ствердно кивав головою Митько, запихаючись голубцем.

— А як доїхали?

— Добре, — одказував Митько, простягаючи руку до глечика з молоком.

— То чому ж тато не повідомив? — допитувалась бабуся. — Я когось зустріти послала б. От хоча б Гната або діда Трохима.

— Не знаю, — відповідав Митько, наливаючи собі киселю. — Ми й самі дивувалися.

— Телеграми не дали, — не вгамовувалася старенька.

— Телеграми! — скрикнув Митько.

— Ну так, що ж тут дивного?

— Телеграми! — мов йому замакітрилось, ще раз скрикнув Митько.

— Авжеж, телеграми. Та ти не переживай так. От сердешна дитина!

Я почав уже здогадуватись, до чого воно йдеться, і з підозрою поглянув на друга.

— Ох, я ж розтелепа! — скочив він на ноги, засовуючи руку в бокову кишеню курточки. — Ай-я-яй! — Ось же вона, тато написав! Я ж і подався був на пошту, а дорогою забіг по батарежки, а потім згадав про плівку, а потім...

— Забув про телеграму? — закінчила бабуся. — Еге ж?

— Еге ж.

— Ех ти, — провела рукою по Митьковій голові. — Наїлися?

— Наїлися, спасибі, — дружно закивати ми.

— А тепер куди?

— Та ще не знаємо. Може, погуляємо трохи чи на річку...

— Ну ідіть, ідіть. Та на обід не запізниться.

- Чому бабуся Митька не одержала телеграми про приїзд онука?
- Яке враження справила на хлопців перша зустріч з Василем Трошем?
- Події твору відбуваються в місті чи в селі? У які ігри грають діти в сучасному селі та місті?

Розділ III

Озеро. Змії люблять сіно

...І ось уже ми йдемо, навантажені рюкзаками з їжею й усякою всячиною, туди, де за річкою шумить верховіття, де голубінь неба заглядає в синь лісового озера, де птахи радіють погожій днині, куди вабить нас вільне життя.

— А головне, — казав дорогою Митько, — ти завважив, яка бабуса? Ні слова не сказала. Інша вже почала б: «Ой, та куди ж ви йдете? Та що вам там потрібно? Не купайтесь, бо втонете! Та не ходіть у ліс, бо заблукаєте!» А моя — ні слова.

— Так, — погодивсь я, — бабуня — що треба.

— А що нам у селі робити? Хлопців тут малувато, та й ті всі заклопотані — то город сапають, то по господарству... А я, було, позаторік і собі спробував сапати, і що ж ти думаєш? Виполов якусь розсаду, а бур'яни полишив. Тут такі бур'яни ростуть, зовсім на бур'яни і не схожі. Подивився — ніби якась городина, а воно ні, виявляється. Так мене після того й близько до городу не підпускали. Хотів дров нарубати — поліняка відскочила й по лобі мене як трахне! Тиждень із ґулею ходив, а сокиру від мене ховати стали. Хотів навіть корову допомгти доїти, так мало того, що вона хвицалась, як скажена, так іще й мою панамку зжувала.

— То ж позаторік! Ти ще малий був.

Проминувши поле, ми наблизились до річки.

— Зараз беремо праворуч, — хвилин за двадцять мовив Митько, — і стежечкою до самісінького озера.

Тільки-но ми звернули, як навстріч, просто на нас, із-за дерев вихопивсь велосипед, і хлопець, що сидів на ньому, гукнув знайомим насмішкуватим голосом:

— Гей, мухолови, з дороги!

Ще навіть не зметикувавши, що воно й до чого, ми швидко відскочили вбік і лиш устигли побачити, як промайнула мимо спортивна Василева майка.

— А щоб тобі колесо відпало! — кинув я услід. — Ну чого він причепився до нас, Митю?

— А, — махнув він рукою. — Мало дурнів? Не зважай!..

Неподалік, на пагорбі, видніла якась безформна купа. Ми кинулись уперед.

— Та це ж курінь був! — перший здогадався Митько.

— А сіна скільки! — радів я. — Та ж цей курінь відремонтувати — раз плюнути. І місцинка яка зручна. Цікаво, хто тут жив?

— Не підходь! — гукнув Митько і заходився бігати навколо купи паліччя й сіна, штрикаючи в неї з усіх боків держакком сачка.

— Та що з тобою, Митю? — здивувався я.

— Нема! — задоволено мовив приятель. — Тепер можна й ремонтувати.

— Чого нема?

— Змій! Вони, знаєш, як сіно люблять! Забереться й чекає, поки ти на неї сядеш. І все! Узагалі, тут треба бути обережним, — говорив Митько, випорожнюючи рюкзак. — Ліс усе-таки, хоч яка, а все ж глухомань. Як щось укусить чи що скоїться — до села бігти далеченько...

- Як характеризує Митька його поведінка біля куреня?
- Що б ти порадив / порадила одноліткам, які вирушають до лісу?

Розділ IV

Таємничий і бр-р-р-р, — який страшний.

Хороший хлопець. Нервові можуть далі не читати

Ми приходили до озера щодня. Набирали харчів, дорогою ганялись із сачками за всякими мушками та один за одним. Біля озера вилежувалися на сонці і купались у теплій воді.

Але одного ранку відбулася подія, яка трохи змінила і наше життя, і наші подальші плани. Коли ми, як завжди, з галасом вискочили з-за дерев на берег, то побачили: у нашому озері купається якийсь хлопець. Нам це одразу не сподобалось, бо в ньому ми впізнали свого знайомого, майбутнього майстра спорту.

— Принесло ж сюди цього велосипедиста, — буркнув Митько.

Але той, уздрівши нас, хутко виліз на берег і весело загукав:

— Привіт дослідникам! І вам покупатися скортіло? Ех, водичка, що треба! Це вам не річка!

— Добридень, — озвались ми трохи спантеличено, бо наші з ним останні зустрічі не дуже схиляли до дружньої розмови.

— Та чого ви такі набурмосені обоє? Ще й досі сердитесь? А ви, я бачу, серйозно захопилися відловом комах. Ну що ж, заради миру — ось вам од мене подарунок, — він підняв з піску свої штани і, сягнувши в кишеню, витяг жовтий прозорий камінець. — Дивіться!

Ми з Митьком захоплено схилилися над Василеною долонею.

— Ух ти, це що?

— Не пізнаєте? Бурштин. Он бачите, ще й муха в ньому якась.

Справді, у жовтогарячому злитку застигла навіки маленька комаха.

— Ви знаєте, що таке бурштин? — вів далі Василь. — Це смола дерев, що пролежала в землі мільйони років і закам'яніла. От у Прибалтиці її повно, а в нас рідко трапляється. Так що ця знахідка — велика цінність.

— Ти що, її тут знайшов? — не повірив я.

— А де ж, по-твоєму? От у цьому озері. Хотів було у краєзнавчий музей здати, та передумав. Хай уже вам буде. Ви ж комах колекціонуєте.

— У цьому озері? — і собі здивувався Митько. — Отут?

— Ви вмієте зберігати таємниці? — він суворо звів брови.

— Могила, — мерщій відгукнувся Митько.

— Щоб я маму й тата не бачив, — пробелькотів і я десь почуту клятву.

— Ну так от, хлопці. Озеро це незвичайне.

— Незвичайне? — пошепки повторили ми.

— Еге ж. Поганий поголос ходить про нього. Ви помітили, що сюди із села ніхто не потикається?

— Бояться?!

— Еге ж. Звичайно, якщо кого питаєш, так тобі й скажуть: мовляв, далеко, краще в річці купатись. А насправді, всі аж тремтять, коли доводиться отут у воду лізти.

— Але чому ж, чому?

— А тому, що в озері... — він стишив голос, — хтось живе.

Ми здригнулись.

— Авжеж, — вів Василь далі. — По ночах, правда, не часто, виє страшно і зітхає «о-о-о-ох», аж мороз по шкірі. Сам чув. А вдень не вилазить. А може, й вилазить, та ніхто не бачив. Он там берег травною поріс, а коло нас пісок. Минулого року пастухи тут корів напували. Аж чують — телятко так жалібно мукнуло. Вони туди, а за телятком тільки завирувало. А на піску сліди здоровенних лап, мов від крокодила.

— Та що ти!

— Точно! Але це ще не все. Ходімо зі мною.

Ми наблизились до кількох сосен, що в цьому місці росли біля самої води.

— Дивіться!

На стовбурах видніли глибокі подряпини, корені двох-трьох дерев були підриті, луска від кори вкривала землю. Заніміло спозирали ми цю картину.

— От і подумайте, хто б це міг бути. Ви знаєте що-небудь про Лох-Несс?

— Та щось таке чули...

— Це озеро в Шотландії. І живе там дивна й здорова тварина, от приблизно... Та не буду робити припущень. Це ще не доведено. Ну, а тепер пробачте, мені час. Бувайте! Ще побачимось. У мене тренування. За графіком.

— Що ти на це скажеш? — запитав Митько, коли Василь уже зник з-перед очей.

— Та хто його знає, може, це все неправда. Якось не віриться...

— Сергію, а якщо нам...

— Що нам?

— Таки оселитися коло озера й самим простежити... за отим от...

— Так тебе бабуса й відпустить! Чекай!

— А якщо відпустить?

— Звичайно, це було б зовсім непогано! І ночувати там?

— Там. Адже Василь сказав, що воно тільки вночі вилазить. І курінь у нас такий, самим собі заздрити можна. Хоч зимуй там. Узяти із собою ковдри. Зараз же тепло.

— Еге ж, тепло. Це в хаті тепло!

— Та не замерзнемо. Не бійся.

— Я й не боюсь. А от бабуся...

— Беру її на себе. Хіба може бабуся чогось не зробити заради свого онука?

- Яку таємницю розповів хлопцям Василь Труш?
- Як думаєш, чому хлопці так легко повірили йому? Що їх мало насторожити?

- Фільм *«Парк юрського періоду»* — пригодницько-фантастична стрічка від режисера *Стівена Спілберга*. Культове кіно розповідає про дивовижний острів, на якому вдалося відродити велетенських стародавніх рептилій.

За сюжетом, мільярдер і науковець Джон Хаммонд викупив острів біля узбережжя Коста-Ріки, де влаштував реліктовий парк та лабораторію, що займається генетичним відтворенням динозаврів. Плануючи відкрити на острові зоопарк з динозаврами, він запрошує туди кількох наукових експертів, що спеціалізуються на стародавніх рептиліях. Прибуття вчених збігається з першою надзвичайною пригодою: один з працівників порушує протокол безпеки — і страхітливі доісторичні ящери-хижаки опиняються на волі...

Постер —
«Universal Pictures»

- Переглянь один із фільмів серії *«Парк юрського періоду»* (за бажанням). Як думаєш, така історія можлива в реальному житті?

Розділ V

Я вкриваю себе ганьбою. Великий зоолог

І ми рушили до озера.

Попереду весело вистрибував Митько, за ним із рядом і ковдрами човгав я. Клунок зв'язали один і домовилися нести його по черзі.

— А якщо то й справді якийсь звір? — обернувся до мене Митько. — От було б здорово! І ми першими його побачимо.

— Ну, побачимо, а далі? — я був настроєний скептично.

— Сфотографуємо!

— А далі?

— У школу знімок привеземо. Ото переполох зчиниться! Усі повмирають од заздрощів.

— І ми тільки вдвох будемо на уроки ходити.

— Чому це?

— Усі ж повмирають.

— Ет, тобі аби смішки. Несерйозна ти людина. У ботанічки улюбленими учнями станемо, — мріяв він.

— І вона негайно пошле свого улюбленого учня на районну олімпіаду, де він урочисто завоює останнє місце й одразу знову стане звичайним Дмитром Омельчуком, посередністю навчання та праці.

— Посередністю! — зобидився Митько. — У тебе в самого трійка з фізкультури. За минулий рік.

— А в тебе з малювання!

— Бо це ти мені в останньому малюнку дерева синім олівцем розфарбував, та ще й домалював невідомо що.

— А ти мене за ногу смикав, коли я на оцінку підтягувався.

— Ти поглянув би на себе! Жодного разу підтягнутися не зміг.

— Бо із сил вибився. А в тебе пика такого ж кольору, як і дерева, стала, коли ти той малюнок побачив.

Але тут ми обоє стали так сміятися, згадуючи вирази обличчя одне одного, що назрілий був настрій для сварки миттю щез.

— Давай я понесу, — примирливо запропонував Митько й завдав клунок собі на плечі.

Ми вирішили по черзі вартувати, щоб чудовисько зненацька не напало на нас, чи хоча б не прогавити його, якщо воно вилізе з води.

— Я піду посплю, — мовив надвечір Митько, — а о другій годині ночі зміню тебе.

— Як же ти прокинешся о другій? У нас навіть годинника немає.

— Не прогавлю, не бійсь. А взагалі, як набридне, то розбуди мене. — І Митько зник у курені.

Довго сидів я біля багаття і дививсь, як темрява полонить ліс...

Запала тиша. Стало моторошно. «Ну чого ти!» — втішала думка серце, але воно не слухалось, билося дужче. Я підвівся і знічев'я почимчикував до води...

Мовчазний таємничий ліс оточував мене зусібіч. Величезні дерева казковими велетами заступали путь. Умить я проїнявся відчуттям власної мізерності, і несподівані думки зароїлись у голові: «Ну що я, — думалось мені, — у порівнянні з кількома деревами — ще менша комаха! А в порівнянні з цілим лісом? Якийсь мікроб. А в порівнянні з землею кулею?» І од цього мені стало гірко-гірко... І ще страшніше. Я мерщій почовгав назад, боячись зиркнути вбік, і дивився лише поперед себе, на прокладений моїм ліхтариком серед ночі промінь світла. А якщо тут і справді живе якийсь звір і зараз він чатує десь поруч? Згадалась домівка, татусь, мама...

Я позіхнув.

Рідна мати моя, —

вичавив із себе якісь жалюгідні звуки,

Ти ночей не доспала...

«Ух, — опустився я на землю, спершися спиною на курінь. — І я недосипаю, — позіхнув знову. — Вартую... А що? Невідомо. А можна було б і доспати. От зараз заплющу на хвилинку очі. Отак. Як приємно... Ще трошки...» — голова моя схиляється на груди.

Скільки так я просидів, не знаю, коли це:

— Ага! — чую сердитий голос. — Спиш, значить!

Спросоння схоплююся на ноги й просто перед собою бачу розлючене Митькове обличчя.

— Ну, пробач, Митю, — почервонів я. — Лиш на хвилинку присів. Маму згадав.

— Та згадуй собі кого хочеш! А на посту спати не смій! Хіба тобі можна доручити серйозну справу?.. Іди спи, мамій. Я постою. Нічого не бачив?

— Ні...

— Звичайно, за сном і дивитись нема коли.

Приголомшений, картаючи себе за негідний учинок, я припинив у курені. Сонливість геть полишила мене...

Докори совісті люто вгризались у мою душу, шматували її на дрібні клаптики. Зрештою я не витримав.

— Митю, — гукнув несміливо. Відповіді не почув.

«Мовчить, — подумав я. — Ображається. Так мені й треба».

Полежав іще хвилин п'ять, тоді вибрався назовні.

Уже займалося на світ. Ледь куріло багаття, легкий вітерець колошкав сивий попіл. Згорнувшись калачиком, спиною до куреня, Митько солодко спав.

Я витягнув ковдру, обережно вкрив товариша й поліз усе-редину.

Уранці, прокинувшись, ми побігли до озера вмитись. І тут Митько став мов укопаний, а я з розгону нашттовхнувся на нього.

— Дивись, — тихо сказав він мені.

На вогкому піску коло самої води хижо вимальовувались відбитки здоровенних і страшних лап.

— Як у крокодила, — визначив я, нервово озираючись на озеро.

— Значить, не збрехав, — хрипко додав Митько.

Це дало поштовх до роботи Митьковому мозкові.

— Сергію, — почув я ввечері того ж таки дня. Ночували ми вже в селі.

— Чого тобі?

— Треба нам книжки взяти в бібліотеці.

— Правильно, підемо завтра наберемо — фантастику яку-небудь...

— Та ні, Сергію, я не про те. Книжки із зоології.

— Зоології? Ти що, здурів? Мало тобі колекції, мало тобі ботаніки, мало тобі нашої вчительки? Забув, як ти сам з її уроків тікав?

— Так то ж ботаніка.

— А зоологія, по-твоєму, краща? Я одного разу поглянув у підручник — там якісь кишковопорожнинні, гадюки — бридота одна!

— От ти не розумієш...

— Порожнинні, — поправив я його. — Одна назва чого варта.

— От-от. Так, до твого відома, зоологія — наука про весь тваринний світ. Отже, у ній ми обов'язково знайдемо щось підходяще і для нас, цебто про те, що живе в цьому озері.

— Ти думаєш?

— Ще б пак!

— Гм, а й справді, — погодивсь я по хвилинному роздумі. — І голова ж у тебе, Митю.

— Ну що ти, — скромно озвався Митько.

- Назви риси характеру хлопців, які проявилися під час їхнього «нічного чергування» біля озера.
- Як думаєш, що допомагає хлопцям підтримувати дружні стосунки?

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Ти вже, мабуть, знаєш, що генетика — це наука про спадковість. Тобто вона вивчає, чому ти схожий/схожа на своїх рідних, і може спрогнозувати, які твої риси матимуть нащадки.

Виникла генетика, тому що люди хотіли вирощувати якісні врожаї та розводити домашніх тварин для конкретних потреб. Наприклад, генетикам вдалося вивести вид дерев, які можуть виростати до 27 метрів усього за шість років. Ці дерева вирощують як альтернативний вид палива.

Сьогодні вчені-генетики працюють над науковими відкриттями, завдяки яким можна значно збільшити тривалість життя людей. Генетика нерозривно пов'язана з медициною та ветеринарією, оскільки багато захворювань людини й тварин є спадковими. Для їхньої діагностики, лікування і профілактики потрібні генетичні дослідження.

До речі, завдяки таким дослідженням учені з'ясували, що найрідкіснішим на Землі кольором очей є зелений. Ген зелених очей є лише у 2% жителів нашої планети.

- Поміркуй, чому ти схожий/схожа на своїх батьків, але в той же час не є їхньою копією.
- Як думаєш, є науки нецікаві? Прокоментуй свою думку.

Розділ VI, який проливає світло на наших пращурів і ще на дещо. Ну й Митько!

— Скажіть, які молодці, — дивувалась бібліотекарка, коли ми втретє прийшли міняти книжки. — Цілими днями читають. А ви не перевтомитесь?

— Авжеж, молодці, — бурмотів, виходячи з бібліотеки, Митько. — Стільки читати — з глузду можна з'їхати.

— Слухай далі, — Митько перегорнув сторінку. — «Багато віків серед жителів східної частини Індонезії ходили легенди про страшних, ненажерливих драконів. Казали, що з пащ їхніх вилітає вогонь, а здобич вони вбивають одним поглядом злих очей.

Голландські вчені, які записали ці розповіді, звісно, не повірили в їхню правдивість. Однак ученим здалося, що опис жакхливих драконів нагадує давно вимерлих хижаків-динозаврів.

У 1912 році ці розповіді підтвердив один голландський льотчик. Він був першим європейцем, який на власні очі побачив драконів острова Комодо. Літак його здійснив вимушену посадку, і кілька місяців цей чоловік прожив буквально в оточенні гігантських химер. Однак його розповідям теж не повірили, бо льотчик повернувся звідти нібито із розладнанням нервової системи».

— Я думаю! — жахнувся я.

— «Після першої світової війни, — оком не зморгнув Митько, — учені вирішили-таки до кінця розібратись у цій загадковій проблемі «динозаврів». І, нарешті, у двадцятих роках двадцятого століття на острові Комодо Зондського архіпелагу було спіймано цього дракона. Ним виявилася гігантська ящірка, або ж варан. Не злякатися чотириметрового гіганта важко. Колір шкіри буро-чорний. З грізної ікластої пащі безперестанку вилітає яскраво-оранжевий роздвоєний язик, люто дивляться блискучі чорні очі.

Варан ступає сильними лапами, тіло його піднято над землею, волочиться лише хвіст. Сила в цьому хвості страшна. Дослідники бачили, як одним ударом варан збиває кабана, валить з ніг оленя...».

— От би й собі там побувати, — в захваті мовив я.

— «Гігантський варан, — не звернув на мене ніякісної уваги Митько, — був відомий ученим з палеонтологічних знахідок (палеонтологія — це наука, що вивчає викопні організми), е-е, знахідок в Австралії, у шарах мезозойської ери. Уважалося, що він повністю вимер теж більше ніж п'ятдесят мільйонів років тому».

— Ти можеш заперечити, — вів далі Митько, — он де той Зондський архіпелаг і Мозамбікська протока. Мовляв, там є умови, щоб зберегтися кому завгодно. А між тим ось, у басейнах рік Волги, Дону й Уралу живе невелике, завбільшки як щур, звірятко — хохуля. Так оця сама хохуля — давній за походженням вид третинного періоду, що зберігся до наших днів. До речі, сучасник мастодонта. І, нарешті, лох-неське чудовисько, про яке ми вже прекрасно знаємо, у Шотландії. А це набагато північніше від України.

От які факти знайшов я за ці дні. А скільки, певно, ми ще знайдемо!

— Так ти хочеш сказати... — скочив я на ноги.

— Так, Сергійку. Саме це я і хочу сказати. У нашому озері живе давній звір, якого, може, вважають за давно вимерлого. Адже й озеро наше давнє, про що свідчить отой шматочок бурштину. Поглянь лише на карту палеозойської ери. Дивись, тут і звірозубий плазун, і хижий диноцефал. Та що там казати! А от карта мезозою. Дивись: у наших краях якраз море межує із сушею. А може, на місці нашого озера саме було доісторичне прісноводне болото? Тож тут міг жити хто завгодно. А скільки довкола нашого озера папороті, ти помітив?

Мені од усього цього аж дух перехопило.

— Митьку, — закричав я, — Митьку, ти уявляєш, перед яким відкриттям ми стоїмо?

— Приблизно...

— Ні, ти нічого не уявляєш. Це ж надзвичайно! Ти, Митько... Ну й Митько!

Ото життя пішло в нас!

Удень ми тільки й сиділи над книжками, сперечались, робили різноманітні припущення і бігали до бібліотеки, а надвечір рушали до нашого озера.

Палеозойська, мезозойська ери, карбонський, пермський, юрський, тріасовий періоди дивилися на нас зі сторінок томів викопними потворами, а ми намагалися вичитати, угадати, хто з них був пращуром озерного жителя...

Якось, коли ми прогулювалися берегом, Митько сказав:

— Ти знаєш, що мені спало на думку?

— Що?

— Село наше зветься Юрківкою через те... Ну, бо від юрського періоду.

— Ти, Митю, мабуть, уже зовсім здурів. Завчився.

— Точно-точно, якийсь зв'язок тут є.

— І хто ж, по-твоєму, так його назвав?

— Люди, які раніше тут жили.

— Коли раніше, у юрському періоді? Тут самі ящери тоді жили. Мабуть, ящери його так і назвали, правда? Хай, думають, раз ми живемо в юрському періоді, то й село, що тут буде, зватиметься Юрківкою. Приїде колись сюди Митько, нас добрим словом згадає. Так?

— Смійся, смійся...

— Та ти не переживай, Митю, — заспокоїв я його. — Ти знаєш, що я придумав? Назвати оцього от, — показав на озеро, — котрий отут живе, Митькозавром. На твою честь.

— От здорово! — зашарівсь Митько. Але тут же запитав: — А чому саме на мою? Адже ми з тобою разом, гм... працюємо.

— Але ж головний у нашій експедиції ти.

— Е, ні, я не згоден. Хай буде... Хай буде, скажімо, Митькозавр Стеценка з Юрківки. Ой, дивись...

За три кроки від нас безладно лежало кілька воронячих пір'їн, і біля самої води знову чітко вирізьблялися на піску таємничі сліди.

— А вранці їх не було, — згадав я. — Отже, воно вилазило вдень.

— Та ще й ворону зжерло, — підхопив Митько.

- Про яких доісторичних тварин хлопці дізналися з книжок?
- Як ти вважаєш, назва села Юрківка справді пов'язана з давньоісторичною добою? Доведи або спростуй слова Митька про зв'язок назви села з юрським періодом.

<https://cutt.ly/N8OIxON>

- Відскануй QR-код і прочитай далі.
- Чому операція «Курка» провалилася? Назви два-три переконливі аргументи.
- Прокоментуй поведінку діда Трохима. Чому він не викрив і не присоромив хлопців?
- Назви риси вдачі Василя Труша. Які з них, на твою думку, шкодитимуть хлопцеві в житті? Прокоментуй свою позицію.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Ярослав Стельмах (1949–2001)

<https://cutt.ly/RwqY4rGc>

- Переглянь фрагмент відеоуроку про Ярослава Стельмаха. Розглянь інфографіку й розкажи за нею про автора. Якби він мав сторінку в інстаграмі, як думаєш, про що він написав би в профілі?

Обкладинки видавництв «Фоліо», «Веселка»

1. У творі «Митькозавр із Юрківки...» є згадка про всі науки, окрім:
 - палеонтології;
 - історії;
 - математики.
2. Від чийого імені ведеться розповідь у творі?
 - від імені дідуса;
 - від імені Митька;
 - від імені Сергія.
3. Що таке бурштин?
 - назва комахи, на яку полювали хлопці;
 - назва смоли дерева, що пролежала в землі мільйони років;
 - назва химери, що жила в лісовому озері.
4. Постав подані цитати в такому порядку, який відповідає розгортанню подій у 5 розділі. Стисло перекажи події цього розділу.

А. «Треба нам книжки взяти в бібліотеці».

Б. «А якщо тут і справді живе якийсь звір і зараз він чатує десь поруч?»

В. «Мовчазний таємничий ліс оточував мене зусібіч».

Г. «Згорнувшись калачиком, спиною до куреня, Митько солодко спав».

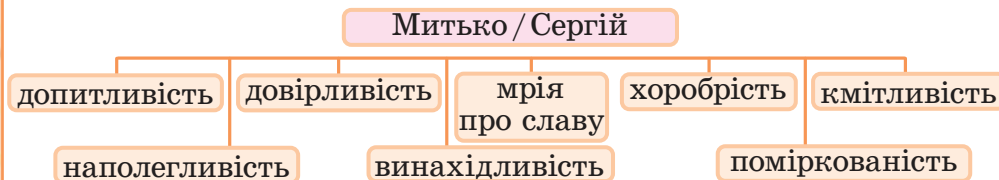
Д. «Клунок зв'язали один і домовилися нести його по черзі».

5. Як ти вважаєш, чи було літо, яке Митько і Сергій провели в бабусі, цікавим для них? Чи змінилася їхня думка про зоологію?
6. Визнач зав'язку, кульмінацію і розв'язку твору «Митькозавр із Юрківки...» та запиши в зошит.

7. Скориставшись схемою, схарактеризуйте героїв повісті. Наведіть приклади з тексту, що ілюструють риси вдачі хлопців.

8. Виберіть найцікавіший епізод повісті. Розіграйте сценку за участю Сергія і Митька. Придумайте декорації, костюми та використайте необхідні реквізити.
9. Розгадай філворд «Художні засоби повісті». Випиши в зошит по кілька прикладів до кожного тропу.

ф	р	а	з	е	о	л	о
п	о	р	і	в	з	і	г
я	н	н	я	н	м	о	р
е	п	і	о	р	и	т	і
т	е	т	ф	а	о	с	ч
м	е	т	а	п	р	я	ч

10. Створи колаж малюнків, які б ілюстрували найнапруженіші чи найцікавіші епізоди повісті.
11. Дізнайся з різних джерел про озерне чудовисько Нессі. Знайди факти, які заперечують існування лохнеського чудовиська. Поміркуй та вислови власну гіпотезу про це.

12. Вибери дві-три власні назви, пов'язані з твоїм місцем проживання, і простеж, як вони утворилися. Склади презентацію в довільній формі та продемонструй однокласникам/однокласницям.
13. Розгадай кроссенс. Прокоментуй, яким чином кожне зображення пов'язане з вивченим матеріалом.

14. Уяви, що ти кореспондент/кореспондентка історичного журналу й тобі запропонували написати статтю про вимерлих тварин. Вибери із запропонованих на картинці один вид і підготуй матеріал.

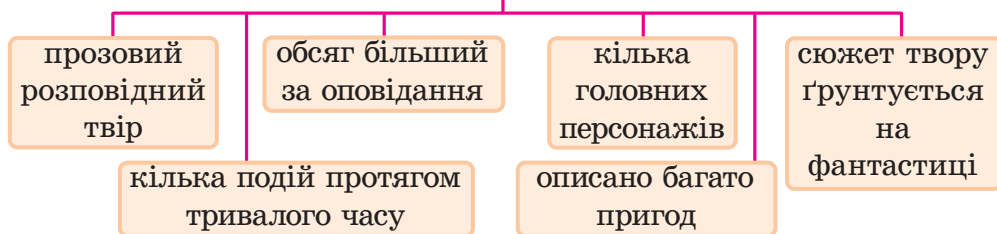

Взорувати — брати приклад.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Переглянь на схемі інформацію. Зроби висновок про жанр твору *«Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9»*.

ТАЄМНЕ ТОВАРИСТВО БОЯГУЗІВ

- Прочитай уривок повісті *Лесі Ворониної «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9»*.

..... ТАЄМНЕ ТОВАРИСТВО БОЯГУЗІВ,
 АБО ЗАСІБ ВІД ПЕРЕЛЯКУ № 9

*Повість
(Уривок)*

Розділ 1. Кактус показує колючки

Я обережно визирнув з-за рогу будинку й одразу ж відсахнувся: біля мого під'їзду стояв Кактус. На жаль, з Кактусом, якого насправді звать Сашко Смик, я знайомий майже від народження — ми живемо у сусідніх квартирах. Мама каже, що битися ми з ним почали ще лежачи у візочках. Досить було залишити наші колясочки поруч, як ми відразу ж намагалися видерти одне в одного іграшки й билися пляшечками з молочною сумішшю. Не знаю, з чого почалася наша ворожнеча, але скільки себе пам'ятаю, кожна наша зустріч закінчувалася якщо не бійкою, то штурханами.

Я до цього давно звик і ставився просто, — як до неминучого лиха.

Ми з Сашком завжди були однакові на зріст і сили в нас були рівні. Але після літніх канікул я побачив Кактуса й просто остовпів. Розумієте, раніше Сашко був невеличкий і ху-

дий, волосся в нього стирчало на всі боки, як колючки в кактуса — через це його так і прозвали: Кактусом. А тепер він став схожий на гібрид жирафи з орангутангом. Тобто виріс одразу на дві голови й накачав м'язи, як у Шварценеггера! І перша ж наша сутичка скінчилася тим, що я зрозумів: ось що відчувають альпіністи, потрапивши під гірську лавину!

Після цього я почав виходити з дому, як шпигуни у старих фільмах: полохливо озираючись, а потім біг до школи прохідними дворами. А коли все ж стикався десь із Сашком ніс до носа, то просто тікав, як звичайний боягуз. А Кактус реготав мені в спину і кричав, копіюючи голос Дарта Вейдера з фільму «Зоряні війни»:

— Підійди-но до мене, дитинко! Зараз як дам боляче!

Ось і зараз Кактус мене помітив, ошкірився і почав підманювати пальцем. При цьому він ще й приказував:

— Киць-киць, не бійся, я тебе трохи поб'ю, по-сусідськи, — і було видно, що зайти до під'їзду мені так і не пощастить.

Я відчув, що втягаю голову в плечі, як черепаха, яка помітила небезпеку й намагається сховатися у панцир, і щодуху побіг геть, подалі від Сашка і від його нахабного переможного реготу. По ногах мене бив футляр від скрипки: я саме повертався з уроку музики, і це, здається, смішило Сашка найдужче. Адже він дражнив мене Поганським Паганіні ще відтоді, як уперше побачив зі скрипкою. Хоча справжнє моє ім'я Клим Джура.

Серце в мене калатало, як скажене, я задихався і відчував, що Кактус ось-ось схопить мене за шкірки й почне лупцювати, але тут сталося щось дивне і незрозуміле: кришка люка, на яку я наступив, раптом почала м'яко вгинатися під моїми ногами, і я шкереберть полетів у чорну прірву.

■ Як звуть головного героя? Із яким іншим твором порівнюється його прізвище?

Розділ 2. Я стаю піддослідним кроликом

Спершу я почув звук. Він долинав звідкись іздалеку і був схожий на дзижчання бджоли. Навколо панувала темрява, і хоч як я вдивлявся туди, звідки почув оте тихе дзижчання, не побачив нічого. Я почав навіпомацки просуватися вперед,

все ще не розуміючи, що сталося, — адже останнє, що я пам'ятав, було падіння. І ще — я зовсім не злякався. Почувався так, ніби дивлюсь кіно, а все, що зі мною відбувається, це якась комп'ютерна гра. Варто натиснути на кнопку — і все закінчиться.

Світло спалахнуло зненацька і засліпило мене. Виявляється, я стояв посеред великої абсолютно порожньої зали. Стіни були глухі, без жодного вікна, а підлога під моїми ногами злегка вібрувала. Я підійшов до найближчої стіни, торкнувся до неї, і в ту ж мить під моїми пальцями з'явився невеличкий отвір. Звідти, немов на пружині, вискочила таця, на якій лежало кілька бутербродів і стояла склянка томатного соку.

«Дивно, звідки вони знають, що я люблю томатний сік і бутерброди з лікарською ковбасою?» — подумав я і відчув, що й справді страшенно зголоднів.

Щойно я взяв бутерброд і підніс його до рота, як звідкись ізгори почувся механічний голос:

— Смачного, шановний Климе Миколайовичу! Раді вітати вас у секретній лабораторії ТТБ.

— А що це таке — ТТБ? — запитав я, швидко дожовуючи бутерброд.

— ТТБ — це Таємне Товариство Боягузів, — чітко відповів механічний голос. — А тепер прошу сідати.

Я відчув, що підлога під ногами сколихнулася, з неї ніби вирросло м'яке крісло. Я зручно вмовстився на ньому й приготувався до нових несподіванок. Та все ж, коли стіна переді мною розсунулася й перетворилася на велетенський екран, я здригнувся. І навіть не через ці миттєві перетворення. На гігантському екрані я побачив вулицю, по якій щодуху мчала якась зіщулена перелякана істота. І раптом я впізнав себе: та це ж моя вулиця, по якій я тікаю від Кактуса, і це мене б'є по ногах скрипка, яку я стискаю в руці.

Стало так соромно, що я відчув, як палають мої щокі. І сльози набігли на очі. Хто вони, ці люди, що так підступно підглядали за мною? Яке вони мають право? Я вже хотів схопитися з крісла й спробувати знайти вихід з цього дивного приміщення, але тут згори знову пролунав голос. Цього разу не механічний, а цілком живий. Було чутно, що жінка, яка зверталася до мене, ледь усміхається:

— Не поспішай, ми відпустимо тебе, як тільки ти цього схочеш. Але у нас є пропозиція. Хочеш взяти участь у таємному експерименті?

— В якому експерименті? — обурено вигукнув я. — Я навіть не знаю, хто ви. І чому ви за мною спостерігали? І як я опинився у вашій таємній лабораторії?

— Перш ніж я відповім, ти маєш пообіцяти, що збережеш у таємниці все, про що дізнаєшся.

— І ви не боїтеся, що я вас обдурю?

— Ні, — спокійно відповіла жінка, — нам досить твого слова.

— Ну що ж — обіцяю, — легко згодився я, але при цьому на всяк випадок непомітно схрестив безіменний і середній пальці. Адже кожному дурневі відомо, що коли так схрещуєш пальці, жодна клятва не має сили.

— Ми винайшли засіб від переляку. Ти маєш стати першою людиною, на якій ми хочемо його випробувати. Але, повторюю, ти можеш відмовитися. Тільки зробити це треба зараз. Давши згоду, ти вже не зможеш стати таким, як раніше. Вирішуй!

Так само тримаючи схрещеними пальці, я кивнув і впевнено сказав:

— Я згоден!

Звичайно, тоді я собі не міг уявити, до яких неймовірних наслідків призведе ота моя необачна згода!

- Опиши почуття Кліма, коли він побачив себе на екрані. Як думаєш, треба було йому щось робити зі своїм страхом? Чому ти так вважаєш?
- Поміркуй, історія, яка трапилася з Климом, — реальна чи це його фантазія.

- Переглянь мультфільм. Чим особливою є дівчинка Тамара? Як думаєш, про що вона мріє?

<https://cutt.ly/PwqUsGy9>

Розділ 3. Знайомство з Жуком та Зайцем

Я стояв посеред вулиці і мружився від сонця, що світило мені прямісінько в очі. Розгублено озираючись на всі боки,

я намагався зрозуміти, де опинився. Вулиця була зовсім незнайома... Повз мене проходили заклопотані люди, часом із подивом позираючи на мене. Один дядечко навіть спинився і запитав:

— Хлопчику, що з тобою? Тобі допомогти?

Та я заперечливо похитав головою і оглянув себе.

Вигляд у мене і справді був досить дурнуватий: волосся скуйовджене, сорочка розхристана, джинси в якихось іржавих плямах. Ніби мене спершу всмоктав якийсь гігантський пиросос, а тоді виплюнув бозна-де. І що найдивніше — в руках я й досі судомно стискав обшарпаний футляр зі своєю нещасною скрипочкою.

Я навмання побрів вулицею, намагаючись знайти дорогу додому. Хай ця чортівня врешті скінчиться. Може, просто хтось вирішив пожартувати зі мною? Може, це чергова серія «Прихованої камери» і зараз звідкись із-за рогу вискочить дядько і з ідіотським реготом повідомить:

— Увага, усміхніться, вас знімають прихованою камерою.

Але враз я відчув, що якась невидима сила не дає мені відхилитися від наперед визначеного шляху. Мене ніби в спину хтось підштовхував. Спершу я намагався пручатися, а коли зрозумів, що все одно нічого не вийде, махнув рукою і пішов туди, куди мене спрямовували.

Врешті я опинився біля старого будинку з іржавою залізною брамою, на якій висів великий старовинний замок. З цікавості я легенько поторсав маленькі ворітця, що, здавалося, вросли в іржаві петлі, і вони легко відчинилися. Ледве я ступив крізь хвіртку, ворота за мною заклацнулися, і я зрозумів, що знову опинився у пастці.

Серце в мене закалатало так голосно, що навіть вуха позакладало від цього стукоту. Але я щосили стиснув пальці в кулаки і ступив уперед.

— Ну от ти й на місці, — почув я вже знайомий жіночий голос: той, що приймав мене до ТТБ — Таємного Товариства Боягузів. — Саме час розпочинати наш експеримент. Так, як ми з тобою домовлялися.

Навпроти мене стояла молода білява жінка, обличчя якої здалося мені страшенно знайомим, але звідки я її знаю, я ніяк не міг згадати. Так буває, коли прокидаєшся і марно хочеш

пригадати свій сон, у якому щойно стрибав з найкрутіших скель і перемагав озброєних до зубів бандитів.

— Отак зразу? — хрипко запитав я, ніби намагаючись виторгувати ще кілька хвилин на роздуми.

Але жінка вмить відчула моє вагання і вже зовсім по-іншому, жорстко й суворо, наказала:

— Заходь у сад і починай тренуватися!

Я зробив ще кілька непевних кроків і інстинктивно відсахнувся. Повз моє вухо зі свистом пролетіла гострозуба металева зірочка і вп'ялася у стовбур старої яблуні.

— Нічого собі тренування! — обурено вигукнув я і озирнувся на біляву жінку, та поруч зі мною вже нікого не було.

Натомість звідкись із гущавини старого садка почувся пронизливий крик, і з куців викотився живий клубок. Двоє хлопців, приблизно мого віку, гамселили один одного руками і ногами, вигукуючи тоді ще незрозумілі мені слова:

— Засіб від переляку номер один!

— Засіб від переляку номер сім!

— Засіб від переляку номер чотири!

Я з острахом відступив від явно божевільних хлопців, але в цю мить вони, ніби нічого не сталося, розчепили руки й ноги. Підвелися й почали обтрушуватися від прилиплих до одягу листків та гілочок. Один із хлопців, кругловидий, зі смішними довгими, мов у зайця, передніми зубами, усміхнувся і сказав:

— Привіт, Музиканте!

А другий, чорнявий, з чорними як смола очима й густими насупленими бровами, похмуро бовкнув:

— Ходімо готуватися до вечірньої операції.

Ти й так затримався!

- Хто є оповідачем у творі? Знайди в тексті підтвердження.
- Знайди опис зовнішності Кліма, Жука й Зайця. Чи такими ти їх уявляв / уявляла?

Розділ 4. Підготовка до секретної операції

Я слухняно, мов механічна лялька, пішов за хлопцями, так, ніби ми й справді давно були знайомі й домовлялися про якусь операцію. Головне, що раптом я помітив — противний липкий

страх кудись зник. Навпаки, мене охопили цікавість і бажання приєднатися до Зайця й Жука — так я подумки прозвав своїх нових знайомих. Найдивнішим було те, що я вгадав: згодом виявилось, що у хлопців були саме такі прізвиська.

Продершись крізь переплетені гілки старих яблунь, ми вийшли на круглий піщаний майданчик, посеред якого стояв звичайнісінький дерев'яний грибок. Такі грибки можна побачити на будь-якому дитячому майданчику чи на пляжі. Жук і Заєць сіли під дашком дерев'яного мухомора, а я стояв перед ними, мов на іспиті.

Чорнявий підняв руку, вхопився за дошку на дашку грибка, і раптом ця дошка почала розтягатися й перетворилася на сувій тоненького, згорнутого трубочкою паперу. Жук розгорнув його на колінах. Пильно придивився до якихось позначок на папері, поводив пальцем по чітко намальованій схемі й сказав:

— Сьогодні рівно о 21-й стоятимеш під цим банком. Одягни щось діряве й брудне. Гратимеш жалісну пісеньку про байбачка. А ми співатимемо.

І раптом Жук затягнув тоненьким жалісним голосом, йому басовито підспівував Заєць:

По світу я попобродив,	І байбачок зі мною,
І байбачок зі мною.	Бува веселі, більш сумні,
Побачив я чимало див,	І байбачок зі мною.
І байбачок зі мною.	За це в дарунок хліба шмат,
І мій завжди, і мій завжди,	І байбачок зі мною,
Мій байбачок зі мною,	І тим я сит, і тим я рад,
І мій завжди, і мій завжди,	І байбачок зі мною.
Мій байбачок зі мною.	Все в світі крам —
Людей чимало на землі,	Купи-продам,
І байбачок зі мною,	Мій байбачок зі мною,
Бувають добрі, більше злі,	За гроші ж душу не віддам,
І байбачок зі мною.	І байбачок зі мною.
Співаю різні я пісні,	

— З байбачком ми тебе познайомимо під час зустрічі! Він уже спеціально видресирований — вміє витягати папірці з віщуваннями. А тепер біжи додому й готуйся. Спізнюватися не можна!

Не встиг я нічого сказати, як вже стояв за залізною брамою, на якій знову висів іржавий замок. В руках у мене, крім футляра зі скрипкою, з'явився зіжмаканий папірець, на якому було намальовано чіткий план-схему, написано адресу й слова пісні про байбачка. Все відбулося так швидко, що я не встиг розпитати у своїх нових знайомих, що ж має відбутися ввечері. Що це за таємна операція і навіщо я маю перевдягатися у лахи й грати на центральній площі міста жалісну пісеньку про байбачка?

- Чому Клим не зміг відмовити хлопцям? Про що це свідчить?
- Як ти думаєш, що краще — боротися з труднощами і не боятися їх чи уникати проблем і ховатися від них? Прокоментуй свою відповідь.

Розділ 5. Чи можна порушувати клятву?

Я сидів у своїй кімнаті і, мов загіпнотизований кролик, дивився на секундну стрілку годинника. Зараз наш настінний годинник нагадував мені велетенського хижого удава, що заковтує секунди й хвилини. Заковтує час, який залишався до таємної операції. У мене ще й досі стояв у вухах голос Жука: «Сьогодні рівно о 21-й чекаємо тебе біля банку!».

На письмовому столі лежав клаптик паперу зі словами дитячої пісеньки про байбачка і планом банку. Цей будинок я і без того чудово знав. Просто тут працювала моя бабуся. Ні, не думайте, що бабуся у мене мільйонерка й очолює міжнародний банк. Вона там працює прибиральницею. Влітку я часто ходив з нею на роботу і допомагав поливати квіти й пилювати цілі кілометри килимових доріжок, що вкривали довжелезні коридори банку. Спершу ті коридори нагадували мені лабіринти, я весь час ішов не в той бік, але через тиждень я вже орієнтувався у цьому хмарочосі, як у себе вдома.

Що ж вони збираються робити у банку? Може, я втрапив до банди грабіжників, і вони хочуть викрасти золоті зливки, що зберігаються у броньованих підвалах? Тоді мені кінець: банк стереже ціла армія озброєних охоронців, а камери

спостереження встановлено в кожному приміщенні. Я так поринув у роздуми, що підскочив як ошпарений, коли бабуся поклала руку мені на плече.

— Господи, дитино, чого ти від рідної бабусі сахаєшся, як від вогню? Хочеш пиріжків? — І бабуся поставила переді мною на стіл тарілку, повну рум'яних пиріжків з м'ясом.

Моя бабуся готує найсмачніші у світі пиріжки, а ще понад усе на світі вона любить квіти. Здається, варто їй просто торкнутися якоїсь рослини, як та враз оживає, бруньки на її гілках розвиваються і вона починає цвісти. І вся наша квартира завдяки старанням бабусі Солі перетворилася на справжню оранжерею. Часом я намагався допомогти бабусі поливати чи пересаджувати квіти, та вона завжди лагідно, але твердо відсторонювала мене.

— Ніколи не чіпай моїх квітів! — наказувала вона, коли залишала мене самого вдома. — Вони знають і розуміють лише мене. Від дотику чужих рук квіти можуть загинути.

Я сприймав застереження бабусі як старечі дивацтва. Та все ж ніколи не порушував її заборони. Квіти в нашому помешканні і в сільській садибі, де бабуся жила влітку, доглядала лише вона.

Я стріпнув головою, відігнав від себе ці недоречні тепер спогади, вхопив ще гарячого пиріжка й, не попрощавшись із розгубленою бабусею, прожогом вискочив з квартири. До зустрічі залишалося 20 хвилин.

«Зорієнтуюся на місці!» — вирішив я: адже завжди можна сказати моїм новим знайомим, що мене просто не відпустили батьки. І навіщо їм знати, що мама з татом уже пів року працюють на розкопках піраміди в Єгипті. А може, ми взагалі вже ніколи не зустрінемося із Зайцем і Жуком...

Проте я добре усвідомлював, що так просто ця історія скінчитися не може. Здається, я втрапив у якусь хитро розставлену пастку і клятва, яку я дав членам Таємного Товариства Боягузів, зв'язала мене по руках і ногах.

■ Як би ти вчинив / вчинила на місці Кліма, коли б тобі довелося йти на зустріч з незнайомцями?

Розділ 6. І байбачок зі мною...

Коли я підбіг до площі, на якій височіла будівля банку, надворі вже запали сутінки. Почав накрапати противний дрібний дощик, і ліхтарі, що освітлювали вулиці, тьмяно виблискували жовтим вологим світлом. Я тихо скрадався попід стінами прилеглих до банку будинків і намагався розгледіти Жука й Зайця. Та біля центрального входу до банку не було нікого.

Я полегшено зітхнув і вже зібрався повертатися додому, коли з вузької бічної вулички на площу виїхав кумедний візочок, який штовхали двоє хлопців. Убрані вони були в яскраві циркові костюми, на їхніх головах були надягнені блазенські ковпаки з дзвіночками, а на візочку у великій клітці з дротяним колесом усередині швидко перебирав лапками... байбачок.

Заєць почав крутити ручку якогось дивного музичного інструмента, що висів у нього на грудях, і до мене долинули пронизливі звуки знайомої мелодії. Картина була настільки ідіотська, що я мимоволі засміявся, та в цю мить відчув, як хтось сильно штовхнув мене в спину.

Я кулею викотився на середину площі, мене помітили Жук і Заєць й почали вимахувати руками, підкликаючи до себе. Мені не залишалося нічого іншого, як підбігти до них.

— Де скрипка?! — люто просичав Жук, продовжуючи хитати головою, подзенькувати дзвіночками й тупцяти на місці в такт жалісної музики.

— Та не казися, у мене є запасний варіант, — заспокоїв друга Заєць і показав очима на стару обшарпану скрипку-четвертинку, на якій вчаться грати шестирічні малюки.

Я заперечливо похитав головою, та Жук глянув на мене з такою люттю, що я вхопив до рук скрипку-недомірка й смичок, що валявся біля неї на дні візка, і почав підігравати Зайцеві.

— А тепер співай, — так само сердито наказав Жук.

— Ви що, збожеволіли? А якщо мене хтось знайомий побачить? — обурився я.

Але було вже пізно. Вправним рухом Заєць натягнув мені на голову такий же блазенський ковпак, накинув на плечі

чорний плащ, розшитий золотими зірками, і я слухняно, мов дресирована мавпочка, почав і собі пританцьовувати на місці й хитати головою, подзенькуючи пришитими до ковпака дзвіночками.

«А от співати я не буду нізащо!» — подумав я і раптом почув свій тремтячий голос, який жалісно затагнув пісеньку про сердешного гризуна.

- На якому інструменті грав Клим? Чи вмієш ти грати на якихось музичних інструментах? Розкажи про це однокласникам / однокласницям.
- Поміркуй, чи міг би Заєць займатися музикою.

Розділ 7. Напад на банкіра

Поступово навколо нас почали збиратися люди. Жінки скрушно хитали головами й примовляли:

— Нещасні діти, змушені заробляти на шматок хліба!

— Куди дивиться міліція?! Дітей виганяють на вулицю жебрати!

Хтось укинув до нашого візочка гривню, хтось поклав цукерку, а якийсь чоловік із кейсом у руках усміхнувся й сказав:

— А ваш байбачок уміє віщувати майбутнє?

— Звичайно, вміє, — усміхнувся у відповідь Заєць і простягнув руку до клітки.

Байбачок умить припинив крутити колесо, понишпорив на дні клітки й двома лапками витягнув з купи скручених у трубочку папірців один. Заєць спритно підхопив паперову трубочку й, вклонившись і скинувши блазенський ковпак, подав її чоловікові.

Та що це? Прочитавши кілька рядків, написаних на папірці нерівним дитячим почерком, чоловік зблід, зіжмакав записку, кинув її на землю і швидкими кроками попрямував до свого блискучого чорного автомобіля. Невеличкий натовп, що зібрався навколо нас, зацікавлено зашумів.

— Видно, щось не дуже приємне наворожили капіталістові, — єхидно проказала огрядна тітонька з великою господарською сумкою в руках.

— Так їм і треба, олігархам ненажерливим, — докинув і собі дідок з масивним ціпком у руках.

Він хотів іще щось додати, але його слова заглушило пронизливе вищання гальм. На площу на шаленій швидкості в'їхав мотоцикл, на якому сиділо двоє чоловіків у масках. Один у кілька стрибків опинився біля дядечка, якому щойно ворожив наш байбачок, висмикнув у нього з рук кейс і так само блискавично підскочив до мотоцикла. Грабіжники зірвалися з місця, і за мить від них залишилася тільки біла хмарка диму.

Я вражено дивився вслід мотоциклові, бо раптом мені здалося, що оті двоє на мотоциклі нагадують... моїх маму й тата. Просто ось так стріпувати головою вміє лише моя мама, а тато точнісінько так пригальмовує ногою, коли круто розвертає свій мотоцикл.

«Що за дурня! — відігнав я від себе дикі підозри. — Батьки зараз спокійнісінько розкопують руїни єгипетської піраміди десь посеред пустелі, а мені з переляку лізуть у голову всілякі нісенітниці!».

— Рятуйте! — зарепетувала огрядна тітонька. На її крик з банку вибігло троє здоровезних охоронців. Вони кинулися до пограбованого чоловіка і, підтримуючи його попід руки, повели всередину будинку.

— Тікаймо! — почув я голос Жука, озирнувся і побачив, що хлопці вже встигли перевдягтися.

Кудись зникло їхнє блазенське вбрання.

Тепер переді мною стояли два школярі у синіх формених костюмах і білих напрасованих сорочках. Засць швидко стягнув з моєї голови ковпак і зірвав з плечей чорний плащ, розшитий зірками. Хлопці вхопили за ручки візок і так само непомітно, як і з'явилися, розтанули у підворітті сусідньої вулиці...

Я почав озиратися на всі боки. Куди тікати? Адже за мить сюди приїде міліція, і мене затримують як свідка або як учасника пограбування.

Спробуй потім поясни, чому опинився ввечері біля банку та ще й грав на скрипочці й співав дурнувату пісеньку про байбачка! Он скільки свідків стоїть навколо й жваво обговорює надзвичайну подію! Щоправда, тепер мене важко було впізнати. Маленьку скрипку Засць забрав із собою разом з цирковим вбранням.

Я знову виглядав як нормальна людина. Ось зараз спокійно піду геть так, що на мене ніхто й уваги не зверне. Я почав повільно задкувати, але перед тим як зникнути, все ж устиг нахилитися й підняти з землі зіжмаканий папірець, той, що байбачок витягнув для веселого банкіра. Там було написано лише три слова: «Зараз тебе пограбують!».

- Що в описаній ситуації вразило Кліма найбільше?
- Чи був/була ти за кордоном? Якщо так — де саме? Якщо ні — куди мрієш поїхати найперше?

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Усі ми знаємо про величні єгипетські піраміди. Проте давні єгиптяни були не лише вправними будівничими. Вони вміли робити складні операції. У медичних папірусах описано багато методів лікування. Спеціально зазначено випадки, коли лікар не повинен братися за лікування. Річ у тім, що коли воно не мало успіху, лікар міг поплатитися життям.

Єгипетські лікарі мали спеціалізацію. Тобто серед них були стоматологи, терапевти, інші фахівці.

Єгиптяни першими винайшли зубну щітку. *(За книгою О. Бандровського «Цікаві факти з історії давніх часів»)*

Розділ 8. Гра у заховані скарби чи пограбування?

Щойно я ступив за ріг покрученої вузької вулиці, як мене міцно вхопили за руку і потягли до підвороття. Хоч як я пручався, мене заштовхали у двір якогось покинутого будинку. Тут я побачив своїх спільників — Зайця і Жука.

Байбачок спокійнісінько сидів на дні клітки. Колесо завмерло, і я подумав, що цей маленький гризун теж є учасником пограбування, адже саме його записка з передбаченням майбутнього вплинула на банкіра так, що той геть забув про пильність і, не покликавши охоронців, сам пішов до своєї машини. Та мої сумні роздуми урвав хрипкий голос Жука:

— Ну що ж, перше випробування ти пройшов. Але не можна розслаблятися. Це лише початок.

— Початок чого? — запитав я, передчуваючи, що головні неприємності чекають на мене попереду.

— Та не тремти ти, як заєць, — заспокоїв мене Заєць і весело всміхнувся. — Уяви, що це просто гра. Ти ж любиш гратися на комп'ютері, наприклад, у гру «Заховані скарби?» Пам'ятаєш, як там треба проходити різні рівні, уникати пасток і ховатися від чудовиськ, які охороняють золото?

— Ну пам'ятаю. Але ж то все не насправді. І коли у грі тобі випадково відривають голову, то це не болить...

— Та добре, голову тобі ніхто не відірве, — похмуро урвав мої сумніви Жук. — Хіба що ти сам пхатимеш носа куди не слід. Ти навіть прочитав записку?

— Яку записку? — Я вдав, ніби нічого не розумію.

— Ану, віддай і більше не лізь не в свої справи. Твоє діло грати на скрипочці і виконувати накази. До речі, ти прихопив план будинку? Без нього нам до банку не пробратися.

І тут я зробив те, про що потім пожалкував. Але в цю мить мені страшенно хотілося похвалитися перед хлопцями, які бачили, як хвилину тому я перелякався і хотів тікати додому. Я зверхньо усміхнувся і сказав:

— Тю, а нащо мені той план! Я знаю цей банк, як власну кишеню!

■ Звідки Клим так добре знав план банку?

Розділ 9. Знайомий ротвейлер

Ми із Зайцем та Жуком стояли посеред маленького двору, захаращеного поламаними меблями, іржавими ваннами й холодильниками. На цьому дворі я знав один секрет. Якось, блукаючи підвалами банку, який прибирала моя бабуся, я виявив невеличкі двері під сходами. Вони були зовсім непомітні. Ніби хтось їх навмисне замаскував, накидавши біля них цілу купу відер і довгих палиць з кудлатими ганчір'яними насадками для миття підлоги. Тоді, влітку, я розгріб завал, натиснув на ручку дверей, вони на диво легко відчинилися, і я непомітно вийшов на це невеличке подвір'ячко.

Так я знайшов потайний вхід до банку, про який, напевне, всі давно забули. Адже цей величезний будинок — може, найвищий у нашому місті — перебудовували разів десять. Хто знав, що тепер я пробиратимусь до банку саме крізь ці потайні замасковані дверцята?

Я розкидав кілька пом'ятих картонних ящиків, що затуляли вхід, натиснув на клямку невеличких дерев'яних дверцят, і вони розчинилися, пронизливо зарипівши. Жук сердито стукнув мене по шиї і засичав:

— Ти що, сказився?! Хочеш, щоб сюди збіглася вся банкова охорона?

Мені стало страшенно прикро. Я погодився допомогти цим дивним хлопцям лише через те, що одного дня дав ідіотську клятву вступити до Таємного Товариства Боягузів. Раптом я зрозумів, що в глибині душі у мене жила божевільна мрія: а що як і справді я позбудуся цього огидного страху, що переслідує мене скрізь? І одного разу, коли Кактус крикне мені: «Гей ти, Поганський Паганіні! Ходи-но сюди, я трохи тебе відлущую», — я зроблю блискавичний рух рукою, і Кактус полетить шкереберть на асфальт, розмазуючи соплі й сльози.

— Ти що, заснув? — знову штурхонував мене у спину Жук.

Я стріпнув головою і швидко пішов темним підземним коридором, час від часу торкаючись руками стін — щоб не загубитися у заплутаних підземних лабіринтах. Тепер, пізно ввечері, життя в банку завмерло, і я був певен, що хлопці прийшли сюди не на прогулянку. Ясно було, що ми йдемо на пограбування. І я чудово усвідомлював, що нас от-от схоплять. В охороні банку працювали спортсмени-каратисти, а на кожному повороті банкових коридорів було встановлено камери спостереження.

Раптом я почув зойк, озирнувся й не зміг втриматися від сміху. Мої сміливі супутники Заєць і Жук стояли мов укопані, притиснувшись до холодної стіни. А біля них, ошкіривши гострі ікла, стояв Бакс — місцевий ротвейлер, якого випускають вночі охороняти банк.

— Баксику, до мене! — пошепки покликав я грізного собацюру, і той, весело заметлявши хвостом, кинувся мені на

груди й лизнув у носа. — Це зі мною, — сказав я псові й не дбало махнув у бік переляканих хлопців.

«А що, знатимете, як глузувати з мене?» — думав я, піднімаючись пожежною драбиною, на яку ми перелізли крізь маленьке віконце у комірчині для відер і ганчірок. Дивно, але нічна пригода вже починала мені подобатися. Ось зараз ми опинимося біля броньованого вікна на всю стіну — за тим вікном був розташований кабінет директора банку, і хлопці самі зрозуміють, що проникнути туди — марна справа! Та холодний голос Жука вмить привів мене до тями:

— Відсторонися! Тепер діятимуть фахівці...

Хлопці, немов за командою, одночасно витягли з-за пазухи невеличкі гумові присоски й приклали їх до скла. Потім приладами, схожими на циркулі, намалювали два кола і беззвучно витягли з шибки два невеличкі кружальця. Ще секунда — і Жук із Зайцем просунули руки крізь отвори всередину та, натиснувши на ручки вікна, розчинили його навстіж. За мить ми вже стояли посеред директорського кабінету, встеленого м'яким перським килимом.

— Гоп-ля-ля! — проказав Заєць і весело плеснув у долоні, так ніби ми стояли посеред циркової арени й він щойно зробив якийсь хитромудрий фокус.

— А як же камери стеження? — вражено запитав я, чекаючи, що ось-ось до кабінету ввірвуться озброєні охоронці.

— А про це подбаю я, — озвався Жук, витяг із нагрудної кишені тонку металеву трубочку, встромив у неї маленьку, завбільшки з горошину, кульку й, спрямувавши її на підвищену під стелею камеру, різко дмухнув, поціливши кулькою простісінько в об'єktiv камери.

— Все, тепер ти слухатимешся нас. Головне — ні з чого не дивуйся і не кричи. На всю операцію нам відведено п'ятнадцять хвилин! — промовив завжди веселий Заєць, який і тепер кумедно усміхався, показуючи довгі передні зуби.

Хлопці впевнено, ніби вони бували тут сотні разів, підійшли до величезної картини, що висіла позаду директорського столу. Жук якусь мить пильно розглядав намальований на картині сільський пейзаж — дерева, пагорби й маленьку хатинку на вершечку гори. Тоді простягнув

руку й ледь торкнувся до того місця, де були намальовані двері хатинки.

Клац! — це картина раптом розділилася навпіл і почала роз'їжджатися, відкриваючи вузький прохід у глибину стіни.

■ Які спеціальні інструменти використовували хлопці для грабунку? Чи існують вони насправді?

Розділ 10. Криївка блакитних жаб

Перше, що мене вразило, коли ми ступили крізь отвір у стіні, був дивний запах. Це був запах сирості й вологих болотних трав. Так пах лужок біля бабусиної хати в селі, куди ми разом з мамою й татом їздили щоліта відпочивати. Але звідки болото посеред міста, та ще й на десятому поверсі цегляного будинку?

Та думати про це було ніколи. Спереду почулося пронизливе сюрчання — ніби водночас засвистіло кілька розлючених поліціантів. Потім ударив барабан, а далі на нас накотилася ціла лавина шалених звуків. Галас був такий сильний, що ми позатуляли вуха руками. Але Жук і Заєць вперто рухалися вперед.

Те, що відкрилося нашим очам, було настільки дивним, що я навіть не встиг злякатися. У великому басейні, встеленому водоростями й лататтям, у зручних кріслах сиділи дивовижні створіння. З першого погляду було видно, що це космічні прибульці — на землі таких істот зроду не водилося.

Найбільше ті істоти скидалися на жаб, але жаб велетенських, та ще й яскраво-блакитного кольору. Морди у потвор були сині, а банькаті очі світилися червоною барвою. Перед кожною блакитною ропухою, що розвалилася у кріслі, стояв столик із частуванням. А на столику купками було розкладено хробаків, мух та жуків. Найдивнішим було те, що блакитні жаби жваво перемовлялися, якщо можна було назвати мовою оті страхітливі звуки, що нагадували сюрчання поліційних свистків і гупання барабанів.

— Що це?! — вражено запитав я.

— Тихіше, головне зараз залишитися непоміченими й встигнути все зафільмувати, — прошепотів Жук і спрямував на жаб'ячий бенкет маленьку відеокамеру.

Тим часом Заєць витягнув уперед руку з приладом, на якому світився екран та мерехтіли колонки цифр, і почав робити якісь вимірювання.

Хлопці так захопилися роботою, що не помітили, як із бічного коридора до нас кинулася істота, що віддалено нагадувала людину. Здавалося, що це якась іграшкова фігурка, яку поспіхом виліпила маленька дитина, бавлячись пластиліном у садочку.

Ми прожогом кинулися до рятівного отвору у стіні, Жук натиснув на потайну кнопку, і картина заклацнула — дві частинки знову стали на місце. А ми вилізли крізь вікно, скочили на пожежну драбину і почали спускатися по ній, весь час озираючись — чи не наздоганяють нас блакитні монстри. Нарешті ось воно — рятівне віконце комірчини. Жук, Заєць і я по черзі пірнули в нього, потім пробігли підземним коридором та вже за кілька хвилин стояли на захаращеному поламаними меблями й іржавим заліз'яччям підвір'ї.

Мені важко було зрозуміти, як під час нашої панічної втечі я знайшов потайні двері й урятував себе і своїх нових друзів від переслідування синьопиких потвор.

— Ну що ж, Музиканте, ти витримав і друге випробування — не покинув нас у тому лігвиську й вивів на волю.

Тепер Жук говорив по-дружньому, куди й поділася його зверхність і грубість.

— Просто нам доручили перевірити тебе у справжній операції... Тільки так можна зрозуміти, чи людина підходить для роботи у ТТБ, — додав Заєць і усміхнувся. — Розумієш, ці хижі прибульці таємно заволоділи вже половиною світу.

— А цей банк — їхня головна база. Космічні окупанти вирощують тут мутантів-перевертнів і посилають їх на таємні завдання. Та найголовніше, що вони навчилися проникати в людську свідомість і підкоряти людей своїй волі, — похмуро додав Жук. — Наше товариство бореться з жаб'ячою цивілізацією, але найгірше, що вони заразили майже все

людство вірусом страху. Головне завдання — знайти протитруту.

Я стояв мовчки і ніяк не міг прийти до тями. Невже все це відбулося насправді? Усі мої припущення й підозри луснули, мов мильні бульбашки. Я потрапив не в банду грабіжників. Мої нові знайомі — мисливці за хижими прибульцями.

— Заждіть, а як же ми можемо боротися проти прибульців, коли ми самі — боягузи? — врешті вражено запитав я. — Адже ви так і називаєтеся: Таємне Товариство Боягузів?

— У цьому й увесь секрет. Вірус страху найперше вражає хоробрих. У них зовсім немає імунітету. А нам, тим, хто звик боятися, все життя треба боротися з власним переляком. Тому в кожного боягуза є свої засоби подолання страху...

- Яким було друге випробування Кліма? Чи пройшов він його?
- Які в тебе є засоби подолання страху?

<https://cutt.ly/k8OI9RR>

<https://cutt.ly/z8OI6FY>

<https://cutt.ly/T8Ozrnt>

- Відскануй QR-коди й прослухай далі (*Записи із сайту 4read.org*).
- Чи випадково Клим потрапив у Таємне Товариство Боягузів?
- Якими були стосунки Кліма з батьками? Хто найбільше опікувався хлопцем?
- Як думаєш, що символізують квіти, за допомогою яких вдалося перемогти чужопланетян?

- Гра «Пазл». Установи відповідність між персонажами, предметами, явищами.

Бабуся Соля
Кактус
батьки Кліма
космічні прибульці
«Запорожець»
дримба
байбачок
місцевий ротвейлер
банк

гібрид жирафа з орангутангом
пошання
Бакс
дослідники пірамід
смачні пиріжки
штаб чужопланетян
передбачення
синьопікі жаби
часоліт

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Леся Воронина (народилася 1955 року)

<https://cutt.ly/qwqUd1N1>

■ Переглянь відео проекту **#ЖивіПисьменники** про Лесю Воронину від **Українського інституту книги** та **Лабораторії дитячого читання НЦ «Мала академія наук України» «БараБука»**. Розкажи про письменницю, скориставшись відео та мапою знань.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Видатна дитяча письменниця Леся Воронина також є авторкою книжки про дитинство відомих людей. Вона вибрала свою «п'ятірку» улюблених героїв, дитинство яких залишається для неї таємничим і навіть оповитим романтичним серпанком. Французенка Жорж Санд, поляк Фридерік Шопен, індієць Махатма Ганді, китаєць Брюс Лі, українець Іван Миколайчук стали героями книги, яка вийшла у 2010 році в серії «Життя видатних дітей».

Надзвичайно захоплююче змальовує письменниця дитинство цих знаменитих та геніальних людей. На прикладі їх дитинства вона показує нам, що слід сумлінно розвивати свій талант та рішучу волю в досягненні мети вже в юному віці.

Обкладинка видавництва «Грані-Т»

1. Повість як жанр має усі ознаки, окрім:
 - стислий виклад;
 - багато пригод;
 - кілька головних персонажів.
2. Кульмінація — це:
 - вирішальна подія, що веде до розв'язки конфлікту;
 - логічне завершення подій;
 - початок твору.
3. Опис зовнішності людини в художньому творі — це:
 - пейзаж;
 - портрет;
 - вигляд.
4. Упізнай героя.

Велетенські жаби яскраво-блакитного кольору, ... банькаті очі світилися червоною барвою.

Кругловикий, зі смішними, довгими, мов у зайця, передніми зубами, легенький і гнучкий.

Чорнявий, з чорними як смола очима й густими насупленими бровами.

Спочатку був невеличкий і худий, волосся в нього стирчало на всі боки, як колючки в кактуса, — через це його так і прозвали. А тепер він став схожий на гібрид жирафи з орангутангом. Тобто виріс одразу на дві голови й накачав м'язи, як у Шварценеггера!

5. Намалюй у зошиті таблицю і впиши елементи сюжету повісті чи окремого розділу.

ЗАВ'ЯЗКА	РОЗВИТОК ПОДІЙ	КУЛЬМІНАЦІЯ	РОЗВ'ЯЗКА

6. Перекажи стисло зміст твору. Намагайся відтворити найцікавіші, на твою думку, події.
7. Склади усний портрет Кліма Джури. Що турбувало його найбільше?

8. Назви кілька фактів того, що хлопець переміг власну слабкодухість.
9. Що Клим Джура зрозумів про свою родину? Наскільки важливою, на твою думку, є підтримка родини?
10. Знайди в тексті докази, що дія відбувається в місті. Яким ти уявляєш це місто?

11. Які фільми чи мультфільми про прибульців ви знаєте? Чи є серед них ваші улюблені? Поділіться своїми враженнями.

12. Склади есе на тему «*Боягуз, який переміг свій страх, — найсильніша людина у світі*». Проілюструй твір прикладами з реального життя, книг або фільмів.

13. Перетвори прочитаний твір на кіносценарій блокбастера. Визнач, хто з відомих акторів міг би зіграти ролі головних і другорядних персонажів. Де б ти зняв/зняла цю історію та які зміни міг би/могла б внести?

ПЕРСОНАЖІ	МІСЦЕВІСТЬ	ЗМІНИ

Таємничі, веселі й незвичайні події у фантастичних творах

Малярство — вид мистецтва, коли людей, явища чи предмети фарбами зображують на папері, полотні, інших поверхнях; живопис.

▼ Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

■ Прочитай уривок повісті *Зірки Мензатюк «Ангел Золоте Волосся»*.

АНГЕЛ ЗОЛОТЕ ВОЛОССЯ

*Повість-казка
(Уривок)*

1. ГАЛИНІ НЕЩАСТЯ

Життя — паскудна штука, Галя давно це зрозуміла. Паскудно в школі, бо її улюблена вчителька Наталя Василівна вийшла заміж і виїхала з Києва. Тепер замість неї Катерина Петрівна, яка робить Галі зауваження ледь не на кожному уроці. Паскудно вдома, бо батьки сварять Галю за ті зауваження, записані в щоденнику, за погані оцінки і ще багато за що. Паскудно влітку на канікулах, тому що жодного разу Галя нікуди не поїхала, не те щоб у Єгипет чи Туреччину, а хоч би недалекоий Крим. Навіть ім'я у неї паскудне.

*Несе Галя воду,
Коромисло гнеться,
А за нею Йванко,
Як барвінок, в'ється.*

Хлопці частенько приспівують їй цієї пісні, особливо Сашко Гнатенко, з яким вона сидить за одною партою. І щоразу Галя червоніє від досади. Для повного щастя в їхньому класі є ще й Іванко, непримітний хлопчина-двієчник, і Галі зовсім не хочеться, щоб він за нею вився.

Ніби батьки не могли назвати її інакше. Сабіна, чи Аліна, чи Карина, чи Ісанна, чи ще якимсь модним іменем, як інших

дівчаток. І тоді б ніяких тобі пісень, ніяких Іванків, — спокій голові, ніби ангели хату перелетіли. Так говорить бабуся Віра: «Ніби ангели перелетіли».

Але таким препаскудним, як останні три місяці, життя ще ніколи не було. Тепер воно стало по-справжньому нестерпне. Взимку на ковзанці Степанчик, менший Галин братик, зламав собі ніжку.

І знову ж не поталанило: коли Степанчика привезли в лікарню швидкої допомоги, там зібралось немало потерпілих — хто пошкодив ногу, хто руку. Їм накладали гіпс чи й просто виписували ліки, після чого відправляли додому. Коли ж дійшло до Степанчика — ой-йой-йой, складний перелом, потрібна операція, і дай Боже, щоб тільки одна. На ніжку приладнали якийсь жахливий апарат, і ось уже пішов четвертий місяць, відколи їхній Стаканчик (так Галя жартома називає братика) лежить у лікарні, і його лежанню кінця-краю не видно. Мама геть перевелася, змарніла, схудла, під очима в неї залягли синці. Їй, напевно, доведеться звільнитися з роботи. Тоді жити стане ще скрутніше, грошей катастрофічно бракуватиме, отже, знову — прощай, літня поїздка, прощайте, бодай сякі-такі обновки. Та найгірше не це, а жалібні Степанчикові очі на бліденькому личку. Він, бідолашка, уже навіть не плакав, хіба що тихенько скімлив, коли йому робили черговий укол. Лиш дивився сумно-сумно, мов зацьковане звірятко. Їй-бо, краще б бився з Галею і псував її фломастери, як то бувало раніше. Він і сьогодні лежав тихий і сумнений, нітрохи не втішився червоними яблуками, які принесла Галя.

Вона верталася з лікарні, світу білого не бачачи, така туга її обступила. Перетнула Михайлівський майдан, і раптом в очі вдарило сліпуче світло. Аж спинилася. Підвела голову — то сонце, що прозирнуло з-за хмар, осяяло крилату фігуру ангела на Михайлівському Золотоверхому соборі, і яскравий відблиск упав просто на неї. Бані собору височіли на тлі низьких лілових хмар, ясні та блискучі після недавнього дощу, наче видиво щастя, наче райські палаци, і Галя несподівано для себе рушила в браму під дзвіницею. Колись вона сюди повертала, — з бабусею Вірою, але то було давно. Бабуся заходила поставити свічку за покійного дідуся.

Пройшовши під дзвіницею, де біля сувенірної крамнички гелготали іноземці, Галя опинилася в монастирському дворі. Двері собору були відчинені навстіж. Усередині мерехтіли свічки, ніби світилися теплі золотаві сузір'я, і Галя, мов заворожена, пішла на їхнє мерехтіння.

У соборі не правилось, і це додало їй відваги. Покопирсавшись у портфелі, вона знайшла дві гривні. Хвильку повагалася (бо за них мала б пакетик своїх улюблених горішків) і купила свічку. Тоненьку, з жовтого пахучого воску. Пригадала: бабуся ставила свічку перед розп'яттям. А перед ким ставити їй? Глянула на іконостас: там обабіч царських врат були зображені Ісус Христос і Божа Мати. Вони в церкві найголовніші, тому Галя не посміла турбувати їх. На іконі за Ісусом Христом вродливий ангел у блискучих латах розправлявся з сатаною. Він був зайнятий, тож дівчинка звернула погляд ліворуч. Там, поруч з Божою Матір'ю, стояло ангельське воїнство — здається, так називала цю ікону бабуся Віра. Передній ангел дивився прямо на Галю, ніби хотів спитати, чого вона прийшла. Тож вона запалила свічку й поставила перед ангелами.

Не знала, чого і якими словами просити. Лишень стояла, стежачи, як розгоряється пломінець її свічечки, і всередині в ній щось тонко й гірко бриніло — якась струна чи то сльоза, і одна-єдина думка товклася в голові: «Чому мені так погано? Ну чому все так погано?».

Бічні двері в іконостасі відчинилися, з них вийшов чернець у широкому довгополому вбранні, і Галя, стрепенувшись, вискочила з собору.

- Якою ти уявляєш дівчинку Галю?
- Які обставини змусили Галю зайти в собор? Опиши внутрішній стан дівчинки.
- Як ти розумієш вислів «ніби ангели хату перелетіли»?
- Як думаєш, «модне» ім'я допомагає людині в житті? Що означає твоє ім'я?

2. НЕСПОДІВАНИЙ ГІСТЬ

Він сидів на підвіконнику. Галя побачила його, відчинивши двері своєї кімнати, але, на диво, не злякалася.

Мала б подумати, що хтось чужий заліз у квартиру, поки тато на роботі, а мама, звісно ж, у лікарні зі Стаканчиком. Проте не подумала.

Він сидів, спокійний і замріяний, і дивився у вікно. Скісний призахідний промінь падав йому на обличчя, на світле волосся, що сягало плечей. Від того здавалося, мовби його лице обрамлене золотом — ясным сяючим німбом.

Він був добрий. Саме так: добрий, без найменшої тіні зла. Галя відчула чи то вгадала це, мабуть, тому й не злякалася.

А ще він видався їй знайомим. Його лагідне обличчя вона вже десь бачила, як і світлі кучері навколо лиця, і схилену в задумі голову. Але де, коли вона могла його зустріти? Не на вулиці, оце вже точно. Таких зачісок сто років як не носять. І не вдягають подібного одягу. Що воно — сорочка, тога? Якась незрозуміла хламида.

Хто ж він? Галя не знала і навіть не здогадувалася. Спитати, як його звуть, теж було не дуже зручно, але хіба зручніше тупцювати мовчки на порозі власної кімнати?

— Почекай... заходить сонце, — сказав світловолосий юнак, не повертаючи голови. — Звідси прекрасний краєвид.

Що правда, то правда. Їхня квартира на останньому — шістнадцятому — поверсі, і з вікна відкривається широка панорама: вулиця, будинки, Галина школа, а вдалині, на обрії — ліс. Точніше не ліс, а пуца, бо містечко, яке стоїть за лісом, так і називається: Пуца-Водиця.

Галя й собі зиркнула у вікно. Сонце якраз торкнулося обрію, заливши навколишні будинки м'яким рожевуватим світлом. Сліпуче кружало поволі поринало за ліс, за далекі зубчики сосен. Його золотаво-рожеве проміння гасло, і місто тьмяніло, сірішало. Ось лишилося пів кружала; ось лиш малий червоний пружок, та й він тане на очах: ще видніється крихітна цятинка, мов жарина... Все, погасла.

Олена Каїнська. «Коли Бога всерєдині багато, людина отримує Дар»

— Моє ім'я нічого тобі не скаже. Воно ще старіше, ніж твоє, й зовсім не модне, — повернувся до Галі юнак. — Тому краще називай мене Ангел Золоте Волосся.

— Ангел Золоте Волосся, — луною повторила Галя. Вона таки десь бачила цього юнака.

Цього... ангела?

Він — ангел?!

Він дивився на дівчинку і, мабуть, у душі посміювався з її розгубленості, а ще більше — з нетямущості, тож Галя врешті опанувала себе. Іди знай, може, ангели так-ось запросто і з'являються? Вона не в курсі, бо нічого про них не читала, в шкільних підручниках про ангелів не пишуть.

Набравшись відваги, дівчинка ступнула ближче й сіла на краєчок ліжка. У голові, мов віхола, крутилося безліч думок. Про що спитати несподіваного гостя? Яка в неї оцінка за контрольну з математики? Чи за що її кривдить Сашко Гнатенко (бо сьогодні він знову дражнивсь)? Але ж ні, то все дурниці, треба питати про головне. Коли одужає Степанчик? І чому Галя така невдатна, що всі її сварять і сварять? Чи, може, краще нічого не питати, а натомість попросити, щоб її прикрощі минулися? Може, ангел з'явився, щоб допомогти? Цього Галі хотілося найдужче.

Хоча, якщо чесно... Їй хотілося іншого. Щойно Галя збагнула, що перед нею ангел, як десь глибоко в грудях замріло потаємне зухвале, безглузде бажання, в якому вона не хотіла собі зізнатися, проте воно муляло, мов камінець під п'ятою. Їй хотілося... дива. Бодай маленького, але справжнього, неземного, чогось такого, що тільки ангели вміють.

Галя сиділа, не зводячи з гостя своїх ясно-карих очей. Мовчання затягувалось, і це було негарно.

— А... хто назвав вас Ангелом Золоте Волосся? — спитала дівчинка перше, що спало на язик (Катерина Петрівна говорить, що Галя спочатку ляпає, а вже потім думає, що треба було сказати).

На відміну від Катерини Петрівни, ангел не розсердився, а навіть розвеселився.

— О, то давня історія! Дуже, дуже давня! — засміявся він. — Я дістав це ім'я через одного мого друга.

— Через ангела в блискучих латах? — згадалася Галі ікона з Михайлівського монастиря.

— Ні, через людину.

— Хіба ви дружите з людьми? — знову ляпнула Галя і прикусила язика. Як вона могла забути — в людей же є ангели-охоронці!

— Я не був його охоронцем, — сказав Ангел Золоте Волосся. — Проте ми заприятелювали.

Галя знітилася. Про ангелів-охоронців вона не питала. Здається, він читав її думки.

— Я вперше звернув на нього увагу, коли ще він був твоїм ровесником. Батько привів його вчитися.

— Ангели дружать зі школярами? — перепитала дівчинка.

— Іноді дружать, — знизав плечима ангел. — Хіба це дивно?

— Та, мабуть, ні, — невпевнено відповіла Галя.

Той хлопець її зацікавив. Яким він був, що ангел потоваришував із ним? Святим та Божим, з ранку до ночі молився? Чи, навпаки, звичайною дитиною? Тільки, мабуть, розумів у цьому житті трохи більше, ніж проста дівчинка і навіть не відмінниця Галинка Супрун з 4-Б класу. От би про нього дізнатися...

— Якщо хочеш, можеш його побачити. Хай станеться... одне невеличке диво, — добродушно примружився золотоволосий юнак.

- Як думаєш, чому в кімнаті Галі з'явився Ангел Золоте Волосся?
- Які художні засоби використано для опису зовнішності Ангела? Яка їхня роль?
- Чому, на твою думку, Галі хотілося дива?

- Прочитай інформацію. Поміркуй, чому письменниця обрала образ Ангела Золоте Волосся.

Елеуса (Замилування) — один із основних типів зображення Божої Матері з Ісусом на руках.

Одигітрія — ікона, де зображена Богородиця з Ісусом-дитям.

Архангел Гавриїл (Ангел Золоте Волосся) — небесний помічник, який є супутником і помічником людини упродовж усього земного життя.

Оранта — один із основних типів зображення Божої Матері з піднятими вгору руками (жест молитви, що означав благання).

3. ХЛОПЧИНА З МИНУЛОГО

Що трапилося далі, Галя не могла пояснити. Вона відчувала легке запаморочення, — на коротку мить, а проте все довкола невпізнанно змінилося.

Світило сонце, шелестіли дерева під теплим літнім вітром, що гнав у небі купчасті білі хмарки. Галя ніби дивилася суперсучасне кіно в 3D-кінотеатрі з напрочуд яскравими кольорами і звуками, а сонце навіть пекло їй ніс. Проте замість кінозали навколо розлягався неозорий простір, а під високою кручею, на якій вона опинилася, широко синів... Дніпро?

— Так, Дніпро, — підтвердив Ангел Золоте Волосся. Принаймні він теж перенісся сюди разом з Галею. І він таки читав її думки.

Місцина була мальовнича і водночас дика. Галя не знала таких місць на Дніпрі. На протилежному березі, скільки сягало око, виднів безкрайній незайманий ліс, по якому пливли темні тіні хмар. По цей бік теж здіймалися віковічні дуби й сосни, обплетені диким виноградом. Мов зелений вінок, вони оточили простору галявину на кручі, серед якої стояла новозбудована церква. Біля її входу чоловіки розмішували червонястий розчин, схожий на бетон, і дерев'яними відрами носили його всередину. Ще кілька робітників розпилювали товсті дубові дошки. На Галину появу ніхто з них не звернув уваги, ніби її й не бачили.

— Ти для них невидима, — зауважив ангел. — Тому, будь ласка, поведься обережно.

На кручу вибрався, розхлюпуючи з цеберки воду, рудо-головий нестрижений хлопчина в латаній-перелатаній оде-

жі. Робітники, облишивши свій інструмент, стали жадібно пити, передаючи кухоль один одному. Вони видавалися такими ж дрімучими, як і вся ця місцина: вусаті і бородаті, в довгих білих сорочках до колін, у брудних полотняних штанях. Деякі мали на собі чернече вбрання.

— Не впізнаєш ні місця, ні собору? — спитав Галю ангел.

Вона ще раз глянула на споруду. Висока, з однією банею. Рожеві стіни складені з каменю — дайте згадати... плінфи. Вчора на уроці Катерина Петрівна пояснювала, що така цегла називається **плінфою** і що будували з неї дуже-дуже давно, в княжі часи. Але ж ця церква — зовсім нова, ще навіть не закінчена...

— Ти бачиш далеке минуле, — мовив Ангел Золоте Волосся, відповідаючи на її думки.

Он воно що. Цікаво, цікаво. Тільки що тут упізнавати? Галя могла б заприсягтися, що ніколи раніше не бачила ні цих круч, ні церкви. Хоча, якщо придивитися, красвид нагадував щось знайоме.

— Паночку, то ви питали за отцем ігуменом? Він пішов у Ближні печери, — мовив хтось неподалік від Галі, і вона радісно стрепенулася.

Ближні печери! Здуріти можна: виходить вона бачить Києво-Печерську лавру. Точніше те, з чого лавра починалася.

Галя обернулася на голос. Недалеко від неї старий чернець розмовляв з сільським дядьком, не подібним на «паночка» ні вбранням, ні виглядом. Поруч з дядьком неспокійно переступав з ноги на ногу його син — хлопчина в білій сорочці, підперезаний червоним поясом, височенький, русявий з тонкими рисами обличчя. Галя подумки назвала його паничиком.

— Доглянь коней, — звелів дядько хлопцеві. — А я піду пошукаю отця ігумена.

Разом з ченцем він подався вниз кручею — туди вела добре втоптана стежка. Його син дістав з воза, що стояв на краю галявини, торбу з вівсом і приладнав її перед кінськими мордами. Коні, пофоркуючи, хрумтіли зерном, а хлопчина, задерши голову, замилювався церквою. Споруда йому подобалася: він аж усміхався, обводячи поглядом

високі могутні стіни, прикрашені узорами з плінфи, величну баню з золотим хрестом, що мовби пливла серед хмар. Здавалося, він забув про все на світі.

— То це так ти глядиш коней?

З несподіванки хлопчина здригнувся (і Галя теж), а нестрижений служка, який щойно приніс майстрам води, зайшовся реготом. Він уже кілька хвилин стежив за прибулим хлопцем веселими **збитішними** очима.

— Що, гарна церква? — спитав він. — Відразу видно, що ти приїхав здалеку, з глушини. Певно ж, тобі й не снилося, що в світі є такі церкви.

Паничик заперечно хитнув головою:

— Та ні, я з-під Києва.

— Он як? — перепитав служка, недовіжливо оглядаючи приїжджого. Здається, він вирішував, кепкувати з нього чи ні.

— Ця церква така ж висока, як собор Святої Софії! — щиро сказав прибулий хлопець.

— Вона велична і красою дивовижна, бо церква, щоб ти знав, то земний образ Господнього неба! — мудро пояснив йому служка.

— Слухай... Ти, певно, усе тут знаєш... Чи правду кажуть люди, що цю церкву варяг Симон побачив у небі? І навіть обміряв її поясом зі щирого золота?

— Звісно правда! Інакше чого б народ говорив, — сказав служка, якому явно подобалося вдавати з себе знавця. Він усміхнувся вже приязно й заходився розповідати, як то трапилося.

Галя знала цю історію. Вони всім класом ходили в Лавру, і їхня вчителька — то була ще її люба Наталя Василівна — розказувала, як збудували знаменитий Успенський собор. У київського князя служив варязький княжич Симон. Коли він плив до Києва, його корабель захопила на морі страшна буря. Уже не сподіваючись на порятунок, Симон почав молитися і раптом побачив у небі величну церкву. «Ти не потонеш, а будеш похований у цій церкві, яку мають збудувати!» — почувся згори голос. Видіння постало таке виразне, що варяг обміряв церкву золотим поясом: вона була

20 поясів завширшки, 30 завдовжки, 30 заввишки, а разом з верхом, з банею — 50. Після цієї пригоди минуло чимало літ. У 1068 році, коли на Русь напали половці, варяг Симон разом з князями Ярославичами прийшов у Печерський монастир до преподобного Антонія просити благословення перед битвою. І знову він почув про церкву: святий чернець провістив, що битва завершиться поразкою, але Симон не загине, бо має бути похований у церкві, яку збудують у монастирі. Після битви на річці Альті — нещасливої, як і напроорокував преподобний Антоній, Симон віддав золотий пояс святим отцям на будівництво храму.

Монастирський служка розповідав цю бувальщину з багатьма подробицями. Певно, йому вже не раз доводилося розказувати її богомольцям.

— Навіть місце на церкву вказав сам Бог, — додав він, закінчивши оповідь про варяга.

— Як то? — здивовано спитав паниччик.

— А так: прийшли в монастир четверо майстрів-греків з Царгорода, ці, що й тепер у нас працюють. Прийшли й питають: «Де ви хочете ставити церкву? Бо нам явилася Цариця Небесна і послала збудувати храм у Києві на Русі». Тоді отець Антоній став молитися, щоб по всій землі впала роса, а там, де мала стояти церква, щоб лишилося сухо. Уранці пішла братія і знайшла суху галявину на верху гори.

— Може, її провіяв вітер або просушило сонце? — зауважив паниччик. Мудро зауважив, бо й Галя таке ж подумала.

— Еге! Наступної ночі отець Антоній став молитися, щоб, навпаки, по всій землі було сухо, а на святе місце впала роса.

— І що ж, сталося так?

— Сталося. І знову Бог вказав оцю гору! — служка аж ногою тупнув, мовляв, ось вона, обрана Богом земля. — Отець Антоній молився ще й третьої ночі. А вранці поблагословив місце під божественну Богородичну церкву, і тоді з неба зійшов вогонь, спалив кущі, розчистив галявину. Люди з дива попадали на землю, як мертві. Було тут багато киян, і ченці, і великий князь Святослав, і його дружинники, і княжий небіж Володимир, той, що тепер сидить у Переяславі.

— Ти теж бачив, як вогонь з неба сходив? — спитав паничик, не зводячи зі служки зачарованих очей.

— Та де ж? Я тоді ще малий був, воно ж більш як десять літ минуло, — знехотя зізнався служка. — Але отці про це розповідають. Кажуть, що великий князь власними руками копав рова на підвалини. А ченці заклали під стіни часточки мощей семи святих мучеників, що їх привезли з собою греки: Артемія, Леонтія, Акакія, Полієвкта, Арефи, Якова і Федора.

Обидва хлопці, не змовляючись, повернулися в бік поставленої на святощах церкви, до будівництва якої навіть князь доклав рук.

— Тут ще багато див учинилося. Дечому з того я сам свідок, — ніби між іншим докинув служка.

— Що ти бачив? Розкажи, будь ласкавий! — зацікавився паничик. Служка на це й розраховував.

— Було це весною, якраз коли мене сюди взяли, — трохи згорда повідомив він. — Бо я сирота, то й попросився в монастир, а ігумен Никон прийняв мене. О, отець Никон — великий чоловік! Кажуть, що він — сам митрополит Іларіон! — притишив голос хлопець. — Нібито він ховається під виглядом монаха, відколи в нього вийшла незгода з греками.

— А через що незгода? — спитав паничик.

— Через що, через що... Або то мого розуму діло? Митрополит Іларіон наші права обстоював, Русь боронив, а грекам то не посмакувало. Греки добрі то добрі, але своєї користі, не бійсь, не попустять... От. Але дай розкажу і про диво. Цієї весни припливли до нас нові грецькі майстри, ті, що розмальовують храми святими ликами. Самі прибули, ніхто їх не кликав. Оглянули церкву і, нікому нічого не сказавши, вернулися до свого човна. Хотіли втекти, як то згодом з'ясувалося. Гребли всю ніч, а вранці дивляться — човен стоїть, де й звечора був, навпроти наших печер! Божа сила не пустила їх.

— Може, вони в темряві збилися і гребли не за течією, а проти, а вода зносила їх назад? — засумнівався паничик.

— Певно, що так! Бог дав, щоб вони заплуталися. От вони вернулися в монастир і стали просити: «Відпустіть

нас! Ми згодилися оздобити малу церкву, а ваша церква дуже велика. Нам вона не під силу. Ми віддамо золото, яке взяли наперед за роботу». Отець Никон і питає: «Про що ви говорите? Ми не давали вам золота». А греки стоять на своєму, мовляв, двоє ченців з Києва прийшли й заплатили. І описали ченців — схожих на покійних отців Антонія і Феодосія. Тоді греків повели в келію, показали **мальовідло**, де обидва отці змальовані, а греки й кажуть: «Правильно, ці домовлялися з нами, але чому ви говорите, що вони померли десять літ тому? Вони дали нам золото щойно перед нашим від'їздом». Отаке диво вчинилося! Виходить, що отці Антоній і Феодосій з неба дбають про монастир. Вони святі, так уся братія вважає.

Служка згорда подивився на прибульця. Той стояв, вражений до глибини душі. Прекрасна церква, будівництво якої перетворилося на низку чудес, заповонила його уяву.

Аж надто заповонила, подумалось Галі.

— Не така вона й незвичайна, ця церква, — шепнула дівчинка ангелові. — Бабуся казала, що під час війни її підірвали динамітом. І ніяке диво її не врятувало.

— Так, собор знищили, — погодився ангел. — Тільки ж він знову стоїть відбудований. Ніби з ним нічого й не сталося.

4. ДИВО

Тим часом з-за собору видибав старесенький чернець з довгою білою бородою, схожий на доброго діда з казок. Глянувши на службу, він докірливо похитав головою:

— Ти знову розбалакався, Остапе, а діло стоїть! Не гоже звертати свій розум на суєтні мирські речі.

— Та я, отче Матвію, розповідаю цьому хлопцеві про дива, які Бог сотворює в нашому монастирі, — виправдовувався Остап, — так звали службу.

— Знаю я, що ти розказуєш. Трапилася нагода поточити ляс, от і мелеш язиком, — пробурмотів старенький,

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Плі́нфа — тонка плитчаста цегла, старовинний будівельний матеріал.

Збіто́шний — *тут*: пустотливий, лукавий.

Мальові́дло — фарба для стін.

а тоді пильно подивився на паничика, з яким розмовляв Остап. — А йди-но, хлопче, сюди, — поманив його рукою.

Паничик підійшов, поцілував ченця в руку і став перед ним, шанобливо схиливши голову.

— Твоє місце тут, Алимпію, — сказав старий, і хлопець здивовано звів на нього очі.

— Я не Алимпій, — заперечив старому, але той нетерпляче перебив:

— Станеш Алимпієм. Тут, у монастирі, знайдеш славу і благодать. І сам його прославиш! — він поблагословив хлопця, тоді ще раз зиркнув на Остапа і подибав до дерев'яного будиночка, що виднів віддалік за деревами. Напевно, там була пекарня, бо звідти пахло свіжим хлібом, а з димаря валував дим.

Паничик провів його здивованим поглядом.

— Оце то так... — проказав Остап, розглядаючи паничика, ніби щойно його побачив. — Ти хоч уявляєш, хто з тобою говорив? Отець Матвій Прозорливий! Як він сказав, так і буде, бо він має дар пророцтва!.. Оце тобі й раз... А чого ти не признався, що прийшов постригатися в ченці?

— Та я... Я не збирався, — зніяковів хлопчина. — Батько привезли мене в науку... якщо візьмуть.

— Учитися книжної грамоти? Святе Письмо переписувати? Мабуть, ти будеш, як отець Нестор! Він молодий ще, тільки тридцять літ має, а вже знаменитий книжник! Май-

же такий, як ігумен Никон. Знає і грецьку мову, і письмо слов'янське. Ігумен хвалить його дуже, особливо за те, як він складно та мудро написав про святих князів-мучеників Бориса і Гліба. Мабуть, ти теж таким станеш, раз отець Матвій сказав.

— Ні, я, напевно, не до книг. Мені б до малярства, — тихо усміхнувся хлопчина.

Олена Каїнська. «Переїзд»

— До малярства! — Остап аж руками об поли вдарив. — Ти що, пробував малювати? Маєш хист?

— Не знаю, — вже й геть знітився паничик. — Малювати малював...

— А кого ж ти малював? Може, святого Миколая угодника? Чи Георгія Побідоносця, що змія перемагає?

— Ні, святих я не смів. Малював коней, дівчат, дядьків... удома на хатніх стінах.

— І що?

— Та що... Мати били, бо Парася, служниця наша, третій раз цього літа мусила хату перебілювати.

— А нащо ж ти, сякий-такий, аж тричі стіни розмальовував! — розреготався Остап.

— Сам не знаю. Воно як накопить на мене — хоч умри, хочеться малювати. От і малював. Мати сердилися, карали, а батько дивилися, дивилися, а далі звеліли збиратися до печерських отців. Бо якщо воно, кажуть, від Бога, то мене треба віддавати в науку. А якщо то насилають біси, однак треба до отців печерських, щоб прогнали нечистих. Невже воно може бути від бісів? — довірливо спитався паничик. — Коли я малюю, мені так гарно на душі, що й не сказати... Мов у небі витаю.

— Ні, то не від бісів! — запевнив його Остап. — Отець Матвій сказав би. Він же їх бачить, поганих, розгадує їхні лукаві замисли і рятує від них людей. А тобі він не говорив про бісів... Ти диви, сюди піднімається ігумен Никон!

Галя глянула на стежку, що вела з кручі вниз. Нею наближались двоє: батько паничика і літній чернець з поважною поставою та суворим лицем. Певно, то й був ігумен Никон — Великий Никон, якого палко вихваляв монастирський служка Остап. Обидва хлопці низько вклонилися.

— Це й є твій отрок? — спитав ігумен у чоловіка.

Паничик ще раз уклонився, даючи знати, що то таки він.

— Ходімо до храму. Скажу майстрам, хай випробують хлопця.

Ігумен Никон, не озираючись на супутників, швидкою ходою рушив до церкви і перший увійшов до середини. За

ним зайшов чоловік, дрібно хрестячись та підштовхуючи сина, а слідом подався і цікавий Остап, хоч його не кликали.

Ангел Золоте Волосся легенько торкнув Галю за плече, і вони також опинилися в храмі. Після сліпучого сонця, що сяяло надворі, тут панували сутінки. Із вікон падали скісні стовпи світла, в якому кружляли незліченні золотаві порошоки. Пахло мокрим вапном і, здається, сирими яйцями, запах яких забивало духом живиці від **риштівань**, що стояли під стінами, збиті з соснових стовбурів. На риштованнях працювали майстри, що оздоблювали стіни. Одні чаклували над хитромудрими узорами, прикрашаючи ними стовпи, що підпирали центральну баню; інші малювали на стіні, на свіжій сирій штукатурці пастухів, які кланялися Матері з Дитятком. Угорі над вівтарем троє майстрів викладали образ Божої Матері з дрібних кубиків кольорового скла. Галя задивилася, як вони працювали. Високий суворий чоловік закінчував покривало на голові Діви Марії, другий майстер трудився над її правою рукою — викладав тонкі білі пальці, третій обводив золотим тлом низ сукні. Галі здалося, що цей останній зовсім не старався. Навіть здаля було видно, що кубики в мокру штукатурку він вдавлював нерівно, нахиляючи їх туди-сюди. Дівчинка аж озирнулася обурено: невже ігумен Никон не зупинить недбайливця?

Той кивком руки підкликав майстра, що саме спустився з риштовань, сухорлявого, дуже смаглявого, напевно, одного з греків, про яких розказував Остап.

— Цей хлопець хоче вчитися малювати. Випробуй, чи має він хист, — звелів ігумен.

Майстер оглянув хлопця з голови до ніг насмішкуватим поглядом блискучих, мов у шпака, очей.

— Значить, хочеш малювати? — перепитав він, і Галя зрозуміла, що зовсім то не грек, бо майстер вимовляв слова м'яко й округло, як сільські дядьки з-під Києва.

Хлопчина засоромився, аж почервонів, проте глянув майстрові в очі і твердо мовив:

— Так, хочу.

— Не кожному дано творити божественні образи, — хитнув головою майстер. — Чи знаєш ти, що почав цю справу сам

святий апостол і євангеліст Лука? Він перший зобразив лик Божої Матері. Але навіть він не смів підвести очі на Пречисту і малював, дивлячись на Її відображення у воді.

Майстер зробив промовисту паузу, мовляв, ось яка це важлива справа.

— Чи ти чував коли-небудь, що за малярство навіть платили жителям? — суворо спитався він. —

Був час, коли писати ікони забороняли. Іконописців в'язали в мішки і топили в морі, в ямах живцем засипали, бороди їм підпалювали. Але ікон не знищили. Не було на те Божої волі. Бо якщо Бог-Син ходив по землі, видимий людськими очима, то можна дивитися й на Його образ, відтворений на іконі. Звичайно, при цьому вшановуючи не дошку й фарби, а Того, Хто зображений... Ось маєш скло, — майстер раптом урвав свою промову і подав хлопцеві миску з дрібними скляними кубиками. — Це **смальта**, з неї ми викладаємо на стінах мозаїку. Скажи, вона тут однакова? Одного кольору чи ні?

Хлопець глянув на смальту, тоді на майстра:

— Ні.

— Чому ні? У мисці темно-зелена смальта.

— Але вона різна. Ця ось, — хлопець узяв один з кубиків, — зелена, як трава; ця темніша, як лист конюшини, — узяв він інший кубик, — ця як рута, а ті кубики зелено-сиві. Такою трава буває вранці, коли впала роса.

Майстер здивовано звів брову:

— У тебе добре око. Близькі відтінки розрізнить не кожен, а в нашій роботі це важливо. В одному кольорі маємо по двадцять-тридцять відтінків смальти, а часом їх ще більше. Навіть золота смальта різна. Якби була однакова, хіба б гра-ла живим сяйвом навколо Богородиці? Її ще й кладуть під різним кутом, щоб кидала відблиски по всьому собору, але відтінки теж додають своє.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Смальта — непрозоре кольорове скло, яке застосовують у мозаїці; різної форми шматочки із такого скла.

Риштовання — тимчасовий дощаний настил на підвищенні; поміст.

Он воно що, — збагнула Галя. Отже, майстер, який викладав тло, не партачив. Інакше хіба б прославився Успенський собор на всі навколишні країни? А він прославився, це і вчителька їм казала.

— Гаразд, — продовжував іспит майстер. — Тепер спробуй докінчити узір на стовпі. Та вважай, малюй легенько, щоб можна поправити.

Хлопчина взяв від майстра щось схоже на вуглину і несміло підійшов до стовпа. Глянув угору на початий орнамент, обережно провів лінію... На свіжій штукатурці з'явився контур виткого стебла. Ще кілька змахів рукою — і на стеблі розгорнулися широкі кучеряві листки, точнісінько такі ж, як були зображені вище.

Майстер стояв, узявшись у боки, поглядом вивіряв узір.

— Добре! Справді добре! — похвалив він. — Лишайся. Я беру тебе в учні.

Остап позад ігумена беззвучно затанцював, засяяв усмішкою від вуха до вуха, мовляв, ага, а чи я не казав? Отець Матвій Прозорливий не помиляється!

Юний художник поклав вуглину, витер руки об штани й обвів щасливим поглядом церкву. Ніби все ще не вірив, що невдовзі і він прикрашатиме її мистецькими оздобами.

— Дивіться! Диво! — несподівано почувся гучний вигук.

Остап показував рукою на стіну над вівтарем. Мозаїчний образ Божої Матері засяяв, аж засліпив. Крізь вікно на нього світило сонце, яке перед тим ховалося за хмару.

— Дивіться! Дивіться всі! Це ж Дух Святий!

Над вівтарем з'явився голуб. Галі здалося, ніби він спурхнув з вуст Діви Марії. Сліпучо-білий у сонячному промінні, він кружляв під церковним склепінням. Чернець, що саме приніс відро свіжого розчину, впав на коліна. Робітники, покинувши працю, молитовно складали руки.

— Та ні, це голуб, простий голуб! — гукнув один з майстрів. — Несіть-но драбину та зловіть його!

Ніби відчувши загрозу, голуб злетів у недосяжну височінь, під саму баню, зробив коло і — зник, злився з уже закінченим мозаїчним образом Ісуса Христа.

— Куди він подівся? — спитав майстер, що хотів зловити голуба.

— Щез! Влетів у уста Спасителя! — відповіло йому кілька голосів.

— То справді Святий Дух!

Раптом лик Божої Матері, що було потьмянів, знову сяйнув сонячним світлом. У сліпучому промінні з'явився той же голуб. Він підлітав до образів святих апостолів, сідаючи кожному то на руки, то на голову. Майстри падали на коліна.

— Диво... Диво! Дух Святий! — приглушено гомоніли вони.

Галя глянула на юного художника. Він стояв навколішках, притиснувши руки до грудей. Вродливе обличчя світилося щирою вірою.

— Пострижусь... Тільки б малювати... — шепотів він, не зводячи погляду з голуба.

Ангел Золоте Волосся торкнув Галю за руку. Світ мовби схитнувся в її очах, і враз усе щезло — голуб, собор, хлопці, майстри.

- Яке перше диво сталося з Галею?
- Чи віриш ти в диво? Поміркуй, як змінилося б твоє життя, якби сталося те, про що ти мрієш.

5. УСПІХ І РОЗЧАРУВАННЯ

Галя знову сиділа на краєчку ліжка в своїй кімнаті. За вікном рожевіло вечорове крайнебо, так, ніби сонце щойно зайшло. Ніби повернулася не тільки до себе додому, а й у ту ж хвилину, з якої перенеслася в далеке минуле. Ангел Золоте Волосся, як і раніше, спирався об підвіконня, напівобернувшись до неї.

— Що сталося з тим хлопцем... Алімпієм? Це ж ви з ним подружилися? — заторохтіла Галя, бо її розпирало від цікавості.

— Так, із ним, — кивнув головою ангел.

— Він постригся в ченці? І вивчився на художника? І що то було в соборі: Святий Дух чи звичайний голуб?

— «Дух у виді голубинім». Кожен бачить те, що він здатний побачити, — ухильно відповів ангел.

— Он як?

Значить, дива не сталося. На жаль. Просто гра світла, бо сонце надворі то заходило, то виходило з-за хмар, та ще в собор випадково залетів голуб. А майстри й повірили, що то Дух Святий. Воно давно діялося, народ був темний. Еге, кожен бачить, що хоче... Галя відчула розчарування. Замість дива — всього лиш видиво. Алимпій у нього повірив. І постригся в ченці. Чесно кажучи, з хлопцем вчинили негарно. Подобою дива заманили його в монастир. Він же щирий, довірливий, це ж видно неозброєним оком.

— Власне кажучи, див сталося три, а не одне, — посуворішав ангел. — Перенестися в минуле — це не поїздом у метро проїхатися. І не всім випадає побачити ангела, — він злегка розвів руки, мовби демонструючи: ось я. — А щодо з'яви Святого Духа... Про це писала давньоруська література. Її свідчення дійшли до вашого часу. Але годі про це. Тобі ще уроки робити.

Він підвівся з підвіконня, даючи знати, що розмову закінчено.

— Хочу, Галю, попросити тебе про одну річ.

Дівчинка запитливо глянула на ангела.

— Постарайся знаходити добре в тому, що є. Гаразд?

— Так, звичайно, — машинально погодилася Галя.

Він підбадьорливо усміхнувся.

- Про що Ангел попросив дівчинку? Чому його прохання було слухним для неї?
- А для тебе така порада Ангела корисна? Чому?
- Спрогнозуй, чи вдасться Галі скористатись підказкою Ангела, зважаючи на її вдачу.

— Отже, ви мали прочитати й переказати розповідь про найвідоміші храми Київської Русі, — голос у Катерини Петрівни тонкий і високий, від нього аж дзвеніло у вухах. — Зараз подивимося, хто в нас відповідатиме. Так... Супрун Галина!

Галя підхопилася, ніби обсипана жаром. Урок вона вичила, але чомусь щоразу, коли доводилося відповідати перед класом, думки в неї плуталися, усе прочитане вилітало з го-

лови, і вона стояла стовпом неотесаним, ледве видавлюючи з себе уривки речень. Так сталося й сьогодні.

— Найвідоміші храми... найвідоміші храми... це... Софія Київська... і Успенська лавра... Печерська лавра... Успенський собор у Печерській... — залепетала Галя, лякаючись і ще дуже розгублюючись від того, що вона так недоладно відповідає.

— Успенський собор Києво-Печерської лаври, — дзвінко виправила її Катерина Петрівна.

— Тепер розкажи нам, якими були давні собори. Який вони мали вигляд, з чого їх будували.

Галя здивовано глянула на Катерину Петрівну. Якими тоді були собори? Таж вона бачила їх на власні очі. Точніше, один з них — Успенський. Поволі, спочатку невпевнено, а далі все твердішим голосом вона стала описувати могутні рожевуваті стіни з каменю і рядів тонкої цегли-плінфи, викладені плінфою оздоби — хрести й безконечники, розповіла про важку працю давніх будівничих, які навіть дошки робили вручну, про фрески — малярство по сирій штукатурці — і смальту з її незліченними відтінками, з якої викладали чудові мозаїки, про те, як вражали тодішній люд пишні височенні собори і які прекрасні легенди складали про них у народі. Галя говорила й говорила, Катерина Петрівна не спиняла її, і весь клас слухав напруд уважно.

— Отже, діти, — сказала вчителька, коли Галя раптом замовкла, злякавшись, що надто розговорила, — у нашому класі росте майбутній історик. Або, можливо, мистецтвознавець. Молодець, Галю! Я не підозрювала, що ти захоплюєшся історією. Мабуть, ти багато читала, дивилася фільми про Київську Русь, тому розповідаєш яскраво, я б навіть сказала, як очевидець! Ставлю тобі дванадцять балів за домашнє завдання і ще дванадцять — за ґрунтовний усний реферат про давньоруське мистецтво.

Класом перебіг здивований шепіт. Це ж треба — дві дванадцятки одним махом! Ісанка невдоволено закопилила губки, мовляв, як це так, що хтось обігнав її, відмінницю?

Схвильована, розчервоніла, Галя сіла на своє місце, не вірячи власному щастю. Дві дванадцятки! Ото мама здивується та зрадіє, коли дізнається!

Катерина Петрівна ще когось питала, ставила оцінки, і Галя вперше подумала, що вона не така й погана вчителька. Як казав Ангел Золоте Волосся? Знаходити добре в тому, що є. У Катерині Петрівні можна знайти добре: вона справедлива. Поставила дві дванадцятки! Хоч Галя не відмінниця і взагалі непримітна учениця. Треба буде прочитати що-небудь про давню Русь, якщо вже Галя — «майбутній історик». Удома ж є книжки, тато пропонував їй «Княжу Україну» Олександра Олеся, казав, що то цікава річ.

Додому Галя летіла, немов на крилах, і день співав навколо неї: сонячний, теплий квітневий день. Радісно туркотіли голуби, цвірінчали горобці в кущах бузку під будинками, і небо височіло ясне та безхмарне

Відчинивши вхідні двері, дівчинка вловила запах валер'янки. Усередині замлоїло від поганого передчуття. Поки скидала чоботи й курточку, почула з кухні тихе схлипування. Мама знову плакала. А Галя ж уявляла, як діставатиме з портфеля щоденник, як розкриватиме його перед мамою... Ех, усе коту під хвіст!

— Мамусю, що сталося? — спитала Галя, хоч здогадалася, у чому річ.

— Ой доню! Ой не питай! — крізь плач ледве вимовила мама. — У Степанчика ніжка не зрослася. Доведеться робити другу операцію. Хоч би він не лишився калічкою!

Галя сіла край столу, утупившись очима в мамині руки, що нервово мішали картоплю на сковорідці. Картопля шкварчала й бризкала олією.

Значить, таки операція. Цього вони й боялися.

— Мамо, не плач... — озвалася Галя.

Не могла собі пробачити, що вчора не спитала в ангела про Степанчика. Може, він допоміг би? Задля чогось же з'являвся в їхній квартирі. Невже лише для того, щоб показати Галі картинку з минулого? Ні, у нього мала бути вагоміша причина. І ось тепер, коли Галя сиділа й дивилася на заплакану маму, її раптом осяяв здогад.

— Мамочко, чуєш, не плач, — пригорнулася дівчинка до маминого плеча. — Зі Степанчиком буде все добре! Я знаю, тому що... учора я бачила ангела.

Мама повільно опустила руки.

— Якого ангела, Галю? — тихо, майже пошепки спитала вона.

— Ангела Золоте Волосся. Так він назвався. Він сидів на підвіконні в моїй кімнаті, коли я вернулася зі школи. І я думаю, що раз він у нас з'явився, наше лихо минеться, бо він допоможе.

— Галю, про що ти говориш? У тебе часом не гарячка? — мама доторкнулася губами до Галиного чола.

— Але ж я його справді бачила!

— Нормальні люди не бачать ангелів!

— Він був білявий, з волоссям до пліч... Схожий на вродливого юнака.

— О, Господи! Мало нам біди зі Степанчиком! Невже ще й тебе водити по лікарях? — голосно схлипнула мама. — Галю, признайся, ти все це вигадала? Хотіла мене розрадити, так? — допитувалася вона, не зводячи з дівчинки стривожених, переляканих очей.

Галя розгублено замовкла.

— Ти в школі про ангела нікому не розказувала? Ні? Хоч це добре... Може, ангел тобі привидівся? Або щось таке приснилося? Доню, скажи, хай я знаю, що з тобою все добре! Приснилося, правда ж?

Більше Галя не могла опиратися. Вона ствердно кивнула й низько-низько опустила голову.

— Учора я повертала в Михайлівський Золотоверхий, — ледве чутно зізналася вона.

— А-а-а, значить, надивилася, — полегшено зітхнула мама й додала: — Від твоїх вигадок можна розрив серця дістати.

Вона вийняла з шафи валер'янку й накапала собі подвійну дозу.

Картопля безнадійно підгоріла, наповнивши кухню густим їдким димом. Обід було зіпсовано, і вечеру теж. Бо коли з роботи вернувся тато, мама довго щось розказувала йому притишеним голосом, після чого вечеря перетворилася на нудну виховну лекцію. Батьки по черзі розказували Галі, що треба бути чесною, треба бути уважною до інших, треба розуміти, до чого можуть призвести необдумані фантазії, — маму

вони ледь не довели до серцевого нападу, і так далі. Галя мовчки слухала, міркуючи, який у неї невдалий день. Якби не дві дванадцятки, у ньому не було б нічогосінького хорошого. А батьки їх навіть не побачили, бо ж не спитали, як у Галі справи.

Від згадки про шкільний успіх Галя нишком усміхнулася, і на душі їй потепліло.

- Як Галя реагувала на те, що їй доводилося відповідати перед класом?
- Що потрібно, на твою думку, щоб бути впевненим / впевненою перед аудиторією?
- Як думаєш, чи підвищилась самооцінка дівчинки через одержані «дванадцятки»?
- Як мандрівка в минуле вплинула на дівчинку?

<https://cutt.ly/28OzW8q>

- Відскануй QR-коди й прочитай далі.
- Як думаєш, чому ікони, намальовані дуже давно, збереглися до нашого часу?
- Як Галі вдалося дізнатися, хто намалював старовинну ікону «*Архангел Гавриїл (Ангел Золоте Волосся)*»?
- Яким було рішення Галі мити скло в автомобілях — обдуманим, виваженим чи спонтанним? Наскільки це небезпечно для дитини її віку? Чи здатний / здатна ти на такі вчинки заради рідних?

<https://cutt.ly/78OzRN5>

- Як ти оцінюєш ставлення Галі до навчання? Як думаєш, наскільки успіхи чи невдачі в школі залежать від особистого життя учнів чи учениць?
- Знайди в тексті та зачитай опис Галиної кімнати. Це інтер'єр. Склади за аналогією опис власної кімнати. Як думаєш, що додає затишку твоєї оселі? Наскільки важливо, на твою думку, дотримуватися чистоти у власному домі?

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Перші ікони писали на дошках. Створювали їх у монастирях. Іконописець заздалегідь готував себе до роботи: читав Біблію, молився, дотримувався посту. Це мусив бути високопрофесійний майстер, який до того ж досконало опанував церковні канони християнства. Вважали, що вміння майстра залежить від його душі, його віри й головне — від

допомоги Бога. Тому на іконах ніколи не ставили імен майстрів, адже людина не може бути творцем святості.

Іконописні зображення створювали за суворими правилами. На дошки наклеювали полотно, потім накладали тонкий шар спеціальної речовини для вирівнювання — алебастровий ґрунт. На ґрунті робили рисунок, по якому писали мінеральними фарбами. Згодом зображення вкривали оліфою, від чого яскраво проступали фарби й поверхня ікони ставала блискучою. Проте років через вісімдесят оліфа темнішала настільки, що ікону переписували заново. Від такого «поновлювання» стародавні ікони були вкриті численними шарами фарб.

Божественний світ чітко відмежовували від земного. Для цього святих зображали плоскими й нерухливими, без тіней, не відтворювали пори року та час доби.

Кольори в іконописі мають символічне значення. Їх ніколи не змішують. Золотий колір, наприклад, символізує Небесне Царство. Червоний — символ Воскресіння, перемоги життя над смертю, а також символ страждань і жертви Христа. У червоному одязі зображують мучеників. Білий — символ чистоти, святості; у білому зображують ангелів. Зелений — юність, оновлення. Його використовують у сценах Різдва.

- Переглянь відео *«Як викладають мозаїки та пишуть ікони в Могилянці»* від каналу *«Живе телебачення»* й дізнайся, як сьогодні створюють ікони в Києво-Могилянській академії.
- Знайди інформацію про те, як раніше виготовляли фарби.
- Чи можливо зараз створити вохру? Що для цього потрібно?

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Зірка Мензатюк (народилася 1954 року)

<https://cutt.ly/VwqUgnc7>

- Переглянь відео проєкту *#ЖивіПисьменники* про Зірку Мензатюк від *Українського інституту книги* та *Лабораторії дитячого читання НЦ «Мала академія наук України» «БараБука»*. Що нового ти дізнався/дізналася про письменницю? Які твори Зірки Мензатюк ти читав/читала?

1. У зовнішності Ангела дівчинка звернула увагу на:
➔ очі; ➔ волосся; ➔ крила.
2. Ангел переніс Галю:
➔ у минуле;
➔ у майбутнє;
➔ в інше місце в теперішньому часі.
3. За жанром «Ангел Золоте Волосся» — це:
➔ повість; ➔ казка; ➔ повість-казка.

4. Визнач, що утворює повість, а що засуджує. Своє міркування запиши в зошит.
5. Доведи, що письменниця впродовж розвитку подій у творі вболівала за Галю Супрун.
6. Знайди в тексті й зачитай фрагменти, які в реальному житті не могли відбутися.
7. Хто із героїв допоміг Галі зрозуміти, що її життя прекрасне? А хто тобі допомагає побачити в житті хороше?
8. Як ти розумієш слова *доброта, милосердя, співчуття, самопожертва*? Чи важливі вони для духовного розвитку людини? Чому?
9. Чи є чого тобі повчитися в Галі Супрун? А чого б ти не став/не стала робити, як ця героїня? Чому?

10. Якби випала така нагода, куди б ви хотіли помандрувати в часі? Розкажіть про це одне одному.
11. Створи власну «хмарку слів». Напиши всередині аркуша назву твору, потім склади список важливих слів, пов'язаних із сюжетом, персонажами, місцем дії і темою твору. Сформуй колаж зі слів, розміщуючи їх по вертикалі, горизонталі, діагоналі. Залежно від значимості цих слів, пиши їх різними розмірами.
12. Уяви, що ти досвідчений літературний критик. Оціни повість «Ангел Золоте Волосся» Зірки Мензатюк за такими критеріями:

ПОЧАТОК ТВОРУ	ГОЛОВНИЙ ПЕРСОНАЖ	ДРУГОРЯДНІ ПЕРСОНАЖІ	ЗАГАЛЬНЕ ВРАЖЕННЯ

- 13.** Намалюй одну з чотирьох ілюстрацій до твору «Ангел Золоте Волосся». Перша — головний персонаж, друга — найцікавіший момент, третя — головна подія у творі, четверта — найважливіше місце подій.

ТЕМА 4.

ВІД СМІШНОГО ДО ВЕЛИКОГО

Картини Марії Приймаченко

Ти дізнаєшся про:

- ➔ гумористичні твори
- ➔ гумор і сатиру в байках
- ➔ біографічну літературу
- ➔ тексти зі ЗМІ

Гумористичні твори

Дотеп — кмітливий влучний вислів із сатиричним відтінком.

▼ Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

✓ ЛАЙФГАК

Чим відрізняються гумористичні жанри?

Гумор — відображення смішного в житті й людських характерах у доброзичливому та жартівливому тоні.

Гумореска — невеликий віршований або прозовий твір з комічним, жартівливим сюжетом. Сміх у гуморесці — доброзичливий, добродушний.

Анекдот — короткий гумористичний твір з дотепним фіналом.

Співомовка — невеликий гумористично-сатиричний вірш, часто побудований на сюжеті народного анекдота, прислів'я чи приказки. У співомовці подія зображується стисло, описує якийсь комічний випадок, дійових осіб — одна-дві, а завершується несподівано, гострим чи дотепним висновком.

Співомовками називав свої гуморески Степан Руданський, бо вважав, що віршовані твори необхідно виконувати під музичний супровід кобзи чи бандури.

У співомовках часто використовують речення із непрямым порядком слів, коли підмет стоїть після присудка, а означення — після означуваного слова. Такий прийом називають **інверсією**. Він допомагає зробити акцент на певному слові. Наприклад: *Осінь малює дерева яскравими фарбами і Дереву малює осінь яскравими фарбами.*

■ Прочитай співомовки *Степана Руданського*.

ДОБРЕ ТОРГУВАЛОСЬ

Чи в Києві, чи в Полтаві,
Чи в самій столиці
Ходив чумак з **мазницею**
Помежи крамниці.

І в крамницях, куди глянеш,
Сріблом-злотом сєє, —
Мужикові то й байдуже:
Він **дьогтю** питає!

У десятії крамниці
Два купці сиділо...
І туди чумак заходить
З мазницею сміло.

«Добридень вам, добрі люди!» —
Та й зачав питати,
Чи нема у них принаймні
Дьогтю де продати.

А купці переглянулись,
Та й, шельми, сміються:
«Тут не дьоготь, тільки дурні
Одні продаються!»

А чумак їм: «То нівроку ж,
Добре торгувалось,
Що на продаж тільки два вас
У **скле́пу** зосталось».

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Дьоготь — в'язка темна рідина, яку використовували для змащування взуття, зброї, коліс та інших господарських потреб.

Мазниця — посуд для дьогтю.

Склеп — *тут*: крамниця.

- Визнач мотив віршованого твору.
- Кого у співомовці засуджує автор, а до кого проймає симпатією? Прокоментуй свою думку.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Чумаки — це люди, які возили сіль з півдня України на інші її території. Спершу їх називали солєніками. Ще одним товаром була риба. Згодом чумаки почали продавати чавун, казани, канати, кукурудзу, інжир, папір, картон, цукор, овес. Чумацтво було одним з найпопулярніших занять після хліборобства й скотарства.

Щоб стати чумаком, потрібно було мати стартовий капітал, тобто гроші і майно: волів, воза,

Ярослав Чижевський. «Чумак»

кошти для купівлі солі чи інших товарів. Чумаки, які мали кілька возів, заробляли чимало. Наприклад, за рік прибутку можна було купити житло. Водночас чумаки могли залишатися кріпаками. Однак зазвичай заможні кріпаки купували собі свободу. Чумаком був і батько Тараса Шевченка.

Чумацтво було небезпечним промислом, адже дорогою чумаків могли пограбувати. Тому вони й об'єднувалися у валки від 10 до 100 возів. Чумакувати їздили у теплі пори року, коли сприяла погода. За добу долали до 30 кілометрів. За рік на південь їздили два-три рази.

Чумацтво зникло, коли розвинулася залізниця. Перший маршрут потяга на території України збігався з популярним чумацьким маршрутом.

..... ЗАПОРОЖЦІ У КОРОЛЯ

Приїхали запорожці,
Короля вітають.
Король просить їх сідати,
Козаки сідають.

Сидять собі. В них **жупани**
Все **кармазінкові**,
І самі такі хоробрі,
Вуса прездорові.

Задивились на ті вуса
Ляхи препогані.

«Що б їм, — кажуть, — дати їсти?
Даймо їм сметани!»

Поставили їм сметани,
Їсти припрошують,
Але наші запорожці
Разом відмовляють:

«Славная у вас сметана!..
Тільки вибачайте,
А перше нам, запорожцям,
Щільнік меду дайте!»

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Жупан — старовинний верхній чоловічий одяг, оздоблений хутром.

Кармазін — старовинне дороге темно-червоне сукно.

Щільнік (стільнік) — лист, утворений чашечками з воску, що його роблять бджоли й оси для зберігання меду.

Дали їм меду запорожцям...
Вони як поїли,
Так ті вуса прездорові
Вгору й завертіли.

Та й говорять королеві:
«Кажі, ясний пане!
Нехай тепер запорожцям
Подають сметани!».

- Які риси вдачі козаків виявилися під час спілкування з королем?
- Чому їм вдалося перехитрити короля?
- Що у співомовці смішне, а що — серйозне?

ТОРБИН БРАТ

Докучило підшивати
Подертії сита,
Пішов **мужик** молотити
За торбину жита.

Пішов таки недалечко —
До свого сусіда...
От молотить та й молотить
Зрання до обіда.

Перекинув, може, з копу,
Хотів би й поїсти,
Та господар, як на збитки,
Не дає і сісти.

То наймита з ним поставить,
А то сам молотить.
Потягає бідний мужик,
Аж піт з нього котить.

Перекинув копи зо дві,
Ба вже і смеркає.
«Чи не годі з нас, панотче?» —
Сірома питає.

І господар спочив добре
Та й до нього каже:
«Помолотим іще трохи,
Заким сонце ляже».

Знов молотить чолов'яга,
Аж піт з нього котить,
Виглядає поза хату,
Ба вже й місяць сходить.

Іскривився сіромаха,
Спину нагинає.
«Чи не годі з нас, панотче?»
«Або що?» — питає.

«Та щось, — каже, — не то світить
Край того віконця!»
«Як-то, — каже, — не то світить?..
Та ж то, братик, сонце!»

Коли братик — так і братик,
Нічого чинити.
Мусив бідний сіромаха
Всю ніч молотити.

На другий день той із хати,
А мужик у хату.
«А, здоровенькі, панотче!
Чи не можна б плату?»

«Можна, — каже, — чом не можна,
Як не дати плати?
Ходім, — каже, — до засіка,
Будем насипати».

Прийшов мужик до засіка,
Торбу підставляє.
Пішов **г'ярнець**, пішов другий.
«Чи годі?» — питає.

«Насипайте іще», — каже, —
Сипле той і п'ятий.
Ба вже сипле і дев'ятий.
«Чи не годі, брате?»

«Ні, не годі!» Насипає
Цілу мірку жита.
Коли гляне — аж там торба
До мішка пришта.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Мужик — *тут*: селянин.
Гарнець — посудина, що
вміщує 3,28 літра сипучих
речовин.

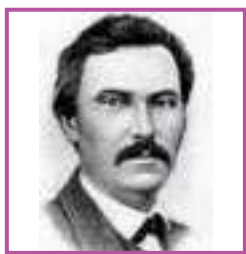
Іскривився пан господар,
Голову схиляє.
«Чи не годі із вас, куме?»
«Або що?» — питає.

«А щось, — каже, — ваша торба
Та підшта чорним...»
«Підштата?.. Насипайте!..
Таж то братик торбин!»

- Сформулюй одним реченням тему співомовки «Торбин брат».
- Який підтекст закладено в назві твору?
- Які людські вади автор засуджує?

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Степан Руданський (1834–1873)

- Прочитай біографію письменника. Які, на твою думку, риси характеру допомогли Степанові Руданському стати успішним лікарем і письменником?

Степан Руданський народився на Вінниччині. Навчався у Кам'янець-Подільській духовній академії. Але, попри спротив батька, вирішив бути не священником, а лікарем. Тому подався навчатися у медико-хірургічну академію. Відтак його призначили міським лікарем у Ялті. Свою роботу виконував сумлінно й віддано. Згодом став карантинним лікарем у порту, потім — почесним мировим суддею Сімферопольсько-Ялтинської мирової округи.

Ще під час навчання у Кам'янці-Подільському Степан Руданський почав цікавитися літературою: збирав народні пісні. У медико-хірургічній академії його вже знали як відомого письменника. Спершу писав романи, потім — громадянську лірику, балади, віршовані казки, поеми, згодом — гумористичні вірші. Внаслідок цього й виник новий для української літератури жанр — співомовка.

Також Степан Руданський відомий як перекладач з польської, сербської, чеської мов. Цікавився живописом, археологією, фольклором, музикою. Мав гарний голос і складав мелодії для своїх віршів.

1. Степан Руданський став творцем жанру:

- ➔ співомовки;
- ➔ гуморески;
- ➔ байки;
- ➔ усмішки.

2. Установи відповідність:

1. «Торбин брат»

2. «Добре торгувалось»

3. «Запорожці у короля»

А Чи в Києві, чи в Полтаві,
Чи в самій столиці
Ходив чумака з мазницею
Помежи крамниці.

Б Сидять собі. В них жупани
Все кармазинові,
І самі такі храбренькі,
Вуса прездорові.

В Перекинув копи зо дві,
Ба вже і смеркає.
«Чи не годі з нас, панотче?» —
Сірома питає.

3. Чому купцям зі співомовки «Добре торгувалось» не вдалося принизити чумака? Які риси йому притаманні?

4. Як вдалося наймитові зі співомовки «Торбин брат» обійти пана?

5. У чому особливість співомовки як жанру?

6. Чи є співомовка актуальною сьогодні? Чому?

7. Як думаєш, під супровід яких народних музичних інструментів можна виконати пісню «Добре торгувалось»? Який тон цієї пісні переважатиме — сумний, невеселий чи радісний, жартівливий? Прокоментуй свою позицію.

8. Знайди приклади інверсії у прочитаних творах.

9. Як думаєш, *кмітливість*, *дотеп*, *почуття гумору* — риси чи шкідливі риси людини? Наведіть конкретні приклади на підтвердження власних думок.

10. Схарактеризуй героїв твору «Запорожці в короля», склавши сенкани.

11. Знайди значення слова *хитрий*. Як думаєш, хитрість допомагає людині чи шкодить їй? Запиши свої міркування та проілюструй їх прикладами з реального життя.

Кебета — розум, хист, здібності.

▼ Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

■ Прочитай гуморески *Павла Глазового*.

ЕВОЛЮЦІЯ

В зоопарку біля батька
Запитав хлопчина:
— Чи то правда, що від мавпи
Походить людина?

— То чому ж ці мавпи
Сильно так відстали?
Чом людьми ще й досі
Справжніми не стали?

— Правда, — мовив батько. —
Наука доводить,
Що людина, безперечно,
Від мавпи походить.

Батько вуса гладить,
Весело сміється:
— Таке, синку, й людям
Не усім вдається.

- Які людські вади висміює автор?
- Як думаєш, що означає бути справжньою людиною? Які риси притаманні такій людині?

НАЙВАЖЧА РОЛЬ

Вихваля свого синочка
Мати на всі боки:
— У студії при театрі
Вчиться вже два роки.

Дуже довго муштрували
Хлопця режисери.
Аж тепер він дочекався
Першої прем'єри.

Роль найважчу доручили
Любому синочку:
Він на сцені в третій дії
Викочує бочку!

- Який зміст приховано в назві гуморески «*Найважча роль*»?

- Якою була похвала матері для свого сина — справедливою чи хибною? Про що це свідчить?
- Як думаєш, таке ставлення матері вплине на майбутнє дитини?

..... ЗАМОРСЬКІ ГОСТІ

Прилетіли на Україну
 Гості із Канади.
 Мандруючи по столиці,
 Зайшли до райради.
 Біля входу запитали
 Міліціонера:
 — Чи потрапити ми можемо
 На прийом до мера? —
 Козирнув сержант бадьоро.
 — Голови немає.
 Він якраз нові будинки
 В Дарниці приймає. —
 Здивуванням засвітилися
 Очі у туриста.

— Ваша мова бездоганна
 І вимова чиста.
 А у нас там, у Канаді,
 Галасують знову,
 Що у Києві забули
 Українську мову. —
 Козирнув сержант і вдруге.
 — Не дивуйтеся, — каже. —
 Розбиратися у людях
 Перше діло наше.
 Я вгадав, що ви культурні,
 Благородні люди,
 Бо шпана по-українськи
 Розмовлять не буде.

- Поміркуй, про яких канадців ідеться в тексті.
- Прокоментуй останнє речення тексту.
- Як думаєш, наскільки актуальною сьогодні є проблема мовної екології?

..... ПОХВАЛА

— Ахи! — гукнув старий павук,
 Уздрівши юну муху. —
 Ти так гудеш, що кожен звук,
 Як музика для слуху.
 За дивну талію твою
 І за гарненькі ніжки —
 Я все покинув би й пішов
 Хоч на край світу пішки.
 Ти — як перлина, як топаз,
 Ти — як іскрина синя...
 А муха — дзиз!
 І тільки раз! —
 Попала в павутиння.

Ну й зрозуміло, що було
І що робилось далі.
Оскільки діло вже дійшло
У байці до моралі,
То я скажу, що не для мух
Слова, звичайно, мовляться,
Бо на солодку похвалу
Не тільки мухи ловляться.

- Яким зображує автор павука?
- Що у словах павука мало б насторожити муху?
- Які риси допомогли б мусі не потрапити в павутиння?

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Павло Глазовий (1922–2004)

<https://cutt.ly/RwqY4rGc>

- Переглянь відеоурок. Запиши в зошит і заповни анкету-біографію письменника-гумориста Павла Глазового. Зафарбуй комірки такими кольорами, з якими асоціюються зазначені поняття. Прокоментуй вибрані кольори.
- Скориставшись анкетою, склади усний портрет митця.

ДИТИНСТВО	
ОСВІТА	
ЗАХОПЛЕННЯ	
ОБДАРУВАННЯ	
СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ	
ТВОРЧІСТЬ	

1. Ознаки байки властиві гуморесці:
 - ➔ «Похвала»;
 - ➔ «Заморські гості»;
 - ➔ «Найважча роль»;
 - ➔ «Добре торгувалось».
2. Гумореска як жанр має:
 - ➔ жартівливий характер;
 - ➔ викривальний зміст;
 - ➔ алегоричний зміст;
 - ➔ гострий дотепний висновок.
3. У гуморесці «Еволюція» Павло Глазовий висміює:
 - ➔ недалекість, обмеженість людського розуму;
 - ➔ людей, які цураються рідної мови;
 - ➔ лень, самовпевненість, байдужість до праці;
 - ➔ хвалькуватість, бездушність.
4. Установи відповідність:

1. Байка	А «Похвала»
2. Пісня	Б «Еволюція»
3. Гумореска	В «Торбин брат»
4. Співомовка	Г «Ой кувала зозуленька»
	Д «Тиша морська»

5. Доведи, що «Еволюція» і «Найкраща роль» — гуморески.
6. Як ти зрозумів / зрозуміла мораль байки «Похвала»?
7. Які людські вади засуджує автор у цій байці?
8. А чи вмієш ти критично або з почуттям гумору сприймати дійсність і себе? Свої міркування проілюструй прикладами з життя.
9. У яких гуморесках Павло Глазовий не тільки сміється з людських вад, а й гостро викриває їх?

10. Розшифруйте криптограму, скориставшись українським алфавітом. Відгадка — слово, пов'язане з темою.

4 24 17 19 21 7 22 15 1

11. Створи в подарунок письменникові Павлу Глазовому листівку. Поміркуй, що на ній буде зображено, якщо адресатом є творча особистість і ще й автор гуморесок.

12. Вивчи напам'ять одну гумореску Павла Глазового.

Байка. Гумор і сатира в байках

Спантеличений — розгублений, збитий з пантелику.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Сатира — різке викриття негативних явищ дійсності, поєднане з гострим висміюванням. Твори викривального характеру називають сатиричними.

Байка — невеликий, здебільшого віршований повчальний твір алегоричного змісту, героями якого є люди, тварини, рослини чи предмети.

✓ ЛАЙФГАК

Як відрізнити байку від інших гумористичних жанрів?

Однією з важливих ознак байки є **гумор**. Автор висміює людські вади, недоліки суспільства, щоб виправити чи викоринити їх.

У байці автори використовують *алегорію*. **Алегорія** — це такий художній прийом, згідно з яким тварин, рослини чи предмети наділяють людськими рисами. Алегорія дає можливість побачити людські вади в образі тварини, а байка вчить їх уникати.

Провідна думка байки або її повчальний висновок — це **мораль**.

Байка належить до ліро-епічних творів, бо має сюжет і ліричність (емоційність) оповіді.

■ Прочитай байку *Леоніда Глібова «Щука»*.

ЩУКА

На Щуку хтось бомагу в суд подав,
Що буцім би вона такеє виробляла,
Що у ставку ніхто життя не мав:
Того заїла в смерть, другого обідрала.
Піймали Щуку молодці
Та в шаплиці
Гуртом до суду притаскали,
Хоча чуби й мокренькі стали.
На той раз суддями були
Якіїсь два Осли,
Одна нікчемна Шкапа
Та два стареньких Цапа, —
Усе народ, як бачите, такий
Добрячий та плохий.

За стряпчого, як завсігді годиться,

Була приставлена Лисиця...

А чутка у гаю була така,

Що ніби Щука та частенько,

Як тільки зробиться темненько,

Лисиці й шле — то щупачка,

То сотеньку карасиків живеньких

Або линів гарненьких...

Чи справді так було, чи, може, хто збрехав

(Хто ворогів не мав!), —

А все-таки катюзі,

Як кажуть, буде по заслужі.

Зійшлися судді, стали розбирать:

Коли, і як воно, і що їй присудити?

Як не мудруй, а правди ніде діти.

Кінців не можна поховать...

Не довго думали — рішили —

І Щуку на вербі повісити звеліли.

— Дозвольте і мені, панове, річ держать, —

Тут обізвалася Лисиця. —

Розбійницю таку не так судить годиться:

Щоб більше жаху їй завдать

І щоб усяк боявся так робити, —

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Шаплик — дерев'яна посудина з ручками для носіння води.

Стряпчий — тут: адвокат.

Завсігді — зазвичай.

У річці вражу Щуку утопити!
 — Розумна річ! — всі зачали гукать.
 Послухали Лисичку
 І Щуку кинули — у річку.

- Дай характеристику Щуці. За які вчинки її віддали до суду?
- Чи справедливим було рішення суддів до втручання Лисиці? Чому?
- Як думаєш, хто із тваринного світу міг би бути справедливим, розумним, мудрим суддею? Прокоментуй свою думку.
- Чи можна сказати, що Лисиця зіграла вирішальну роль у долі Щуки? Чому вона так вчинила?

- Прочитай байку *Леоніда Глібова «Муха і Бджола»*.

..... МУХА І БДЖОЛА

Весною Муха-ледащиця
 Майнула у садок
 На ряс, на квіти подивиться,
 Почуть Зозулин голосок.
 От примостилає на красолі
 Та й думає про те,
 Що як то гарно жити на волі,
 Коли усе цвіте.
 Сидить, **спесіво** поглядає,
 Що робиться в садку;
 Вітрець тихесенько гойдає,
 Мов панночку яку...
 Побачила Бджола близенько:
 — Добридень! — каже їй. —
 Оддиш хоч трохи, моя ненько,
 Сідай отут мерщій.
 — Та ніколи мені сидіти, —
 Одвітує Бджола, —
 Вже час до пасіки летіти:
 Далеко від села.
 — Яка погана, — Муха каже, —

На світі доленька твоя:
 Раненько встане, пізно ляже...
 Мені б отак — змарніла б я,
 За тиждень би головоньку схилила.
 Моє життя, голубко мила, —
 Талан як слід:
 Чи де бенкет, чи де обід
 Або весіллячко, родини, —
 Такої гарної години
 Ніколи не **втерію** я:
 І їм, і ласую доволі, —
 Не те що клопоти у полі
 І праця бідная твоя! —
 На річ таку Бджола сказала:
 — Нехай воно і так;
 Та тільки он що я чувала,
 Що Муху зневажає всяк,
 Що де ти не поткнешся
 Або до страви доторкнешся, —
 Тебе ганяють скрізь:
 Непрохана не лізь.

— Стару новинку, — каже Муха, —
 Десь довелося тобі почути!..
 Запевне, дурень дурня слуха...
 Велике діло — проженуть!
 Не можна в двері — я в квартиру
 Або пролізу в іншу дірку —
 І зась усім!

Нехай ся байка мухам буде,
 Щоб не сказали часом люде,
 Що надокучив їм.

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Спесівий — пихатий.
Втеряти — втратити.

- Доведи, що твір «Муха і Бджола» — це байка.
- Які людські вади втілено в образі Мухи? Як характеризують Муху її слова «Не можна в двері — я в квартиру Або пролізу в іншу дірку — І зась усім!»?
- Що б ти порадив / порадила Мусі? Прокоментуй свою думку.
- Схарактеризуй Бджолу за допомогою техніки «Хто? Де? Коли? Чому?».

- Прочитай інформацію, визнач, що в ній є фактами, а що — фейками. Скористайся відомими тобі способами перевірки інформації.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

1. Бджоли — єдині комахи на землі, які можуть виготовляти їжу для людини.
2. У світі є понад 15 000 видів бджіл.
3. У пошуках їжі бджоли можуть відлітати від свого вулика на відстань до п'ятдесяти кілометрів.
4. Робочі бджілки часто жалять людину, навіть тоді, коли не відчувають загрози, і після цього вони гинуть.
5. Бджоли бачать навколишній світ у блакитних і жовтих тонах.
6. Бджоли літають між квітами найкоротшим шляхом, тобто вони можуть вираховувати відстань.

- Прочитай байку Леоніда Глібова «Жаба і Віл».

ЖАБА І ВІЛ

Раз Жаба вилізла на берег подивиться
 Та й трошечки на сонечку погріється.

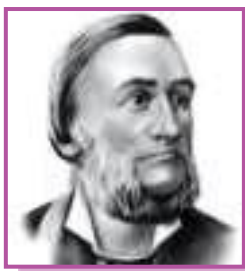
Побачила Вола
 Та й каже подрузі тихенько
 (Вигадлива була!):
 — Який здоровий, моя ненько!
 Ну що, сестрице, як надмусь,
 То й я така зроблюсь?
 От будуть жаби дивуватися!
 — І де вже, сестро, нам рівняться... —
 Казать їй друга почала;

— Що, сестро, як тобі здається, Та й що, дурна, собі зробила?
 Побільшала хоч трохи я? З натуги луснула — та й одубіла!
 — Та ні, голубонько моя!
 — Ну, а теперечки? Дивися! Такі і в світі жаби є,
 — Та годі, сестро, схаменися! — Прощайте, ніде правди діти;
 Не слуха Жаба, дметься гірш, А по мені — найлучче жити,
 Все думає, що стане більш. Як милосердний Бог дає.

- Кого уособлює образ Вола у творі?
- Які людські вади автор викриває на прикладі образу Жаби?
- Знайди рядки в байці, у яких звучить мораль.
- Проілюструй прикладами з життя, як пихатість і за-розумілість шкодять людині.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

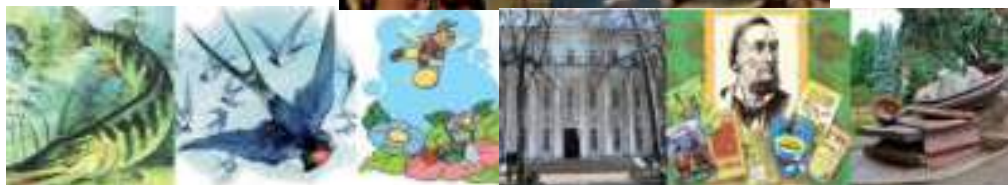

Леонід Глібов (1827–1893)

- Переглянь відеоурок. Пригадай вивчене у 5 класі про Леоніда Глібова. Які твори цього автора ти читав / читала?
- Згадай, що таке **акровірш**. Розгадай запропонований кроссенс.

<https://cutt.ly/RwqY4rGc>

1. У байці Л. Глібова «Щука» головну злодійку:

- ➔ відпустили, виправдавши;
- ➔ засудили й веліли повісити;
- ➔ засудили й постановили втопити;
- ➔ засудили на виправний термін.

2. Мораль байки Л. Глібова «Муха і Бджола»:

- ➔ паразитичне існування;
- ➔ взаємодопомога двох друзів;
- ➔ заздрість до чужої справи;
- ➔ викриття підлабузництва.

3. Іронія, гумор, сатира — це:

- ➔ види описів у художньому творі;
- ➔ художні засоби;
- ➔ різновиди жанрів;
- ➔ різновиди комічного.

4. Прочитай народні прислів'я про бджолу-трудівницю. Визнач, що їх об'єднує.

1. Бджола мала, а й та працює.
2. В кого бджоли, в того й мед.
3. Працьовита як бджола.
4. Бджола їсти не просить, а мед носить.
5. Чекає, як бджола сонця.
6. Ще бджіл не купив, а вже діжки на мед лаштує.
7. Ще бджоли гудуть, а ледарі з поля йдуть.

5. Намалюй ілюстрації до байки «Муха і Бджола».

6. Пригадай, чим відрізняється **гумор** від **сатири**. Знайди приклади сатири в прочитаних творах.

7. Пригадай, що таке **алегорія**. Назви приклади алегорії в байках Леоніда Глібова.

8. Уявіть себе детективами, до яких звернулися, щоб розслідувати справу Щуки. Назвіть три найважливіші дії, на вашу думку, які допоможуть зібрати докази провини Щуки чи її непричетності до злочину.

9. Доведи, що байка — це ліро-епічний твір.

10. Знайди інформацію про те, яких рибок можна тримати в акваріумі. Досліди, що потрібно знати, якщо ти вирішиш завести рибку. Підготуй список справ, які необхідно зробити перед тим, як придбати акваріум з рибками.

11. Вивчи напам'ять одну байку Леоніда Глібова.

Біографічна й автобіографічна література

Уздріти — побачити, вгледіти.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

«**Життя видатних дітей**» — книжкова серія видавництва «Грані-Т». Вона об'єднує понад 30 книжок сучасних українських авторів. Кожен автор мав змогу особисто обрати своїх кумирів і написати про їхнє дитинство. Ця серія містить неймовірні історії про життя маленьких майбутніх письменників, художників, архітекторів, математиків, медиків, фізиків, які надихають своїм незламним прагненням досягти мрії.

Ті, кому пощастило вчасно виявити свій талант, щасливі й відомі всьому світові. Історії геніального дитинства із серії «Життя видатних дітей» відкриють тобі розуміння того, що неповторний талант кожного з нас може привести до здійснення мрії і допоможе стати видатною особистістю.

- Що тобі відомо про Марію Приймаченко?
- Прочитай твір *Анни Багряної* про дитинство відомої української художниці Марії Приймаченко «*Квіти від жар-птиці*».

Марія
Приймаченко

..... КВІТИ ВІД ЖАР-ПТИЦІ (Дитинство Марії Приймаченко)

Невисока рубана хата Оксента Григоровича майже нічим не відрізнялася від решти хат у Болотні. Хіба лише тим, що на

широкій огорожі перед нею стояли різьблені голови дерев'яних химер. Чи то були звірі, чи люди, а чи старі боги — ніхто не міг сказати достеменно. Але кожен, хто проходив уперше повз двір Приймаченка, зупинявся й захоплено розглядав отих банькатих та носатих істот. А проте побачене, може, і не здалося б їм аж такою дивиною, якби знали наперед: господар цього двору — тесля-віртуоз, неперевершений різьбяр. А якби ще хтось розповів тим роззявам і про господиню — Параску Василівну, відому майстриню вишивки, то вже напевно не пройшли б отак просто повз, а завітали б до невисокої рубаної хати, яка майже нічим не відрзнялася від решти хат у Болотні.

Та коли вже правду казати, то спершу там мешкали тільки дід Федір та баба Харитина. Вони не мали рідних дітей. І це їх дуже гнітило. Бо ж комусь мусили заповісти своє добро у спадок. Та й на сиву старість — хтось мусив про них подбати.

Оксент жив із жінкою й дітьми в сусідньому селі Сукачі. Возив кіньми **кляді** з Києва й тим заробляв на життя. А дорогою частенько заїжджав до старих, допомагав їм, чим міг. Тож за таку Оксентову уважність і турботу дід із бабою й вирішили його «всиновити». Підписали якісь папери в нотаріуса, поставили на них сургучеві печатки, й відтоді Оксент став Приймаченком, а хата Федора та Харитини — і його хатою теж. Так він переїхав до Болотні разом із дружиною та дітьми.

Хату й двір розділили між двома родинами і зажили собі мирно — кожен по-своєму господарюючи. Усе — просто.

«Не знає той України, хто на київському Поліссі не бував, — так старі поліщуки подекуять, — бо у краї поліському таємниць усяких багацько ховається». І то — чистісінька правда. Наприклад, можеш вийти вночі з дому й побачити, як із твого димаря вилітають сови, а потім у небі на білосніжних лебедів обертаються. Або заблукати в лісових хащах і почути, як сосни не риплять — голосами дитячими вередують, а в болоті між очеретами хтось пищить та регоче. Можеш у лісі повного кошика чистих білих грибів назбирати, але як по дорозі додому про щось недобре ненароком помислиш, то ті гриби тобі вдома червивими або й отруйними стануть. Отакі дива!..

І серед отих поліських див, серед розкішної природи, де все живе — у великій гармонії, зростала Приймаченкова донечка Маруся. Змалку була красунечкою та розумницею. Могла

годинами сидіти коло мами й заворожено стежити за її вишиванням. Марусі тоді здавалося, що її ненька — справжня чарівниця. Бо ж уміє отак — звичайною голкою з ниткою — складні й дивовижні орнаменти на чисте полотно викликати! Різне вишивала її матуся Параска Василівна: і рушники, і святкові скатертини, й завіси на вікна. Але найчастіше прикрашала своїми чарівними візерунками одяг для всіх домашніх. Навіть баба Харитина ходила по селу, вбрана по-святковому — у вишиту сорочку, й тішилася подумки, що на старість Бог послав їй таку добру та роботящу невісточку.

На Марусиних сорочках Параска Приймачивна вишивала яскраві сонячні квіти. Дівчинка була безмежно щаслива від того, що може спостерігати за маминим чародійством. І сама аж світилася — разом із тими вишитими квітами.

А одного разу несподівано сказала неньці:

— Я теж хочу навчитися робити так, як Ви!

Лагідної вдачі жінка, відклавши п'яльця, пригорнула до себе донечку й мовила їй пошепки:

— Звісно ж, я тебе навчу, коли трохи підростеш.

— І в мене будуть такі ж красиві візерунки, як у Вас, мамо? — зраділа мала.

— Вони будуть значно кращими, ніж мої...

Маруся росла, вбираючи до свого чистого дитячого серденька красу поліського краю. А що вже уяву мала бурхливу — аж нівроку! На що не подивиться — чи на білосніжні й пухнасті хмари, чи на густочубі лісові чагарники, чи на хатні тіні, що од мисника чи печі розтягуються по долівці, — у всьому їй якісь дивні тварини ввижаються, казкові істоти. Придивляється пильно й бачить: ось тулуб у цієї химери, он там — хвіст, що аж по землі волочиться, а он і голова з очима, носом, ротом і вухами — як у людей. І буває, так захопиться отим вигадуванням, що забуде про все на світі.

А коли засинала, тоді їй квіти снилися — багато-багато, ціле море. Були ті квіти яскраві та різнобарвні, що в природі таких барв — а хоч би й по всьому світу шукай — не зустрінеш. А ще снилися птахи, але теж несправжні, неземні якісь: барвисте пір'я складними візерунками прикрашене, замість крил — рушники вишиті, а очі, наче в людей — сумні або замріяні.

Нарешті Маруся навчилася в мамі вишиванню. І вже сама могла голкою на полотні **повоблечки** всякі дива виробляти.

А коли Параска замішувала тісто на святкові коржики та медяники, дівчинка завжди радо приставала до матері в помічниці — виліплювала з тіста своїх дивних, ні на що не схожих, звірів. Аж односельчани, дізнавшись про такий Марусин талант, почали кликати її на весілля, щоб допомагала коровайницям ліпити весільних пташок.

Якось на Благовіщення баба Харитина пішла до церкви. Матері тоді теж не було вдома. Восьмирічна Маруся вибігла з хати на вулицю, а там — тепло й любо так! В очі сонечко щедро світить, пташки співають. Уночі ж сильний дощ лив, то по всій дорозі величезні калюжі позалишалися. Дівчинка наробила собі з мокрої землі балабайок, та й давай жбурляти їх у баюри. Захопилася тим заняттям. А тоді почала бризки з калюж долонями пускати. А ті бризки — просто їй в очі, ніс, на щічки й уста — аж до маківки дістають. Та й забруднила собі калюжною водою білу хустину, що голова нею була накрита. Розв'язала, скинула, хутчій випрала й повісила на воротях, аби сонце скоріше висушило. І далі заходилася хазяйнувати: курям лущиння ви-несла, миски помила та поскладала... Аж тут баба повернулася з церкви і, вгледівши на воротях Марусину випрану хустину, почала раптом репетувати на всю вулицю:

— А що то ти на мої ворота свою хустку вивісила, га?! А хто це тобі таке дозволив, га?!

І наче ж не сердита ота баба Харитина була, але щось таке тоді на неї найшло. Хтозна, може, око якесь недобре, відьомське коло церкви на неї зиркнуло. Бо ж до церкви не лише добрі, але й злі баби ходять. Дівчина з переляку вскочила до хати, залізла на піч, скрутилася калачиком, очі заплющила й тремтить усім тілом. А вночі як кричить раптом: «Ой, таточку, ой, мамочко, ой страшно!.. Ой, голова болить! Ой, нога!..» І так аж три доби кричала, поки не порадили жінки Парасці звернутися до шептухи Киндориhi — тієї, яка легко дитячий переляк вишіптує.

Тож уночі Оксент запряг коня й повіз малу в Сукачі. Але сказати, що полегшало малій після тих вишіптувань баби Киндориhi, — все одно, що збрехати. З кожним днем Марусина хвороба загострювалася — кидало в сильний жар, нудило так, що не могла нічого їсти, й голова їй аж тріщала від болю. А тоді

й м'язи в усьому тілі засудомили, защеміли — аж наче хтось їх ізсередини якимось теслярським інструментом викручував. Ледве рученьками ворушила, а як із ліжка вставала, то ноги її часто не хотіли тримати.

Довелося викликати іванківського лікаря. Той оглянув дівчинку. Виявилось, що виною всьому була не баба й не переляк, а брудна калюжа, у якій Маруся бовталася. Лікар сказав, що звідти вона якусь страшну заразу на себе перенесла.

Довго та важко дівчинку лікували — і мазями, й гіркими мікстурами, й порошками всякими. І знову баба Киндориха щось вишіптувала.

Поки Маруся вдома хвора лежала, багато вишивала — ляхівкою, хрестиком, гладдю — як мама-майстриня навчила. І все про свої сні думала, про ті квіти казкові: «А що, як спробувати їх якось намалювати?». Але не було їй чим малювати. Тож почала ті дивні сні на полотно переносити — малювала голкою. І виходили з-під голки-чарівниці сонячні квіти, ніби й на мамині схожі, та значно химерніші. І птахи, розписані яскравими барвами: зозулі, павичі, ластівки, а ще багато таких, що й не знала, як називаються...

Але ж повільно Маруся іще вишивала, та й рученьки її часто слухатися не хотіли. Тож поки над однією химерою марудилася, друга, не дочекавшись, із її голови утікала хутко. «От якби намалювати...» — часто собі думала.

Дівчинка ніби й одужала, але хвороба не минула їй просто так — одна ніжка помітно покривилася й ніби стала коротшою від іншої. Від того Марусі було боляче ходити. І батькові довелося придбати для неї милиці. Але часом набридали їй ті милиці, тоді кидала їх і повільно шкутильгала по двору — наскільки вистачало сил. Через ту хвору ногу Маруся була непридатна до роботи в полі. Тож більше займалася хатніми справами. Від певного часу вона ніби замкнулася в собі, її очі стали не по-дитячому замисленими й стурбованими, увесь час пильно вдивлялася вона в усе, що її оточувало, ніби скрізь шукаючи якоїсь таїни...

Якось батьки наказали дівчинці випасати гусей, а самі пішли в поле. Маруся взяла ціпка й погнала домашніх птахів на запашні зелені луки. Сама собі сіла в холодку під старим горіхом і заходилася обережно висмикувати біля себе пучки трави. Місце, де залишилася гола земля, притоптала худенькими

долоньками, тоді знайшла суху горіхову гілочку й почала малювати тією гілочкою по землі квітку — пелюстки манюсінки, але серцевина величезна, мов сонце, що увечері за деревами ховається. Тоді домалювала стебло й візерунчасте листя. Хотіла іще щось вигадати, але забракло вже місця. Маруся підвелася та попрощувала до складених у кілька рядів соснових колод. Там закінчувалася трава й починався якийсь сіруватий пісок, схожий на товстий шар пилу. О, місця там було вдосталь! Над головою дівчинки гуділи джмелі й тріпотіли напівпрозорими крильцями метелики. Пахло терпкою смолою та стиглим сонцем. Гуси продовжували щипати траву, гучно гелґочучи про щось своє, гусяче. Маруся полічила їх — задля власного спокою: усі тут. А тоді заходилася ворожити паличкою на піску. Намалювала кілька квіток, обплела їх красивим орнаментом. А відтак пригадала пташку, що наснилася їй минулої ночі. То була чудернацька птаха — із отаке-е-е-енним хвостом, а в тому хвості — пір'я барвами переливається й небачене світло випромінює. Справжнісінька тобі жар-птиця! Ніби з казки прилетіла в Марійчин сон. Якби ж таку намалювати! Та де там. На піску хіба кольори знайдеш?.. І щойно Маруся про це продумала, як раптом бачить: жар-птиця чарівна — та сама, що зі сну — над річкою кружляє! І золоте пір'я від сонячних променів ще яскравіше, ніж уві сні, світиться. А гуси собі й далі гелґочуть, ніби дивної гості над собою помічати не хочуть. Дівчина від подиву аж рота роззявила, очима до птахи тієї немов прикипіла. А та покружляла-покружляла над річкою, а тоді, одну золоту пір'їну на берег скинувши, якимось непомітно зникла в хмарах. Захоплена Маруся навіть забула про свої хворі ніжки. Умить схопилася і, накульгуючи, подалася до берега — туди, де жар-птичина пір'їна впала. Аж дивиться: а на тому місці видніються якісь нерівні синюваті смужки. Дівчина підійшла ближче і, узявши камінця, почала довбати ним прибережний ґрунт — там був синій **глей**. Набрала в пелену того глею й понесла додому. Поперед неї гелґотіли задоволені гуси.

Удома Маруся розвела глей водою й заходилася розмальовувати всю хату синіми квітами. І ті квіти,

ЗБАГАЧУЙ МОВЛЕННЯ

Кладь — поклажа, багаж.

Повоблечки — повільно.

Глей — глина різних кольорів.

здавалося, оживали під її пальчиками, розцвітали небаченою красою й навіть випромінювали якісь особливі духмяні пахощі. Коли ж завершила розмальовувати стіни, взялася за піч, а тоді — за мисник... А відтак вийшла надвір і розписала хату ззовні. Здавалося, що Маруся поринула у свій химерний світ сновидінь і геть забула про дійсність. Уже й сама розцвіла серед отих мальованих квітів. Але раптом її охопив легенький острах. Бо згадала про бабу Харитину — що вона скаже, як повернеться з поля?.. А, може, й батько з матір'ю сваритимуть її за те, що не запитала в них згоди?.. Подумавши про таке, підійшла до покуті, з боєм опустила на коліна, склала до купи сині від глею долоні, звела вологі оченята вгору — до ікон, до вишитих на рушниках мальв. І заходила вголос просити Діву Марію та Бога Ісуса, аби вберегли її, малу, від гніву старших.

Та даремними були хвилювання Марусі. Бо як повернулися її батьки додому, то спершу посеред двору стали й ніби вклякли на місці, заворожені доньчиними розписами.

— О, Господи! Звідки це краса така взялася на нашій хаті? — нарешті вигукнула Параска.

— Дивовижно! — підхопив її захват Оксент. А брат Степан, який звик на гарнеті по вечорницях грати, аж присвиснув, угледівши оте диво.

Тоді Марусинка вийшла з хати, стала на порозі, обіпершись на милицю, й тихенько сказала:

— Це я... хотіла тільки, щоб в нашій хаті такі квіти зацвіли.

Оксент із Параскою увійшли до хати й ще більше розчулилися — звідусюди дивилися на них оті живі сині квіти!

— Ой, матінко! Наче не в хаті, а в раю! — почули раптом за своїми спинами голос баби Харитини.

Маруся із вдячністю подивилася в куток — на ікону, уквітчану вишитими мальвами. Свята Марія мовчки тримала на руках просвітлене Немовля і, здавалося, приязно усміхалася до своєї малої тезки.

А наступного дня до Приймаченкового двору почали сходитися сусіди.

— Хто це так розмальював вашу хату? — запитували в господаря. — Невже сама Параска?

— Ні, це моя донька Маруся. Учора знайшла на березі синього глею, каже, що то до неї чарівна жар-птиця уві сні прилетіла

й такі квіти їй показала, — з гордістю відповідав усім Оксент, сидючи на призьбі й вирізьблюючи прялку для баби Харитини.

Учора він цілий день лагодив сарай, а тоді на полі копав картоплю, то тепер так відпочиває, із сусідами перемовляється.

Прибіг до Оксента Володько, найменший Ткачуків син, та й давай оті квіти на стінах роздивлятися. Підходить до кожної близько, руками обережно торкається, ніби перевірити хоче, чи справжня. Мати його через тин додому кличе, але малий уперся — каже, що не піде, поки з собою одну таку квітку не візьме. Мати його лає, каже, що ті квіти намальовані, а Володько слухати її не хоче, бо знає, що квіти насправді — живі. І тоді раптом як заплаче голосно, аж сусіди, перелякані, з хат повибігали.

Відшльопала Ткачучка свого сина й додому силою з Приймаченкового двору потягнула. А той пручається та ще голосніше скиглить.

А по якимсь часі чує Оксент голос Гаврила Ткачука:

— Гей, господарю, а чи не може ваша мала й мою хату такими синіми квітами розписати? Я віддячу!

Приймаченко погукав доньку та каже їй:

— Хоче дядько Гаврило, аби ти і його хату уквітчала так, як нашу. Сама з ним домовляйся, що й до чого.

Маруся пішла до річки й набрала ще синього глею — повне відерце. А тоді стала на бережку, очі до неба звела замріяно. І усміхнулася до хмар, до грайливих сонячних променів:

— Дякую тобі, золота пташко, що ти мені це місце показала!

Розписала сусідову хату — не згірш, як свою. Радіє малий Володько, сидючи на печі: тепер і в нього багато синіх квіток цвістиме!

А там уже й інші сусіди просяться, щоб і їхні хати порозписувала. Ото роботи на дівчину звалилося! Але щаслива від того, бо подобається їй квіти на болотнянських хатах малювати. Згодом ще й інших природних барв відшукала, щоб не тільки синьо, а й жовто, червоно, бузково пелюстки її квітів світилися — людям на радість.

— От і добре, що заняття собі знайшла наша Марусинка, — батьки тішилися, між собою перемовляючись. Бо ж була їхня донечка калічкою. А таким завжди важче раду собі давати та поміж інших людей приживатися, щоб жалість чужа менше допікала.

Оксент дістав для донечки папір і акварелі. Хай малює. Бо коли малює — про свою хвору ногу, про все на світі тоді забуває. Тоді світиться вся, якась нетутешня стає, ніби з іншої планети до Болотні прилетіла.

Але малювати правою рукою Марусі чомусь не виходило, тільки лівою. Хоч правою завжди всю хатню роботу робила, і ложку тримала — теж.

— Це ж робота мого серця, — пояснювала всім, — тому й малюю тією рукою, що до серця ближче.

Із уяви на папір квіти яскраві списувала. А ще — звірів своїх вигаданих. Були вони з ратицями, рогами, зубами, з голови до лап візерунками дивовижними розписані. Ті, котрі яскраві, з квітами — добрі були на Марусиних картинах. І навіть очі їхні добро випромінювали. А котрі темні, з пащами зубатими та пазурами довгими — ті ніби якусь злу силу уособлювали. Бо таке життя людське та світ такий: з добра і зла складається. Але найбільше любила дівчина жар-птицю малювати — оту, що колись їй наснилася, що золотою пір'їною знак подала.

Швидко слава про Марусин талант по всій Болотні розійшлася. А незабаром і з сусідніх сіл почали люди приїздити, аби на ті намальовані дива подивитися. Вишивальниці радили Марусі, щоб на полотно все намальоване переносила. І дівчина творила — рушники, панно, — чарівною голкою свої картини повторювала. Химери тоді в яскравих нитках оживали, плуталися в орнаментах із квітів, соняшників, гороху, всілякої городини.

А відтак дарувала свої витвори — людям.

— Пошли мені, Боженьку, нових і яскравих барв, — перед сном молилася, — не хочу грошей багато, хочу тільки, щоб люди жили, як квіти цвіли. Оце й усе, що я хочу, Боже...

Засинала й бачила уві сні чарівну жар-птицю — над цілим морем яскравих квітів.

Історія людини в історії людства

Марія Приймаченко стала відомою українською художницею, її відзначили найвищою державною нагородою України — Національною премією імені Т. Шевченка.

Мистецтвознавці називають стиль її живопису «наївним мистецтвом» або «народним примітивізмом». Художниця малювала переважно казкові сонячні квіти, а ще — химерних звірів і пта-

хів, що жили в її снах, були витвором її чистої уяви. Також вона сама вигадувала цікаві підписи до своїх картин — віршовані примовки. Марія Приймаченко була малограмотною. Усі знання черпала із древніх і вічних джерел поліського фольклору, зберігши в собі дивовижне вміння сприймати життя наче красиву дитячу казку. Малювала на простому папері аквареллю та гуашшю, спочатку наносячи лінії та контури олівцем.

Творчість Марії Приймаченко — це унікальне явище для світової культури. У 1957 році на Міжнародній виставці в Парижі художниця отримала золоту медаль, здивувавши своїми картинами увесь світ. Її виставки з великим успіхом проходили у Франції, Канаді, Польщі, Болгарії, Німеччині, Японії... У «Всесвітній енциклопедії наївного мистецтва» (Белград, Сербія, 1984) українську народну майстриню визнали «зіркою першої величини».

До смерті Марія Приймаченко жила в рідному селі, за 50 кілометрів від Чорнобиля. Після зловісної аварії на ЧАЕС їй неодноразово пропонували переїхати до Києва, на що народна художниця відповідала: «Смішні. Мене — від Болотні? Де вічна гармонія природи?.. Як можна босими ногами по асфальту пройтися? Або не чути, як пахне вранішня роса?».

Поза всяким сумнівом, рідна земля надихала її, додавала творчих і життєвих сил.

Нині стало модним прикрашати одяг і аксесуари малюнками Марії Приймаченко, її роботами цікавиться дедалі більше приватних колекціонерів. Адже чисте, живе, справжнє завжди вабить людське око й серце...

«Роблю сонячні квіти, тому що людей люблю, творю на радість, на щастя людям...» — казала про себе художниця.

- Прочитай фрагмент твору *Миколи Славинського «Її благословив Господь»*.
- Що тобі відомо про поетесу Ліну Костенко? Які її твори ти читав / читала?
- Продовж речення *«Ліна була звичайною дитиною, але...»*.

<https://cutt.ly/48Oxx5G>

1. Марія Приймаченко народилася на:
 - Поділля;
 - Поліссі;
 - Волині.
2. Уперше талант Марії побачили, коли вона:
 - намалювала картину на землі;
 - розмалювала хату;
 - вишила сорочку.
3. Стиль живопису Марії Приймаченко називають:
 - сучасним мистецтвом;
 - модерним мистецтвом;
 - наївним мистецтвом.

4. Що зацікавило тебе у творі «*Квіти від Жар-птиці*»? Якими талантами була обдарована Маруся?
5. Як сама дівчинка говорила про свій хист до малювання?
6. Переглянь кілька картин відомої художниці. Чим вони тебе здивували?

7. Що ви думаєте про такий стиль мистецтва? Чи виправдано його називають наївним?

8. Чи можна вважати останнє речення твору відповіддю на запитання: «*У чому криється успіх української художниці*»? Прокоментуй свою думку.

9. Який життєвий урок для себе ти винесеш із прочитаного? Запиши 3–4 речення.

Текст зі ЗМІ

Самохіть (як?) — добровільно.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Минулого року ти вивчив / вивчила, що ЗМІ, тобто засоби масової інформації, — це ресурси, які передають інформацію. Проте в наш час отримувати новини чи знання ми можемо з різних джерел. Кожен сам обирає, що і де читати, слухати чи дивитись.

Щодня кількість інформації значно перевищує ту, яку ми можемо сприйняти. До того ж не вся вона є правдивою, актуальною і потрібною нам.

Вигадані новини називають **фейковими**. Їх можуть поширювати, щоб рекламувати когось або щось, маніпулювати свідомістю, дезінформувати, залякувати людей і сіяти паніку.

Щоб ми не втрапляли на гачок неправди, Інститут масової інформації сформулював декілька порад, як зловити фейк. Ознайомся з інфографікою, щоб бути обізнаним / обізнаною із цим явищем.

ЯКІ НОВИНИ МОЖУТЬ БУТИ ФЕЙКОВИМИ?

Фейк — це новина, в якій подано неправдиву або спотворену інформацію.

ЕМОЦІЇ

Думку чи оцінку подають як факт; автори зумисно викликають позитивне чи негативне ставлення до новини. Часто заголовки є надміру емоційними або ж загалом не відповідають новині.

ПОДАННЯ ФАКТІВ

Недостовірні, любительські фото й відео подають як підтверджені; реальні факти змішують з неправдою або ж подають лише частину новини. Результати певних досліджень публікують без вказівки на джерело або замовника.

ДЖЕРЕЛА

Новини з анонімних джерел, із соцмереж або ж ті, де джерел не вказано.

ОЗНАКИ ФЕЙКУ

ЕКСПЕРТИ

Новини, підтверджені анонімними експертами («учені вважають»), експертами з установ, яких насправді не існує або яких не вказують.

■ Прочитайте уривок статті [Ольги Чуловської з сайту Happy Monday](#).

..... «Я ПРАЦЮЮ В АНТАРКТИДІ»: УКРАЇНСЬКІ ПОЛЯРНИКИ — ПРО СВОЮ РОБОТУ ...

Українська антарктична станція «Академік Вернадський» розташована на мисі Марина острова Галіндез за 7 км від західного узбережжя Антарктичного півострова. Її головне призначення — проведення наукових досліджень з геофізики, біології, метеорології та океанографії. Для цього щороку на станцію вирушає експедиція у складі 10–15 полярників. Ми поспілкувались з учасниками цього річної — 27-ї Української антарктичної експедиції — та розпитали їх про специфіку життя й роботи на станції.

Українська антарктична станція «Академік Вернадський».

Джерело: «Happy Monday»

Анжеліка Ганчук, метеорологиня

Про рішення долучитись до експедиції та відбір

Я мріяла попрацювати в Антарктиді ще зі студентських років. Але щоб сюди потрапити, науковцю потрібен досвід роботи. І от коли я вже мала достатньо досвіду, знань і внутрішню готовність, то подала документи й пройшла всі етапи відбору — фаховий, медичний та психологічний. Відбір серйозний, адже для цієї роботи недостатньо просто бути хорошим науковцем, важливо також мати міцне здоров'я та риси характеру, які допоможуть прожити цілий рік на маленькому холодному острові в обмеженому колі людей.

Про роботу та дозвілля на станції

Метеорологи на станції працюють позмінно, зміна триває добу. Робочий день починається після шостої ранку. Протягом зміни що три години я передаю метеотелеграму з результатами спостережень за основними метеорологічними величинами: температурою повітря й води, тиском, напрямком і швидкістю

вітру, хмарністю та іншими погодними явищами. Двічі на день, уранці та ввечері, незалежно від погодних умов, метеорологу необхідно виходити на метеомайданчик для забору денних і нічних опадів, обслуговування приладів, вимірювання висоти снігового покриву та роботи з мареографом, який фіксує припливно-відпливні явища океану. Крім цього, ми вимірюємо концентрацію озону, щоб відстежувати характер змін озонової діри.

Будь-які кліматичні зміни в Антарктиді помітні раніше, ніж в інших широтах, тож завдяки нашим спостереженням можна спрогнозувати зміни клімату по всій планеті. Ці та інші дані науковці використовують під час розробки стратегії адаптації населення та економіки до змін в атмосфері на планетарному рівні.

Також дані зі станції Вернадського, як і з усіх інших метеостанцій в Україні й світі, слугують базою для роботи синоптичних і кліматичних моделей, на основі яких створюють синоптичні карти й прогнози. Наша робота тут є дуже цінною, адже даних з антарктичного кліматичного регіону надходить не так вже й багато.

Щодо дозвілля, то для мене найкращий відпочинок — це сон, малювання або прогулянка островом, коли погода це дозволяє.

Про плюси та мінуси життя на станції

Найбільший мінус полягає в тому, що часто доводиться працювати вночі, тому складно вибудувати здоровий режим сну. Також мене засмучує відсутність свіжих овочів та фруктів.

А найбільше подобається те, що я працюю в умовах дикої природи, в стихії — серед гір, океану, криги та айсбергів чудернацьких форм. Інколи небо тут майже безхмарне й немає вітру. Тоді світить сонце і хмари переливаються всіма кольорами. На сонці сніг і крига блищать, а вода на десятки метрів поблизу айсбергів стає лазурового кольору, ніби тропічна лагуна. В ясні ночі на небі можна побачити рукав нашої галактики, незвичні сузір'я, безліч яскравих зірок.

На противагу таким погожим дням тут, щоправда, нерідко буває й інша погода, зі штормовим вітром та сильним снігопадом, під час якого видимість падає до мінімуму. Зазвичай полярники не виходять за таких умов за межі станції, але мені навіть за такої погоди доводиться виходити й виконувати свою роботу. Бувало, що здувало вітром і доводилось повзти.

1. Фейки поширюють, щоб:
 - донести правдиву інформацію;
 - подати певні факти;
 - вплинути на емоції.
2. Українська антарктична станція називається:
 - «Академік Вернадський»;
 - «Професор Васильківський»;
 - «Академік Виноградченко».
3. Полярники мають прожити на Антарктичному півострові:
 - 8 років;
 - 5 років;
 - 1 рік.

4. Розкажи про робочий день науковців-полярників.
5. Що відстежують науковці на антарктичній станції? На що впливають їхні дослідження?
6. Які погодні умови на Антарктичному півострові?
7. Які риси повинна мати людина, яка планує працювати в Антарктиці?

8. Як думаєте, чи змогли б ви працювати в таких умовах? Чому? Поділіться своїми думками.

9. Поміркуй, які професії є найскладнішими. Підготуй презентацію в довільній формі про одну чи кілька з них.

10. Добери інформацію з інтернету, яка б складалася із кількох фактів і фейків. Озвуч її однокласникам / однокласницям і запропонуй розпізнати неправдиві твердження.

Шанувальникам цікавих книжок

Візьми в бібліотеці або завантаж і прочитай з гаджета книги, які згодом стануть твоїми улюбленими.

Сергій Оксеник
«Лісом, небом,
водою. Кни-
га 1. Лисий»
(видавництво
«Смолоскип»)

Андрій Ко-
котюха «Таєм-
ниця козаць-
кого скарбу»
(видавництво
«А-БА-БА-ГА-
ЛА-МА-ГА»)

Іван Андрусяк
«Вісім днів
із життя бу-
рндука»
(видавництво
«Навчальна
книга»)

Словник

Алегорія — це такий художній прийом, згідно з яким тварин, рослини чи предмети наділяють людськими рисами.

Анафора — єдинопочаток, повторення однакових слів, словосполучень чи речень на початку віршових рядків або строф.

Анекдот — короткий гумористичний твір з дотепним фіналом.

Байка — невеликий, здебільшого віршований повчальний твір алегоричного змісту, героями якого є люди, тварини, рослини чи предмети.

Веснянки — це календарно-обрядові пісні весняного циклу, які закликають весну, прославляють її прихід і оспівують природу.

Гумор — відображення смішного в житті та людських характерах у доброзичливому й жартівливому тоні.

Гумореска — невеликий віршований або прозовий твір з комічним, жартівливим сюжетом. Сміх у гуморесці — доброзичливий, добродушний.

Експозиція — це найчастіше початок твору, де читач довідується про час, місце подій, зна-

йомиться з персонажами ще до початку конфлікту.

Жнивварські пісні — це величальні пісні, які виконували під час жнив, щоб висловити вдячність природі за врожай і прославити працю хліборобів.

Зав'язка — це подія, з якої розпочинається основний конфлікт.

Інверсія — непряний порядок слів у реченні.

Календарно-обрядові пісні — це пісні, що виконують під час обрядів, пов'язаних із календарними святами, сезонними господарськими роботами.

Колискові пісні — народні пісні, які виконують для того, щоб заколисати (приспати) дитину.

Колядки — це величальні пісні, які виконують із нагоди Різдва.

Кульмінація — найнапруженіший момент у творі. Це вирішальна подія, яка веде до розв'язки конфлікту.

Купальські пісні — обрядові пісні, які виконували під час свята Купала.

Ліро-епічний твір — це художній твір, у якому поєднуються ознаки лірики й епосу.

Літературна пісня — це пісня, слова до якої написала конкретна людина.

Мораль — це провідна думка байки або її повчальний висновок.

Мотив — це почуття ліричного героя, викликані побаченням або пережитим.

Народна пісня — це невеликий усний віршований твір, який співають. Це один із видів усної колективної творчості. Автор народної пісні невідомий.

Обрядові пісні — це пісні, що виконують під час обрядів.

Повість — розповідний художній твір, у якому змальовано життя одного чи кількох героїв протягом тривалого часу.

Поема — це віршований твір, у якому зображено значні події та яскраві характери, а розповідь супроводжується розкриттям авторських переживань і роздумів.

Пригодницька повість — це твір, зміст якого наповнено великою кількістю пригод і незвичайних подій.

Рефрен — повторення групи слів чи віршованих рядків наприкінці кожної строфи.

Розвиток дії — це розгортання подій, найбільша частина сюжету.

Розв'язка — це логічне завершення подій, коли напружен-

ня спадає й конфлікт розв'язується.

Русальні пісні — це обрядові пісні, які виконували під час русального тижня. Вони величали русалок і вшановували рослинність.

Сатира — різке викриття негативних явищ дійсності, поєднане з гострим висміюванням.

Співомовка — невеликий гумористично-сатиричний вірш, часто побудований на сюжеті народного анекдота, прислів'я чи приказки.

Стопа — це повторювана ритмічна частина вірша, що містить кілька складів.

Сюжет художнього твору — це послідовність подій, які розгортаються у творі і розкривають характери героїв.

Усна народна творчість, або фольклор — це твори, які написали в давнину й усно передавали з покоління в покоління.

Хорей — двоскладова стопа з наголосом на першому складі.

Щедрівки — обрядові величальні пісні, які виконують на Щедрий вечір.

Ямб — двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

Зміст

Любий шестикласнику, люба шестикласнице!	4
ВСТУП. Роль і місце пісні в житті українців	6
РОЗДІЛ 1. ПІСЕННІ СКАРБИ РІДНОГО КРАЮ	
ТЕМА 1. ЧАРІВНА МЕЛОДІЯ СЛОВА	
Пісні літнього циклу. Русальні пісні	14
У ржі на межі	15
Ой біжить, біжить мала дівчина	15
Проведу я русалочки до бору	16
Купальські пісні	18
Заплету віночок	19
Ой вінку мій, вінку	19
Купайло, Купайло	19
Жниварські пісні	22
Маяло житечко, маяло	22
Там у полі криниченька	23
Пісні зимового циклу	26
Ой хто, хто Миколая любить	27
Нова радість стала	27
Добрий вечір тобі, пане господарю	28
Щедрик, щедрик, щедрівочка	29
Засівна	30
Пісні весняного циклу	32
Ой весна, весна — днем красна	33
Ой кувала зозуленька	34
Кривий танець	34
Народні колискові пісні	38
Ой ти, коте, коточок	38
Ой ну, люлі, дитя, спать	39
Пісні літературного походження	41
Ще не вмерла Україна (Павло Чубинський, Микола Вербицький)	42
Молитва (Олександр Кониський, Микола Лисенко)	43
Ой у лузі червона калина похилилася (Станіслав Чарнецький, Григорій Трух)	44
Як тебе не любити, Києве мій (Дмитро Луценко, Ігор Шамо)	45
РОЗДІЛ 2. ПОЕТИЧНИЙ ДИВОСВІТ	
ТЕМА 2. ЧУТТЯ ГАРМОНІЇ У СЛОВІ	
Тематичне розмаїття поезії	50
Думка	50
Іван Підкова	52
Тарас Шевченко	54
Мрії (уривок)	56
Як дитиною, бувало... ..	56
Тиша морська	57
Співець	58
Леся Українка	60
Віршована мова. Стопа. Віршовий розмір	63
Теплота родинного інтиму	66

Забула внучка в баби черевички...	67
<i>Станіслав Чернілевський</i>	68
Жар-птиця	70
Підкова	72
Гном у буфеті	73
<i>Ірина Жиленко</i>	74

РОЗДІЛ 3. ЖИВИЛЬНІ ДЖЕРЕЛА МУДРИХ КНИГ

ТЕМА 3. ІЗ ВИДИМОГО ПІЗНАВАЙ НЕВИДИМЕ

Повісті на історичну тематику	78
Джури козака Швайки (скорочено)	78
<i>Володимир Рутківський</i>	101
Ліро-епічний твір	104
Євшан-зілля	105
<i>Микола Вороний</i>	109
Захопливий сюжет пригодницьких повістей	112
Тореадори з Васюківки (скорочено)	113
<i>Всеволод Нестайко</i>	134
Митькозавр із Юрківки, або Химера лісового озера (скорочено)	140
<i>Ярослав Стельмах</i>	161
Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9 (скорочено)	164
<i>Леся Воронина</i>	183
Таємничі, веселі й незвичайні події у фантастичних творах	186
Ангел Золоте Волосся (уривок)	186
<i>Зірка Мензатюк</i>	209

ТЕМА 4. ВІД СМІШНОГО ДО ВЕЛИКОГО

Гумористичні твори	212
Добре торгувалось	213
Запорожці у короля	214
Торбин брат	215
<i>Степан Руданський</i>	216
Еволюція	218
Найважча роль	218
Заморські гості	219
Похвала	219
<i>Павло Глазовий</i>	220
Байка. Гумор і сатира в байках	222
Щука	223
Муха і бджола	224
Жаба і віл	225
<i>Леонід Глібов</i>	226
Біографічна й автобіографічна література	228
Квіти від жар-птиці (Анна Багряна)	228
Текст зі ЗМІ	239
«Я працюю в Антарктиді»: Українські полярники — про свою роботу	240
Шанувальникам цікавих книжок	243
Словник	244

Навчальне видання

АРХИПОВА Валентина Петрівна

СІЧКАР Світлана Іванівна

ШИЛО Світлана Борисівна

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

**підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

В оформленні обкладинки використано картини «Портрет дівчини
у вишиваній сукні» Михайла Брянського, «Бандурист» Олександра
Антонюка, «Турянські коляди» Тараса Данилича

Редактори *І. Криворук, Л. Прокопишин*

Коректор *О. Полевецька*

Оформлення і верстка *А. Андреевої*

Формат 70×100/16. Ум.-друк. арк. 20,08. Обл.-вид. арк. 19,00.

Тираж 69 793 прим. Зам. № 1710.

Видавець МПП «Букрек»,
вул. Радіщева, 10, м. Чернівці, 58000.

Тел./факс: (0372) 55-29-43. E-mail: info@bukrek.net. Сайт: www.bukrek.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ЧЦ № 1 від 10.07.2000